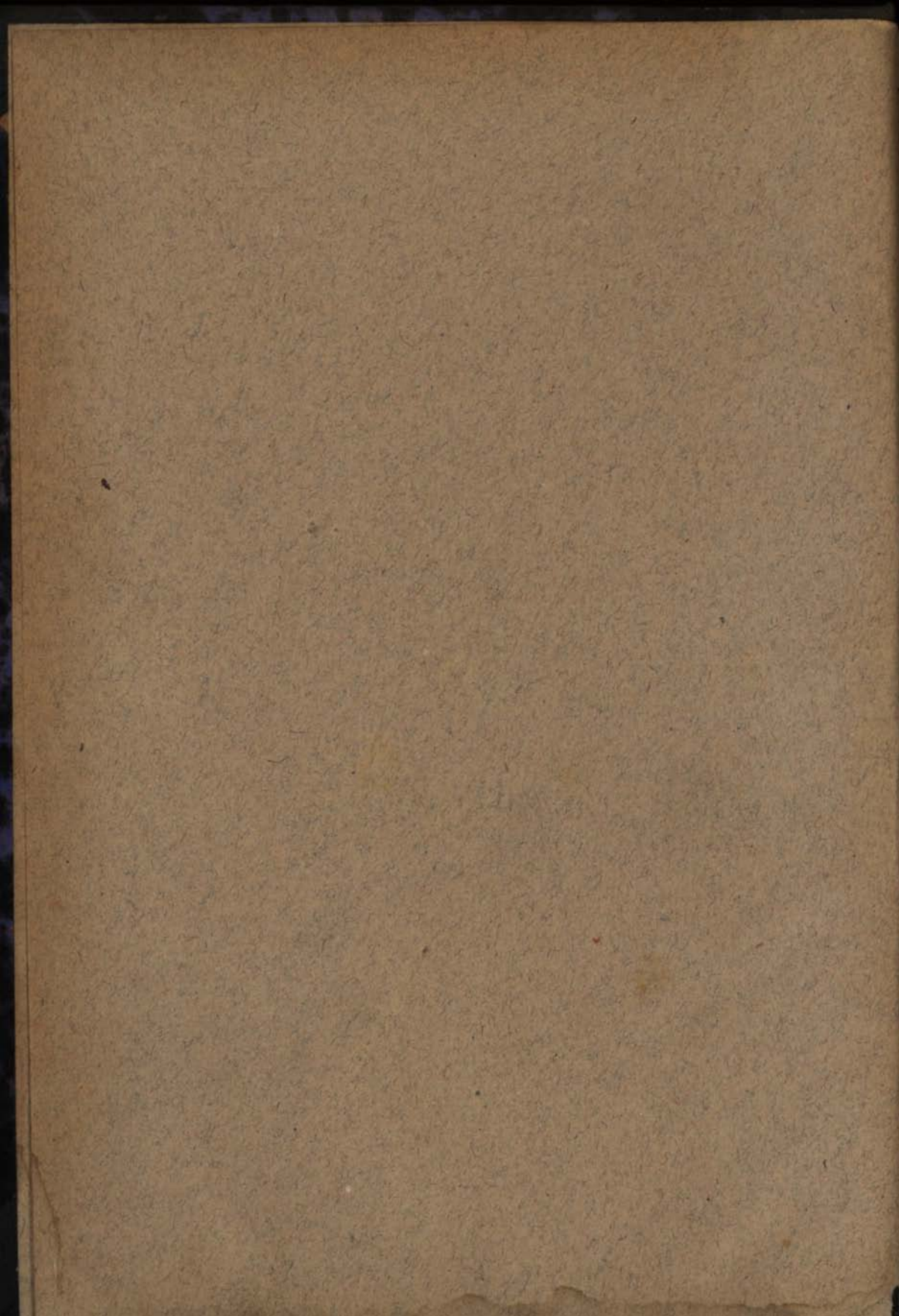

6267.

F. 48. 11.

A LÖCSEI

EGYKORI

ÁG. EV. GYMNASIUM

ÉS A JELENLEGI M. KIR.

ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA

TÖRTÉNETE.

SZERKESZTETTE ÉS RÉSZBEN ÍRTA

DR. DEMKÓ KÁLMÁN,

ÁLLAMI FŐREÁLISKOLAI IGAZGATÓ.

von

LÖCSE.

NYOMATOTT REISS JÓZS. T. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1896.

23710

A jelenlegi lőcsei m. kir. állami főreáliskola a hajdani ág. ev. gymnasiumból 1858-ban alakított evang. állami gymnasiumból keletkezett 1869-ben. Néhai Kupetz Lycurg, aki 1850-től 1887-ig tanára, majd igazgatója volt e nagy változásokon keresztül ment iskolának; a helybeli ág. ev. egyház canonica visitációja alkalmából 1887-ben megírta volt az egykori ev. lyceum és állami gymnasiumnak, majd a főreáliskola 1878/79 tanévi értesítőjében az új tanintézet első évtizedének történetét. Az igazgatóságban utóda néhai dr. Roth Samu az 1888/89-iki értesítőben a második évtized nevezetesebb mozzanatait ismertette.

Elhunyt hivatali elődeim iránti kegyeletből, munkájokon mitsem változtatva, közlöm az általok megírt részleteket. Akik hosszú időn át önfeláldozó buzgalommal működtek a tanintézet kifejlesztésén; legyen részük ezen emlékszerű műben is.

Kupetz Lycurnak az ág. ev. gymnasium történetét tárgyaló, német nyelven írt dolgozatát dr. Bauer Simon, az állami főreáliskola rendes tanára fordította le magyarra.

Lőcsén, 1896.

Dr. Demkó Kálmán,

áll. főreáliskolai igazgató.

I.

A LŐCSEI
EVANGELIKUS GYMNASIUM
TÖRTÉNETE.

ÍRTA

KUPETZ LYCURG,

AZ EV. GYMN. VOLT UTÓLSÓ REKTORA ÉS AZ ÁLL. FŐREÁLISK. IGAZGÁTÓJA.

NÉMETBŐL FORDÍTOTTA

DR. BAUER SIMON,

ÁLL. FŐREÁLISK. TANÁR.

A lőcsei evangélikus gymnasium története a reformatio behozatalával veszi kezdetét 1544-ben. A tanács és a polgárság lelkeszük vezetése alatt felvették az ágostai hitvallást és az iskola annál kevésbé kerülhette ki az újítást, mivel *Türk Dávid*, az evangelium buzgó követője, volt akkori rectora.

Lőcsének már évszázadok óta volt városi iskolája, a melyben a *trivium* és *quadrivium* tanfolyamok szerint a hét szabad művészetet (*artes liberales*) azaz a grammatikát, dialektikát, retorikát, zenét, számtant, mértant és csillagászatot tanították. Magasabb latin iskola volt ez az akkori kor értelmé szerint, mely az egyetemi tanulmányokra készített elő. Bizonyára jó hírnévnek örvendett ez iskola tágasabb körben is, miután a lőcsei krónika értesítése szerint 1520-ban *Coxe Lénárt*, angol tudós és koszorús költő, ki VIII. Henrik angol királynak nevelője is volt, nem tartotta méltóságán alulinak Lőcsén a rectori állást elfogadni. Krakóból jött, hol ez időben tartózkodott és miután e hivatalát két évig viselte, innen Kassára ment az ottani iskolához.

Az evang. egyház levéltárában egy latin nyelven szerkesztett *iskolai rendtartás* található az 1589. esztendőről, mely a tanítási tervet, a mindennapi órabeosztást és az oktatás módszerét elég behatóan ismerteti. Ez okmány alapján tiszta fogalmat alkotunk az oktatás állapotáról és az iskola belső szervezetéről, úgy a reformatiót megelőző, mint az azt követő században. Mert tudva levő dolog és épen az iskolák története bizonyítja, hogy az iskolai rendtartások csak nagyon lassan, évszázadok folyamán alig észre-

vehető módon változnak és lényegük és szellemük érintetlen marad az egyes ujitások és javítások daczára.

Már történeti szempontból is érdemes az említett iskolai rendtartás tartalmával behatóbban foglalkozni, hogy megtudjuk, milyen tudományokat tanítottak háromszáz évvel ezelőtt és milyen módszert alkalmaztak.

Valószínű hogy »A lőcsei iskolának tanulmányrendje és iskolai törvényei az 1589. esztendőre«^{*)} *Sturm Márton* igazgatósága alatt készült. Bevezetése így szól:

»Valamint a léleknek két főtehetsége van: az értelem és az akarat, melyek közül amaz a megismeréssel foglalkozik, emez pedig az érzelmeket és indulatokat kormányozza: úgy a tanítónak hivatása is két részből áll, az egyik az oktatás, a másik az erkölcsök művelése. Oda törekedjenek tehát az ifjuság tanítói mind, hogy egyrészt a gondjaikra bízott növendékek tanulmányait elősegítsék, másrészt erkölcsi magaviseletüket tisztességes módon kormányozzák. Hogy ez minél sikeresebben történhessék intézetünkben, a tanulók társasága ez idő szerint nyolcz osztályba soroztatott és minden osztály számára külön tanító rendeltetett, hogy mindegyik úgy a magán mint a nyilvános vizsgálatok alkalmával számot adhasson azon tanulók haladásáról és fegyelméről, kik oktatására és hű vezetésére bízattak. Mert a dolgozatok, melyeket egy és ugyanazon osztály tanulóinak végezniök kell, még attól is eltekintve, hogy a tanítók különfélesége folytán nem felelnek meg az alsóbb osztályoknak, melyekben a tudománynak biztos alapját kell vetni; oly kifogásokra is adhatnak alkalmat a tanítóknak, hogy a sokak által elhibázott dolgozatokért egyikük sem akarja magára vállalni a felelősséget. E bajnak máskép nem lehet elejét venni, mint hogy minden osztály számára külön tanító lesz kirendelve, ki hivatalának mulasztását másnak nem róhatja fel«.

^{*)} Ez az okmány címe, név nincs rajta.

I. RÉSZ.

Az ifjúság tanítójának hivataláról.

Az oktatásról.

Ami iskolánknak mostani tanulmányrendjét illeti, megtaláljuk benne mindazokat a tantárgyakat, melyek által a tanulók kedélye előnyösen művelhető: 1. Hittan. 2. Szónoklattan (a bölcsészet egyrészével, vagy etikával vagy astronomiával a felnőttek számára). 3. Számтан. 4. Zene.

1. A hittanról.

A hittan irányelve legyen Istennek jól felfogott igéje, a mint azt a próféták és apostolok művei tanítják, és a mint azt az orthodox egyház minden időben és mindenféle hamisításokkal szemben a három symbolumba, az apostoli, nicaei és athanasiba összefoglalta, korunkban ismételte és magyarázta, az ágostai hitvallásban, annak apologiájában, Luther nyilvános irataiban és a Concordia formulában. Hogy ez intézet növendékei legzsengőbb koruktól fogva az egészséges tanoknak világos felfogását elsajátítsák, e symbolumok mindennapi ismétlése mellett meghatározott órákban Luther kátéja és Hutter D. theologiai tankönyve tárgyalandó. E könyvek, melyeknek szerzői az ágostai hitvallás kiváló és őszinte követői, a tanulókat megfogják óvni tudományos rövidségük által nem csak a régi tévtanok és visszaélésektől, hanem ama fanatikus túlbuzgóktól is, kik korunkban az ágostai hitvallás igazi értelmét sophistikus módon elferdíteni iparkodnak. Senkisé fog kibúvót találni tévtanai számára e kátében, ha a szerzők szándéka szerint magyarázzák. A többi osztályokban Luther kátéja németül, latinul és görögül adandó elő; a prima- és secundában Hutterus D. compendiuma nyelvtani és theologiai szempontból magyarázandó és kívül betanulandó. Mivel egyébként nagy haszonnal jár, ha az ifjúság már zsenge korában megismeri a bibliai történetet, elrendeljük, hogy tanulóink a naponként és rendszeresen tartandó bibliai felolvasásoknál a templomban minél nagyobb számban megjelenjenek, hogy meghallgassák Isten jóságának és irgal-

masságának példáit az engedelmesek iránt, valamint haragjának tanujeleit a csökönyösök és istentelenekkel szemben.

2. A szónoklattanról.

A tudományok közül, melyek a beszédre és annak előadására tanítanak, első helyen áll a grammatika. Ide tartoznak azon nyelvek, melyeknek ismerete a nyelvtan szabályaival kezdődik, a jó írók olvasása által erősödik, és a beszédben és írásban való folytonos gyakorlat által tökélyre jut. Miképen történjék mind ez értelemmel, a tanulók korához és felfogásához mértén, azt sorban akarjuk mutatni, úgy hogy az utolsó osztálylyal kezdjük. Mivel a zsenge kor együgyű, korlátolt emlékező tehetséggel bíró és nem képes sokat egyszerre felfogni, mint egy szűknyakú edény, melyhez Fabius igen helyesen hasonlítja; azért az osztályok, hogy a tanítás eredményesen haladjon, a következő módon különböztetendők meg.

A legelső vagy nyolczadik osztály magába foglalja azokat a fiúkat, a kik az egyes betűket tanulják. Ezeket a legelső elemekben be kell gyakorolni, meg kell tanulniok pontosan a betűk neveit, jelentéseit és jeleit, továbbá a szótagok összeállítását és az olvasást. Minthogy a világos, tiszta és helyesen tagolt kiejtés, mire az embernek nyelvét és száját gyermekkorától fogva művelni kell, nagyon fontos, mindjárt itt ez előcsarnokban kell vele kezdeni, hogy a magán és mással hangzókat, különösen a rokonhangzásúakat, mint *b* és *p*, *d* és *t* stb. pontosan és világosan ejtsék, nehogy a felcserélés megszokása a tanulókat a mondatok leírásánál hibákra csábítsa.

A hetedik osztály magába foglalja azokat, kik, miután mind a betűket már ismerik, a magán és mássalhangzókat már tudják szótagokba összefoglalni és külön kiejteni, az olvasásban begyakorlandók. Ezek kívül tanulják a *Donát* paradigmáit.

A hatodik osztályba azok vehetők fel, kik a Donatot tanulják és *tollal* úgy a nagy mint a kisbetűket képesek írni. Ezek tanulják a szavakat, a dialogust és befejezik az egész Donatust.

Az ötödik osztályban ismétlik a Donatust; azonkívül tanulják Catót, az evangeliumot, Luther német kátéját a zsoltárokkal, továbbá egy arra szánt külön füzetbe Jezus Szirach egy-egy mon-

dását írják, mely naponként a táblára fel lesz írva német és latin írással. Minden osztálytanító vagy segédtanító azon lesz, hogy a fiúk helyes, rendes és szép írást sajátítsanak el. Ezekhez járul a számok ismertetése és írása, hogy a gyermeki ész azon úton, melyet számára az isteni gondviselés kijelölt, a számolás segítségével is haladhasson. Mert minél ügyesebbek a fiúk a számolásban, annál tehetségesebbek. Azonkívül minden szerdán és szombaton a fiúknak fel kell mondaniok a káté cikkei, a tíz parancsolat, az apostoli symbolum, a vasárnapi predikáció, a keresztelezés, az úrvacsora szövegét Luther német kátéjából.

A *negyedik osztályba* oly fiúk veendők fel, kik a névszók ejtegetését és az igék ragozását már tudják. Ezek alapján fáradtság nélkül meg fogják tanulni az egyes beszédrészek különös sajátosságait, a nemet, számot esetet, valamint az igék módját, idejétszemélyét összefüggésben a kézi könyv főbb szabályaival. A példák Cato erkölcsi distichonjaiból, Szirách mondásaiból és a dialogusból veendők. Az egyes leckéket a következő módon kell kezelni:

1. A Cato-féle dystichonok és Szirách-féle mondások szövegét az anyanyelven meg kell magyarázni.

2. Az egyes szavakat tárgyalni kell a beszédrészek sajátosságai szerint; főneveknél és igéknél a *declinatio* és *conjugatio* begyakorlandó.

3. A mondattani szabályokat pontosan alkalmazni kell az az adott példákra.

És ezt a nyelvtani vizsgálatot mindannyiszor ismételni kell, a hányszor az idő engedi a fiúknak szánt dialogusok és tárgyjegyzékeknél is. Ez osztálynak segédtanítója hetenként egyszer és pedig szerdán az utolsó órában gyakorlatot tart a tanulókkal a 9 új sokszorozásában, a mit közönségesen *tabula Cvebetis*-nek (egyszer egy) neveznek, hogy ezen ismerettel is ellátva, képesek legyenek majd a következő osztályban előforduló számtani műveleteket annál könnyebben elsajátítani. Ennek, valamint a legalsó osztálynak tanulói mindennap a délutáni első órában írásgyakorlatot tartanak, a mennyiben Szirách egy-egy, a táblára előírt mondását az arra szánt füzetbe beírják, hogy helyes és jó kézírást sajátítsanak el.

A harmadik osztályban a latin nyelv szabályai egy e célra külön szerkesztett kézikönyv alapján behatóan tárgyaltnak. Az ebben az osztályban tárgyalt írók: Cicero levelei (összeállította Sturm), Erasmus: civilitas morum, Mosellanus: paedologia. Az eljárás a következő:

1. Meg kell magyarázni a szöveget német nyelven lehetőleg szép és a figyelmet lekötő előadásban.

2. A tárgyalt lecke a nyelvtan szabályai szerint, de nem csak etymologice hanem syntactice is át kell venni oly sorrendben, a mint azt a tudomány előírja, minden kihagyás nélkül.

3. A szövegben előforduló szólásmódok és fordulatok az anyanyelven adott magyarázatokkal együtt tollba mondandók. Ebből rövid tétel választandó, melyet a tanulók anyanyelvükön kidolgoznak és szerdán beadnak. Maguk között ép úgy mint a tanítókkal és a felsőbb osztályok tanulóival kezdjenek már latinul beszélni is, ha hébe-korba hibákat is csinálnak. Azonkívül kezdjék meg a görög olvasást is és a grammatikának első elemeit; a számtanból pedig tanulják az úgynevezett négy alapműveletet.

A második osztályban Melanchthon Fülöp latin grammatikájának szabályai veendőek, és oda kell törekedni teljes buzgalommal, hogy az ifjak a könyvet minden megjegyzéssel és magyarázattal együtt tökéletesen felfogják. Mivel pedig a latin nyelv a göröggel kapcsolatban tanítandó, ez osztálynak tanítója tanulóit a Medler által szerkesztett görög nyelv tanulására fogja előkészíteni és e szabályokat kívül tanulásra fogja feladni. Az írók, melyeken a grammatikai, etymologiai, syntactikai és prosodiai szabályok magyarázandók, a következők: Cicero levelei barátaihoz, Terentius vígjátékai, Theognis vagy Pythagoras gnomái, Phocilides költeményei; Virgilius eclogái és Ovidius elégiái. Virgilius és Ovidius felváltva vagy egymásután olvasandó, hogy a tanulók a szerkezet szépségeit mindkét műfajban, a heroicus és elegicus költészetben lassanként méltányolni tanulja.

Ez osztály tanítója pedig az írók magyarázásánál a következő módszert kövesse:

1. Miután a mű tartalmát, szerkezetét és részeit röviden elmondta és a főtételeket (locos communes) kijelölte, iparkodjék

az írónak szándékát és célját lehetőleg világosan, részint az anyanyelven, részint latin nyelven kimerítő körülírásokkal kifejtteni. Mert a körülíró magyarázat nagyon sokban hozzájárul a szóbőség megszerzéséhez, úgy hogy bármikor magyarázni kell valamit, az alkalmas latin kifejezések önkényt kínálnak.

2. A latin oktatásnál szorgalmasan be kell gyakorolni a grammatika, etymologia és syntaxis szabályait.

3. A görög oktatásban, különösen gyengébb tanulókkal az esetek és igeidők képzését kell szorgalmasan begyakorolni, azon kívül a hangsúlyozás szabályait fejtegetni.

4. A költők olvasásánál a prosodiai szabályok alapján a versmértéket is meg kell magyarázni; kezdőknél a vers mérésére (skandálás) lehet szorítkozni, haladottabbaknak a szerkezet szépségeit is kell magyarázni.

5. Minden latin és görög olvasmányból az előforduló szólásmódok és fordulatok kiszedendők és alkalmas csoportosításban összeírandók, hogy mindannyiszor, valahányszor szükség van rá és az emlékezet, mely gyenge és megbízhatatlan, cserben hagy, belőlük, mint egy jól felszerelt raktárból, lehessen meríteni. A grammatikán kívül ebben az osztályban a theologia elemei is tanítandók a Luther által szerkesztett könyv szerint, mely Catechismus név alatt általánosan ismeretes. Mivel azonban az alsóbb osztályok tanulói ugyanazt a könyvet részint német, részint latin nyelven kívül tanulják, ebben az osztályban a görög fordítás veendő alapul.

Meghatározott órákban a számtan is tanítandó ebben az osztályban é. p. a négy alapművelet begyakorlása mellett az arányok, a kettősszabály vagy az öt tag szabálya és társasszabály tanítandó.

A szokásos stil gyakorlatokkal a versírást is össze kell kötni és pedig oly módszer szerint, hogy a kezdők a szétszedett verseket ismét összerakják a versmérték szerint, azután prózai beszédből alkossanak verseket. Hogy sikeresen haladhassanak, a tanító adja meg nekik a tárgyat, kijelölve egyszersmint a jellemző költői kifejezéseket.

Az első osztályba csakis oly tanulók vehetők fel, kik a latin

és görög nyelvtanban teljesen jártasak és a retorika és dialektika tanulására alkalmasak, mert ezen tantárgyak képezik ez osztály sajátos tárgyát. Az írók, melyekből a rethorika és dialektika példáit meríteni kell, a következők: Cicero, Demosthenes vagy Isokrates beszédei, Virgilus Aeneise, Homeros Iliása vagy Odysseája vagy Plutarchos az ifjuság oktatása a tanulók felfogásához mérten. Itt a következő módszer követendő.

1. A latin vagy görög beszédeknel első sorban a tartalom, a peres ügy, a helyzet és a fő bizonyítékok fejtegetendők. Ez utóbbiak syllogismusok és erthymémák alakjába foglalandók, hogy így a lényeges tartalom rövid kifejtése mellett a kivitel módozatai illetve a beszéd ékesítő részei jobban kitünjenek.

2. Az egész beszédet mintegy rethorikai bonczolás alapján részekre kell osztani. Az egyes részek elrendezését a retorika szabályaira kell vonatkoztatni.

3. A szöveget és szólásmódokat meg kell magyarázni és a történeti vonatkozásokat röviden megvilágítani.

4. A főtételek általános erkölcsi törvényekre vezetendők vissza, hogy az ifjuság belássa, mily gyakorlati életszabályok vonhatók le a beszédek tanulmányozásából.

5. Hasonlóképen a költőknél is a tartalom rövid kifejtése után a mű bizonyos részekre osztandó és ugyanazon szempontok szerint magyarázandó.

6. Azonkívül meg kell magyarázni a szónoki és költői előadás különbségét, valamint az utánzás művészi módját Virgil és Homer megfelelő helyeinek összehasonlítása alapján. A stil gyakorlatok három félék és felváltva adandók: az egyik héten fordítás németből latinra, a másik héten fordítás latinból görögre és a harmadik héten szabad dolgozat értekezés alakjában. Ez utóbbiaknál arra kell ügyelni, hogy csak olyan tárgyakat válasszanak a tanulók, melyeket a tanítás maga nyújt, hogy ezáltal a magyarázott írók egyes helyeinek utánzására törekedjenek a tudomány szabályai szerint. A prózai dolgozatokon kívül latin vagy görög versek írására is szoktattassanak.

Minthogy továbbá Isten megismerése és segítségül hívása minden korban az embernek kötelessége és minden tanulmány

arra visszavezetendő; jó és komoly szándékkal elrendeljük, hogy a felnőttek egyéb leczkéihez és tanulmányaihoz Hutter D. theologiai kézi könyve is járuljon, a mihez hozzáveendő mind az, a mi annak magyarázatára szükséges az ágostai hitvallásból, az apologiából és annak theologiai tételeiből, valamint Luther és más igazhívó tanítók egyéb irataiból. Azonkívül hetenként egyszer é. p. szombaton az esteli ima előtt két óráig vitatkozási gyakorlatok tartandók a következő módon: Az egész héten át tanult leczkékből egyes tanulók legalább két kérdést vagy syllogismust és pedig egymástól ellenkezőket fognak felvetni oly helyekre vonatkozólag, melyeket vagy nem fogtak fel egészen helyesen, vagy a melyek behatóbb magyarázatra szorúlnak. A felhozott bizonyítékokat az egyik vagy másik felfogás mellett egy első osztályu tanuló, kit ez a tisztség már előhaladottságánál fogva is megillet, megfogja vizsgálni és tehetsége szerint rá megfelelni. Ha megakad, akkor a jelenlevő rector útba fogja igazítani, a ki az egész vitatkozást úgy fogja vezetni, hogy minden veszekedés mellőzésével, a tanulók a hasznos kérdések világos magyarázása által okúljanak. Semmit sem szabad itt szóba hozni, a mi a nyilvános leczkék alkalmával nem volt említve. Mert sokféléről beszélni csak álokoskodásokra vezetne és a szükséges felvilágosításokat megakadályozná.

3. A számtanról.

Hogy miképen kezelendők a számtan szabályai és példái az egyes osztályokban, világosan és tisztán kitűnik az eddig mondottakból és nem szorúl ismétlésre.

4. A zenéről.

E művészet oktatása a kántor tiszte, a ki a hét első két napján az elméleti tanokat úgy fogja előadni, hogy azok begyakorlásra alkalmasak legyenek, a rákövetkező napon az éneket fogja gyakorolni, mely alkalommal a fiúkat ügyes és egyforma hangra kell szoktatnia. Meg kell nekik magyarázni, hogy a hang módosulása és díszítése céljából miképen kell a gégét szűkíteni, az ajkakat összehúzni és a magánhangzókat az énekekben képezni. Figyelmeztetni fogja továbbá arra, hogy felváltva vegyenek lélek-

zetet, nehogy azáltal, hogy mindnyájan egyszerre vesznek lélekzetet szünet álljon be az énekben.

Ezek volnának tehát az iskolai teendők a mi intézetünkben mind a nyolcz osztályban, de hogy mikép osztandók fel órák szerint, azt a következő táblázat mutatja.

Órarend

Prima classis (a legfelsőbb osztály.)

	D é l e l ő t t		D é l u t á n	
	7—8	8—9	2—3	3—4
Hétfő Kedd	Melanchthon Fülöp dialektikája	Cicero beszédei	Zene óra	Virgilius Aeneise
Szerda	Írásbeli dolgozat javítása		Tollbamondás stílyakorlatra	
Csütörtök Péntek	Melanchthon Fülöp rhetorikája	Isokrates vagy Demosthenes beszéde	Zene óra	Homerus Ilias vagy Odyssea
Szombat	Melanchthon examen theologicum	a vasárnapi evangelium ismétlése görögül	Vitatkozás vagy a hét összes leczkéinek ismétlése	

A vasárnap az imádságnak, más ájtatosságnak és különösen a szentbeszéd ájtatos meghallgatásának legyen szentelve, mely utóbbit a tanulóknak az esteli imádság befejezése után ismételniök kell.

Secunda classis (a második osztály.)

	D é l e l ő t t		D é l u t á n		
	7—8	8—9	1—2	2—3	3—4
Hétfő Kedd	Virgilius pásztor-költevénye vagy Ovidius elégiái	Cicero levelei barátaihoz	Medler görög nyelvtana	Zene óra	Melanchthon Fülöp latin nyelvtana
Szerda	Írásbeli dolgozat javítása		Tollbamondás stílyakorlatra		
Csütörtök Péntek	Prosodia Melanchthon Fülöp Számtani gyakorlatok	Terentius vígjátékai	Melanchthon Fülöp syntaxis	Zene óra	Theognis Phocylides Pythagoras
Szombat	Luther kátéja görögül	A vasárnapi evangelium ismétlése görögül	Szabad délután		

Vasárnap az esteli imádság után a szent beszéd ismétlése.

Tertia classis (harmadik osztály.)

	D é l e l ő t t		D é l u t á n		
	7—8	8—9	1—2	2—3	3—4
Hétfő Kedd Csütörtök Péntek	Görlic latin nyelv- tan compen- diuma	Sturm levelei. Eras- mus. Erasmus erkölcstana	Görlic latin mondat- tan compen- diuma	Zene óra	Mosellanus paedológiája. Számítási gyakorlatok
Szerda	dolgozatok javítása		Tollba mondás		
Szombat	Luther kátéja latinul	az evangelium latinul	Szabad délután		

Quarta classis (negyedik osztály.)

	D é l e l ő t t		D é l u t á n		
	7—8	8—9	1—2	2—3	3—4
Hétfő Kedd Csütörtök Péntek	Medler ety- mologiai com- pendium és Donatusból a declinatio és conjugatio	Cato distichon- jai magyará- zandók és is- métlendők	Írás gyakorla- tok az erre szánt füzetbe	Medler syntac- ticai compen- diuma és para- digmák Dona- tusból	Latin szók és a fiúk felfogásá- hoz mért be- szédgyakor- latok
Szerda Szombat	A latin és né- met káté is- métlése	Az egyszeregy és a latin evangelium is- métlése	S z a b a d		

Vasárnap az esteli ájtatosság után a szent beszéd kihallgatása.

Quinta classis (ötödik osztály.)

Ez utolsó osztályban a fiúk kétszer délelőtt és kétszer délután kihallgatandók és vizsgálандók. Szerdán és szombaton a délelőtti órákban a német kátéből a hitcikkelyek átveendőek. Ugyanazt kell tenniök vasár- és más ünnepnapokon, ha szent beszéd tartatik, egy segéd tanító jelenlétében.

Eddig tartanak az említett iskolai rendtartásnak feljegyzései. Hosszadalmas fejtegetés nélkül is láthatjuk belőle, hogy e tanintézet a reformatio előtti korszakban úgynevezett *magasabb latin iskola* volt, melyben a hét szabad művészetet vagy tudományt tanították. E jellegét megtartotta az iskola a reformatió után is. A fő súly a latin nyelv megtanulására helyeztetik, mert a kor

felfogása szerint ez a műveltség kizárólagos eszköze, és csak az, ki szóban és írásban teljesen bírja, tarthat igényt a művelt ember vagy tudós nevére. És mégis lényeges átalakulás vehető észre. Új szellem hatja át az iskolát és megtermékenyíti az oktatást az evangélium világos fényével. A szent írásból merített Isten szava és Luther új életet ébresztő tanai lesznek ezentúl az oktatás középpontjává. Ez által a szó szoros értelmében evangélikus iskola lesz belőle. A középkori iskola ily formán berendezett vallásoktatásról még nem tud semmit, ez kizárólag a reformáció vívmánya. De ha egyenként átvizsgáljuk az órarendet, be kell vallanunk, hogy a bibliának hamisítatlan szövege képezte a vallás oktatás alapját, távol minden theologiai és dogmatikus tudákosságtól. Ez az egyszerű evangélikus hitvallásnak korszaka.

A mi a világi tudományokat illeti, nagyon szűk körre szorítkoztak és azt bizonyítják, hogy az iskola előkészítő intézet volt az egyetemi tanulmányokra és nevelő intézet a középrend számára.

Nyolcz osztályról szól a rendtartás, de tulajdonképen csak öt osztály áll fen, a mely számításba jön. Az ötödik osztály négy csoportra oszlik, magába foglalja a kezdőket és mindegyik csoport külön tanító (senior v. auditor) vezetése alatt áll, ki az érettebb tanulók közül választatik és a körülményekhez képest díjaztatik is.

Feltűnő jelenség, hogy a rendtartás minden osztály számára külön osztálytanítót rendel, nehogy ha többen tanítának ugyanabban az osztályban, egyik a másikra háríthassa a kötelesség-mulasztás vétségét. Ez irányban tett kellemetlen tapasztalások képezhettek forrását e rendelkezésnek.

A negyedik, harmadik és második osztály, minden valószerűség szerint, két-két évfolyamból állottak, a mint az még századunk első felében is meg volt, mert gyöngébbekről és haladottabbakról történik említés. Az első osztályban lehetséges, hogy három négy évfolyam is volt, ha a tantervben felsorolt tudományokat és tantárgyakat csakugyan elő akarták adni.

A tudományok közt az első osztályban fel van említve a *dialektika*. Ez alatt első sorban ugyan csak a logika értendő, de körébe tartozik továbbá a bölcsészeti erkölcsstan és astronomia,

mely tudományok nem voltak tárgyalhatók egyszerre évről-évre, hanem csak felváltva több évi tanfolyanban. A klasszikus írókkal való foglalkozás nem okozott nehézséget a több évre való beosztás szempontjából, mert felváltva lehetett tárgyalni.

A második osztálytól fogva a tananyag szigorúan meg van állapítva és azt minden esztendőben pontosan el kellett végezni, hogy a képeőbb tanulók a felsőbb osztályokba való előlépésre kelően el legyenek készülve.

Névszerint nincsenek fölemlítve: a földrajz, természetrajz, történet és mértan. Erre nézve megjegyzendő, hogy a perzsák, görögök és rómaiak története a klasszikus írók olvasása közben szóba került; az újabb kor történetéből egyes nagyfontosságú események a bölcsészeti erkölcsstan tárgyalása alkalmával példák gyanánt lesznek említve és megbeszélve; a zsidó nép valamint a kereszténység története pedig összefüggésben állott a vallásoktatással.

A földrajz csakis a földrészek és egyes országok ismeretére szorítkozott és az astronomia körébe tartozott. Az Euclides-féle mértan legegyszerűbb tételei valószínűleg szintén az astronomia keretében adattak elő, minthogy más tantervek, különösen a Németországban kiadottak szintén úgy említik. Azonkívül az astronomia az egyházi esztendőnek, valamint a keresztény ünnepnapok megállapításának ismeretét is közvetítette.

Az énekoktatás, mint már a neki szánt heti négy órából is látható, különös ápolásnak örvendett és minden osztályban külön tantárgyat képezett. A karének kötelező volt minden tanulóra, de különösen a szegény tanulókra, kik bizonyos időkben magán házaknál az önkénytes adományok gyűjtése alkalmával egyházi énekeket énekeltek.

Mint Németországban, úgy itt is a szegény tanulók, az úgynevezett *mendikánsok* énekükkel tartották fen magukat. Az úgynevezett dáczia Simplicissimus is ehez folyamodik, hogy könnyebben boldogulhasson, a mennyiben az 1640. esztendőről ezeket írja: »Alig hogy Lőcsére jöttem, az akkori rectorhoz szálltam. Az intézet látogatottsága igen nagy volt különösen erdélyiek, vendek, szegény sléziaiak — kik többnyire zenészek voltak és jó hírűek —

de az idevalók részéről is. A rector, kinek sléziai felesége volt, a kántornak beajánlott engem.

Ez, midőn kérdezé, miféle hangon énekelek és feleletül azt nyeré, hogy bassus hangon; a goromba ficzko így szólt: perna-héder, te altot is énekelhetsz. És ez időtől fogva egy társammal együtt csakugyan altot kellett énekelnem és meglehetősen ügyességet nyertem benne. De az mégis sajátságos átmenet a bassus hangról az alt-ra.«

Az első osztály tanulói hétköznapiakon már reggel 5 órakor gyülekeztek a reggeli ájtatosságra, azután reggelizési szünet volt, 7 órakor pedig kezdődött a tulajdonképeni oktatás. A többi osztályok tanulói 7 órakor kezdték az iskolai munkát. Így volt ez szokásban ebben az időben más tanintézetekben is.

Ha figyelembe vesszük a módszert, mindenesetre öröndes tény, hogy a tananyag magyarázására is súlyt fektetnek; mindazonáltal van okunk kételkedni, vajjon a káté vagy a vasárnapi evangelium latin vagy görög szövegének kívül tanulása által a tanulók értelme fejlődött-e?

Minden jel oda mutat, hogy a kívül tanulás és emlézés, a leczkéknek szószerinti elmondása még mindig az oktatás legkiválóbb eszköze volt. Csak az vigasztal, hogy annak idején ez a módszer is meghozta a maga érett gyümölcseit. Dicséretes említést érdemel az is, hogy nagy gondot és szorgalmat fordítottak az egyes osztályok írásbeli gyakorlataira és hogy a vitatkozások által fejlesztették az evangélikus meggyőződésért való helyt állást és annak védelmét.

A kimerítően közölt tanulmányi rendnek alapúl szolgáltak az akkoriban Németországban dívott egyházi rendtartások. Felismerhetetlen mintája volt a Melanchthon által 1528-ban szerkesztett »szász tanterv.« Ugyanazokat a kézikönyveket találjuk itt is: Cato, Donatus, Erasmus Mosellanus paedológiája. A tantárgyak között ott vannak: grammatika, retorika, ének, a klasszikus órák. A vallásos oktatásnak különösen a szerda és szombat van szánva és a tanító hallgassa ki a miatyánkot, a hiszek-egyet, a tíz parancsolatot és Máté evangéliumát nyelvtanilag magyarázza. Mindenütt találunk még vonatkozásokat saját tantervünk és rendtartásunkhoz,

csak hogy az oktatás egy félszázad folyamában jelentékeny haladást tett.

Tagadhatatlanul nagy befolyással volt a lőcsei iskola újja szervezésére *Trotzendorf Bálint*, a goldbergi iskolának rectora Sléziában 1531—1556. Ő Luther és Melanchthon tanítványa volt és ez utóbbi úgy nyilatkozott róla, *hogy egy iskolának igazgatására úgy rátermett, mint az öregebb Scipio egy hadsereg vezetésére*. Trotzendorf tanítványai működtek az itteni iskolában és álltak annak élén, miből minden kétséget kizáró módon következik, hogy Trotzendorf alapelveit és intézkedéseit ez iskolába is átültették.

A Thurzó Elek-féle alapítvány segítségével lőcsei tanulók Goldbergben nyerték kiképeztetésüket. Azt látjuk Trotzendorfnak egy leveléből 1551-ből*) hogy akkor *Platner Antal* és *Cromer Pál*, mindkettő lőcsei születésű, az ő vezetése és felügyelete alatt ott tanultak. Ugyanakkor tudakozódik egy régebbi tanítványáról *Lüschwitz Benjamin mester-ről*, ki már a lőcsei iskolában mint tanító volt alkalmazva. *Platner Antal* iskolánknak rectora volt 1561—1567-ig. Már előbb é. p. 1547-ben szintén egy goldbergi születésű *Windeck Erasmus* viselte ezt a hivatalt.

Ily férfiak vezetése mellett a Trotzendorf-féle iránynak itt is gyökeret kellett vernie és az az 1589-iki iskolai rendtartásban kifejezést is talált. Csak futólagos összehasonlítás a Trotzendorf-féle tantervvel ezt teljesen igazolja. Fő célja a vallásos oktatás és annak mielőbbi megkezdése, azaz a német és latin káté kívül tanulása. E mellett a legfőbb tantárgyak a klasszikus írók, a nyelvtan, retorika és dialektika; vitatkozási gyakorlatok és latin dolgozatok prózában és versben, lényeges alkotó részt képeznek. Az iskolai törvények is sok olyan intézkedést foglalnak magukban, melyek kétség kívül az ő joggal dícsért szigorú fegyelmezésére és rendtartására vezetenők vissza.

Vizsgáljuk most közelebbről az iskola belső életét és a tanulók erkölcsi állapotát. Előre kell bocsátanunk, hogy a mindenkori városi plébános gyakorolta az iskola felett a főfelügyeletet

*) A lőcsei városi levéltárban.

Az 1671. esztendőről két *scholarcha* van említve, a kik a község tanácsából vannak választva és a felügyelő mellé rendelve.

Az 1626-ban feljegyzett iskolai törvények szólnak a rector és a többi tanítók köteleességeiről, azután a tanulók köteleességeiről az iskolában, viseletükről a templomban, az utcán és temetéseknél és végre a büntetésekről.

A következő rövid kivonat szolgáljon az akkori erkölcsök, szokások és kihágások megvilágítására. A rector ne csak a maga osztályának viselje gondját, hanem az egész intézet vezetésében buzgólkodjék. Vizsgálja meg szorgalmasan az osztályokat, különösen minden héten szombaton egyet-egyet behatóan. A tavaszi és őszi napéjegyen alkalmával tartson vizsgálatokat, a mikre a papság és a tanács meghívandók. Ez alkalommal történik a tanulók áthelyezése más csoportba vagy magasabb osztályba.

A tanítóknak különösen szívükre kötik köteleességeik teljesítését, és szigorúan megkövetelik tőlük, hogy minden nyilvános helyiséget kerüljenek. Különösen a ségédtanítókat óva inték, ne-hogy tivornyákban részt vegyenek és részegségükben az ész uralmát, a lábak használatát elveszítsék és a városban megszólás tárgyává legyenek. A kedves ifjúság is kitűnt pajkosságban és kicsapongásban. Jámbor és istenfélő magaviseletet követelnek mindenkitől. Mindenki köteles az iskolába való belépését a rectornál bejelenteni és az albumba való beiratását kérni azon ígérettel, hogy az iskolai törvényeket szigorúan be fogja tartani. Azonban a rend fentartása mégis sok bajjal járt, a mi a következőből kitűnik. Minden osztályban, sőt minden egyes padban voltak felvigyázók, kiknek köteleességük volt a vétkeket feljegyezni, különben a feljelentés elmulasztása miatt ők maguk lettek megbüntetve. És mégis történik említés oly kihágásokról, melyeket ily szigorú felügyelet mellett lehetetlennek kellene tartani. Illetlen kiabálás, lármázás, a mely a szomszédokat és arra menőket háborgatta, futkozás, mely annyival feltűnőbb volt, miután az iskola épület a főtemplom mellett a mostani kath. népiskola épületében volt. Utczai felvigyázók is voltak kirendelve, kiknek köteleességük volt az iskolaidőn kívül is a tanulók viseletére vigyázni, miből elég világosan kitűnik, hogy

a fiatalság pajzansága csakis szigorú fegyelem által volt némileg az engedelmesség korlátai közt tartható.

Mindenütt ki vannak rendelve felügyelők, kik kötelesek a bűnösöket feljelenteni. Sok tilalom nem épen kecsegtető képét adja az ifjuság kihágásainak és azon nehéz feladatnak, mely a fegyelem fentartása körül a tanítókra hárult. Az enyhébb büntetések engedetlenség miatt voltak: megrovás, azután ütés. Nagyobb kihágások miatt mint: erőszakosság, éjjelezés, tánczhelyek, korcsmák vagy rosszhírű házak látogatása, ismételt bezárás (carcer) volt a büntetés; nem javulás esetében pedig az iskolából való kizárás. A beszélgetés polgár leányokkal az esteli órákban meg van tiltva, és ez a tilalom több mint egy évszázadon keresztül ismétlődik a fegyelmi szabályokban. Egy külön szünnap arra fordíttatik, hogy a tanulók a vesszőket és mogyoróbotokat maguk hozzák az erdőből, a mi mindenesetre a tárgyak nagy fogyasztásáról tanúskodik. Később a szünnapot beszüntetik és a mendikánsok megbíztatnak a szükséges készlet beszerzésével.

Ennél sokkal öröndetesebb az a kép, mely már ez időből elénk tárul a szegény tanulók iránt gyakorolt jótékonyságról. A község egyes tagjainak önkénytes adományokban nyilatkozó keresztény felebaráti szeretete gondoskodik a szegény tanulók fentartásáról. Ezek az *alumnusok* és magában az iskola épületben kapnak lakást. Közvetlen előljárójuk a *senior*, egy segédtanító az érettebb tanulók közül. Ő zárja be az épületet este 7 órakor és nem enged ki senkit. Reggel meghatározott időben ő nyitja ki az iskolát. Ő ellenőrzi a mendikánsok gyűjtéseit pénzben és élelmi szerekben. Ezek a mendikánsok a nekik kijelölt utcákban és házakban már reggel 9 órakor az isteni tisztelet után voltak kötelesek megjelenni és a pénz-adományokat és elkészített eledeleket átvenni. Ez utóbbiakra vonatkozólag külön rendelet szól arról, hogy a mendikánsok ne merjenek az eledelekből kóstolni vagy azokat megenni. Ez bizony nehéz feladat volt és képzelhető, hogy a fiatal egészséges gyomrok nagy kisértésnek voltak kitéve. Azonban a gyűjtés eredménytelensége vagy elégtelensége esetére külön kellett gondoskodni ebéd- és vacsoráról. Később sokban meg-

változott az élelmezés ezen kezdetleges módja, mert ismételten előfordul a fegyelmi szabályokban, hogy az alumnusok ne csoportosuljanak már $\frac{1}{4}$ 11 órakor az iskola épületben és ne alkalmatlankodjanak a szakácsnénak. Ebéd és vacsora alkalmával a seniort és segédeit illeti az elsőbbség, amint szokásban volt később is egész a legujabb időkig. Ez az alumneum régi tiszteletre méltó intézmény, mely évszázadokon keresztül áldásos hatást gyakorolt és sok szegény tanúlónak, kik később az egyház és iskola terén jelentékeny és befolyásos állást foglaltak el, megadta a lehetőséget iskolai kiképeztetésére és céljának elérésére.

A csak rövid kivonatban közölt iskolai törvények idővel sokféle bővítéseken és javításokon mentek keresztül, de az alapelvek változatlanul ugyanazok maradtak és a mostani nevelési rendszerben is, némileg enyhébb felfogás mellett ugyan, még mindig érvényesülnek.

Az iskola rectorai a reformatio behozatala óta a következők voltak:

Türk Dániel 1544. később városi bíró Lőcsén. Henkel Konrád Lőcséről. 1545. Windeck Erasmus mester Goldbergból 1547. Lucillas Dominik Erdélyből 1549. Lyschwitz Benjamin mester Goldbergból 1558. Lazius (alias Kreutzer) Albert. 1553. Horter Pál Lőcséről. 1555. Rössel Mihály 1559. Platner Antal Lőcséről 1561 később városi plébános. Schnell Tamás Brandenburgból 1567. Kramer Gáspár Lőcséről. 1571. Greifenzweig János 1578. Hentschel Tamás Neisseből 1581. Sturm Mátyás Lőcséről 1587. később városi plébános. Mylius János mester Iglóról 1589. Rhau János mester Lübekből 1593. Sickius Albert Boroszlóbból 1601. Volrad Zakariás mester 1603. ifj. Kramer Gáspár Lőcséről 1605 később városi bíró. Ursinus Illés mester Delitschből Meissenben 1616. Horler Szaniszló mester Lőcséről 1619. Saxo Mátyás 1628. Windisch János mester Lőcséről 1631. Lasius Mihály 1646. Krieschke György Lőcséről 1647. Zabler Jób Lőcséről 1640 később városi plébános. Zimmermann Mátyás mester Eperjesről 1652. Stephani Tobiás Morvaországból 1654. Hain Gáspár Kassáról 1658 később városi bíró. Kemmel János mester Lőcséről 1664. Röser Jakab mester Sondershausenből Schwarzburgban 1670. Schwartz János mester

Wittenbergből 1672, aki 1674-ben a protestans üldözés folytán kénytelen volt kivándorolni és később Querfurtban mint superintendens halt meg.

Az intézet virágzása mellett bizonyít, hogy a városi tanács messze vidékről hívott meg az iskola vezetésére oly férfiakat, kiknek már jó hírnevűeknek kellett lenniök, hogy a választás rájuk essék. Ép oly örömdetes az a tény, hogy a felsorolt 32 rector közül tíz lőcsei születésű van, kik tudományosságuk és gyakorlati képességük által sikeresen töltötték be hivatalukat és magasabb tisztségek ellátására is méltóknak bizonyultak.

Az említett rectorok közül különösen kiváltak: *Platner Antal*, idősb és ifj. *Kramer Gáspár*, az utóbbi tekintélyes könyvtárt hagyott az iskolának. *Sturm Márton* és *Horter Szaniszló* híres tanférfiak voltak a maguk idejében. *Stephani Tóbiás* kitűnő szónok és költő volt. *Hain Gáspár*, a későbbi városi bíró, nagy érdemeket és jó hírnevet szerzett az úgynevezett »lőcsei vagy szepesi krónika« szerkesztése által. *Kemmel Jakab* több nyomtatásban is megjelent műnek szerzője korának tudósai előtt jól ismert író. Különösen *Röser Jakab* kiváló paedagogusnak bizonyult az 1670-ben szerkesztett és a helybeli iskolai hatóság által jóváhagyott tantervével, mely megérdemli, hogy behatóbban foglalkozzunk vele.

Mindenek előtt próbáljunk megfelelni arra a kérdésre, hogy miféle jutalmat vagy fizetést kaptak a tanítók fáradságukért.

A reformátio ideje előtt a városi plébános a tizedből adott fizetést a diakonoknak azaz a hitszónokoknak, ő alkalmazta a collegákat azaz tanítókat és gondoskodott fentartásukról vagy úgy, hogy kosztot adott nekik (Freitisch) vagy pedig a természetben adandó élelmezést készpénzzel váltotta meg. Ily módon a tanítók fizetése még a reformátio után is egészen véve nagyon szerény volt.

A következő időszakban a tized kizárólag a tanítói fizetés alapjául szolgált akár maga a városi plébános kezelte, akár pedig átengedte a községnek készpénzben és gabonában adandó szerződéses megváltás fejében. Az 1602-ben kelt meghívó levélben Zabler Péter plébánosnak kötelességévé tétetik a három tanító élelmezése, szabadságában áll azonban velük másképp is egyezkedni.

1665-ben Seelmann Keresztély mesternek kötelességévé tétetik a rector úrnak évenként 50 frt élelmezési pénzt és 8 köböl gabonát adni. Tulajdonképeni fizetésről nincsen szó, ezt valószínűleg a város fődözte. A conrector a városi plébánostól kap:

élelmezési pénzt	40 frt
fizetést	60 „
gabonát	10 köböl

A 3-ik osztály tanítója kap:

élelmezési pénzt	40 frt
fizetést	40 „
gabonát	10 köböl

A kántor kap:

élelmezési pénzt	40 frt
fizetést	24 „
gabonát	12 köböl

A senior kap: 24 frt

A négy auditor pedig összesen évenként . 32 „

A mellett még tandíjat is kaptak és a szülők bőkezűségére voltak utalva, azon kívül még gyűjtéseket is rendeztek a községi tagok körében, mely jövedelmek együtt véve a pénz akkori értéke szerint is csak szerény megélhetést biztosítottak.

A tanítók gyakori váltakozásán nem kell csodálkozni, mert az alkalmazás kölcsönös szerződésen alapult, a mely a szerződő felek által mindenkor felbontható volt. Másképen állt a dolog az egyházi hivatalokkal. Ezek élethossziglan és jól dotált állások voltak, különösen a tized jövedelme folytán, a mely régtől fogva fennmaradt és jelentékeny jövedelmi forrást képezett. Onnan van, hogy érdemes tanférfiak gyakran egyházi hivatalokba lépnek. Áldott idő volt az még, a mikor az egyetemen kiképzett tanférfiu minden tudomány ágban annyira otthonos volt, hogy épen úgy értett az iskola mint a hitközség vezetéséhez.

A mi az iskola külső körülményeit illeti, ez a korszak a békés fejlődés korszaka volt a városi tanács változatlan védelme alatt. Ha harczias csapatok vonultak is a Szepességen keresztül és a várost is megszállták, az csak múló háborgatás volt, a nélkül hogy az oktatás hosszabb megszakítást szenvedett volna, vagy

maga után vonta volna a tanulók számüzetését, a mint az más helyen gyakran történt. Ámde ha nem is hivatkozhatunk egyes okmányokra — az utolsó 1626-ból való — mégis nagyon valószínű, hogy idővel nagy változás állt be, úgy a tantervben mint az oktatás céljában.

Németországban a harmincz éves háború az iskola ügyén is mély sebeket ejtett és sok virágzó intézetet tett tönkre. Ezzel szemben áll azonban azaz örvendetes tény, hogy újak keletkeztek és jól kiérdemelt hírnévre tettek szert. Új elméletek is merültek fel a nevelés és oktatás terén a tizenhatodik század folyamában és megingatták a régi tanterveket és még inkább az előbbi század által szentesített tekintélyeket. A kiváló paedagogusok közül, kik az oktatás javítását célozták, különösen kiemelendő *Ratich Farkas* rector Köthenben 1618—1635-ig, a hol meg is halt. Ő volt az, ki az anyanyelv számára követelte az elsőséget, hogy a fiuk először azon értsék meg és sajátítsák el a tantárgyakat; az írókat nem a dialektika és retorika szerint kell magyarázni, a miből úgy sem értenek semmit, hanem először, magát a dolgot és azután a szabályt kell tanítani; a vitatkozások haszontalanok stb. . .

Hasonló elvek szerint sok gymnasium újjászervezésen ment keresztül, így különösen a gothai is, mely mint a gymnasiumnak volt tekinthető. A jámbor Ernő herczeg (1641—1675) az egész iskoláügyet czélszerű intézmények és rendtartások által minden irányban előmozdította és a tanférfiak figyelmét tanintézeteire vonta. Talán nem tévedünk azon feltevésünkkel, hogy *Röser Jakab*, a löcsei iskolának rectora 1670-ben, ezen újjászervezett iskolákból került ki és javításait és módszereit ide átültette. Röser t. i. Sondershausen-ból volt és ez csekély távolságra fekszik Gothától úgy, hogy habozás nélkül az ottani gymnasium növendékének tekinthető.

Még egy kiváló paedagogusról kell megemlékeznünk, kinek művei és didaktikai elvei nem maradhattak befolyás nélkül az iskolára. Ez a férfit *Comenius Amos*, ki 1650—1654-ig Sáros-Patakon működött, és művei közül többeket Lőcsén adott ki. A gymnasiumban használt tankönyvek között ott találjuk a »Vestibulum«-ot és az »Orbis pictus«-t is Comeniustól. Az intézetet bizonyára az újra felélesztett evangelium és az új nevelési rendszer szellemében vezették.

Most bátran átmehetünk *Röser Jakob rector* tantervére, a melyben az oktatásnak valamint az intézet tudományos állapotának beható jellemzése foglaltatik.

A címe így hangzik: »A lőcsei gymnasium összes osztályainak tanterve, a módszer kijelölésével, melyet minden tanító a reá bízott osztályban betartani köteles, melyet az előljáróság megbízásából és annak támogatásával szerkesztett és behozott Röser Jakob Sondershausenből Schwarzburgban ez idő szerint rector és nyilvános tanár«.

A legelső vagyis nyolczadik osztály órarendjével kezdi. A tanulók reggel 7 órakor gyülekeznek és az oktatás tart 9 óráig. A délutáni oktatásról nem történik említés. Ez osztály főcélja: a betűk megismerése, a szótagok kiejtése, a német olvasás, a káté és néhány bibliai helynek kívül tanulása. A módszer tekintetében a tanító figyelmébe ajánltatik, hogy egy-egy jobb tanulót kapcsoljon össze egy gyengébb tanulóval és ilyen párokból képezzen két csoportot, a kik egymást kölcsönösen kihallgatják és az elsőbbségért versenyeznek. Hat héttel a vizsgálat előtt a haladottabb tanulókkal a latin olvasás és írás is begyakorlandó.

A hetedik osztályban a vallás oktatás mellett különös súlyt fektet a latinra; ezen kívül folytatják a német olvasást. A tanító keltse fel a tanulók becsvágyát, hogy a két csoport (rómaiak és görögök) a díjért (zászló, lándzsa, korona stb.) egymással küzdjön. A legyőzött a győztes rabszolgája lesz és kénytelen könyveit haza vinni. Délután is és pedig 1—3-ig van oktatás.

A hatodik osztályban a latin oktatás már annyiban kibővül, a mennyiben mint tankönyvek már Rhenius Donatusa, Cato distichonjai és Comenius vestibuluma vannak említve. A vallás oktatás a káté, az evangelium és theologiai tételek magyarázatán alapszik. Az egyszeregyet és a négy alapműveletet begyakorolják. A módszer ugyanaz marad csak bővített alakban.

Az ötödik osztályban a káté mellett már mint tankönyvet találjuk a Dieterici Catechetik cz. könyvet, Rhenius mellett Helvicus colloquiáit és Comenius: orbis pictus sensualis-át, a szemléltető oktatásra czélzó mű, mely alapvonalaiiban a tudomány minden ágát magába foglalta. A görögre egy óra van kitűzve hetenként, épen úgy a számtanra, a melyben a hármas szabályig kellett haladni.

A negyedik osztályban ugyanazon módon haladnak, csak hogy itt már a versírás kísérletei is előfordulnak. A számtan nincs említve, a görögben az igeragozásig jutnak. Az előbbi tankönyvek mellett *Aldus Manutius: frázisai* van említve. A tanulók közötti versengést az említett módon folytatják. Ez osztálynak célja abban jut kifejezésre, hogy senki azt el nem hagyhatja, a ki a grammatikában nem teljesen otthonos és syntaktikailag helyesen nem tud írni.

A harmadik osztályban a tanítás már reggel 6 órakor kezdődik és tart 6—7-ig azután 8—9-ig. — A tananyag majdnem ugyanaz, mint az előbbi osztályban, csak hozzá járul a *hortulus romanus* és a prozodiával kapcsolatosan néhány elegia, azonkívül említés történik a görög grammatika analitikai alkalmazásáról az új testamentom néhány helyének olvasásánál.

A második osztályban (*secunda*) a vallás oktatás alapjául szolgál Dietericis Compendiuma. Olvasmányul föl van véve Virgil Aeneise és Georgica, Horatius néhány ódája, Terentius vígjátékai és Cicero levelei. A görög nyelv oktatása még mindig a paradigmák körében mozog. A retorika tanításának alapjául szolgálnak Aphthonius progymnasmata, de csak a tropusok és alakzatok vétetnek fel.

Az első osztály (*prima*) tudományos haladásban csak csekély mértéket tüntet fel. Nyáron a tanulók már 5 órakor gyülekeznek, télen pedig 6 órakor; a délelőtti oktatás 5—6 (vagy télen 6—7) és 8—9-ig tart. Délután csak egy óra van 2—3-ig. Szerdán és szombaton délután nincs tanítás. Legtöbb időt szentelnek a szent írás, a *locorum theologicorum* és a theologiai vitáskérdések magyarázatának. E mellett előfordul a logika és azonkívül semmi más tantárgy. Az írók közül Cicero beszédeit magyarázzák, a görögöt csak csekély mértékben űzik és az eredmény gyarlósága miatt panaszkodnak; ellenben sokat *disputálnak* és buzgón gyakorolják a latin beszédek szerkesztését.

Roeser igazgatónak kivonatban közölt tanterve feltűnő hanyatlást tüntet fel tudományos tekintetben az előbb kimerítően ismertetett 1589-iki tantervvel szemben és arra enged következtetni, hogy a harminczéves háború folytán a német tanintézetek

látogatása nagyon meg volt nehezítve vagy részben teljesen megszünt. Az itteni ev. gymnasium az egyetem számára előkészítő iskolává süllyedt. A quadrivium egészen eltűnt, a triviumból egyedül a dialektika van képviselve a logika által, a retorikát elég szegényesen pótolja Aphtonii progymnasmata, a római írók olvasása szűk körben mozog, görög írókat egyáltalában nem olvasnak, csak Isokrates egyes mondásai szolgálnak alapul az elemzés és gyakorlásra. A görög nyelvben az eredmény határozottan gyengének van jelezve és a főcél az új testamentumot eredetiben olvasni. A főszúlyt fektetik az evangélikus hittanra, a szent írásra és a theológiára, az anyanyelvre is már több gondot fordítanak, de a fődolog a latin nyelv elsajátítása és ügyes kezelése; ez közvetíti egyedül a tudományok és a tudós világgal való érintkezést.

Húsz évvel ezelőtt Comenius Sárospatakon (1650—1652) az ottani iskolát újjá szervezte és paedagogiai és dialektikai elveit tankönyveiben terjesztette, azonban azoknak alkalmazását és keresztülvitelét hiába keressük Roeser tantervében. Comeniusnak csak két kézikönyve van használatban. Hiába keressük a tantárgyak között a történetet, földrajzot, mennyiségtant és természettudományt. Mindezek a tudományok csak az egyetemen tanulhatók; előkészítő oktatás az elemekben teljesen hiányzik. Comenius orbis pictura hívatva van némely közhasznú ismereteket közvetíteni. Egyháztörténetet tanultak bizonyosan kapcsolatban a theológiával, a mint az másutt is történt, szükséges is volt azt tárgyalni, mert a vallásos controversiákhoz és a hetenkénti vitatkozásokhoz bizonyosan abból merítették az anyagot.

Roeser módszerében a becsvágy túlságos ébresztése nagyon kétes értékű nevelési eszköznek látszik, a mely alkalmas volt arra a gyűlölködés és ellenségeskedés magvát hinteni a tanulók közé, és alkalmat adni panaszokra és vádaskodásra, habár minden tekintetben humanusabb volt, mint az eddig szokásos büntető eszköz a hanyagság számára, a vessző és mogyoró bot alkalmazása. Ha Roeser tantervében nem is találunk haladást, az iskolai munka mégis az ő vezetése alatt üdvösen fejlődött. Sajnos, hogy e derék tanférfiú a gymnasiumot már 1672. elhagyta. Utóda *Schwarz Márton János* volt *Wittenbergából*. De ez is csak rövid ideig

működött az intézetben. A beálló protestáns üldözésnek mindig fenyegetőbb jelei mutatkoztak. Már 1662-ben lefoglalták a jezsuiták a besztercebányai kamaránál Thurzó Elek hagyatékát és ezáltal érzékenyen károsították az iskolát, minthogy a tanítók és alumnusok ez alapítvány jövedelméből segílyt kaptak. 1672-ben fegyveres hatalommal adták át a jezsuitáknak a felső kapu melletti klastromot. Hasonló módon hatalmába ejtette Bársony György püspök 1674-ben a templomokat, a paplakást és iskola épületet és átadta a katolikusoknak. Április 26-án a tanítók a lelkészekkel együtt száműzetésbe mentek és számos tanuló elhagyta akkor a várost. A nyilvános isteni tisztelet be lett szüntetve, az iskola tartása szigorúan megtiltva. Így áll szoros összefüggésben az evangélikus iskola külső sorsa a hitközség történetével.

A jezsuiták akkor katolikus gymnasiumot alapítottak, melyet azonban nem szabad az ev. gymnasium folytatásának tekinteni, mert Szelepcsényi György esztergomi érsek alapítványa volt a városi közönség minden közreműködése és hozzájárulása nélkül.

Nyolcz éven keresztül a község templom és iskola nélkül maradt. Az ifjuság bizonyára csak az elemekben: az írás-olvasásban és a hittanban nyert oktatást. A vagyonosabb szülők a serdültebb ifjakról magán oktatás által gondoskodtak, vagy idegen helyre küldték iskolába. Mert alig tehető fel, hogy a kath. gymnasiumot igénybe vették, a mi a hitsorsosok között nagy botrányt okozott volna. Az 1681—82-iki soproni országgyűlés végre súlyos feltételek alatt megengedte a protestánsoknak a szabad vallás-gyakorlatot és iskoláknak felállítását

1682-ben Tököly Imrének biztosai elűzték a jezsuitákat és átadták az evangélikusoknak az ő előbbi iskolájukat. De a szerencsének ezen fordulata nem tartott sokáig. Négy év múlva a jezsuiták visszatértek és újra megnyitották gymnasiumukat. Az evangélikusok sok nyomorgatás közt kénytelenek voltak iskolájukat magán házakban elhelyezni, de minden üldözés daczára megőrizték iskolájuk jellegét mint magasabb tanintézetét, ellent álltak ellenfeleik szorongatásainak, hogy grammatikai iskolává sülyeszszék. E kitartó ragaszkodásban a községet a politikai állapotok és némely külső körülmények is támogatták.

Az evangélikus polgárság túlnyomó többségben volt és erős phalanxot képezett, a mely a nyolcz évi elnyomatás idejében is, miután a katolikusok között alkalmas egyénekben hiány volt, a legtöbb hivatalt betöltötte és az idő és körülményekhez képest hitsorsosainak érdekeit titokban előmozdította. Az evangélikusok a Tököly-féle restitutio után is megkapták még a tizednek egy részét és képesek voltak anyagi szükségleteiket a felekezet tagjainak áldozatkész hozzájárulása folytán kielégíteni. Miután kényszerítve voltak az iskolával és templommal a városból kivándorolni, mind a két épületet a város előtti temetőbe tették át. Az iskola építése 1688. szept. 26-án kezdődött és 1098 forint és 97 denárba került; földszinti épület volt, melyben 4—5 iskola szoba volt elhelyezve. Az épület még 1844-ig fennállott, de üresen állt és el volt zárva, míg később lerontották, a mostani Juhos-féle sírhely és a határos iskolakertnek felső részét foglalta el.

Fentartották az intézetet középiskolai jellegében úgy, a hogy lehetett, a tizenhetedik század végéig, a miről világosan tanuskodik az egymásra következő rectorok száma.

1682-ben a gymnasium rectorának meghívatott *Roth Melchior* Kassáról, Türk Dániel, az első rectornak egyik unokája, a ki az iskolát újra alapította, de néhány hónap múlva, a svedléri lelkeszi állást elfogadván, távozott.

Őt követte 1683-ban *Kretschmier Ephraim*, ki ez iskolában két éven át működött.

1690-ben Róth Melchior, az evangélikus gymnasium főntemlített második alapítója, visszatért és eredménydús működését egészen 1696 január 2-án bekövetkezett haláláig ez intézetnek szentelte.

Utódja a hivatalban 1696 ápril 2-á óta *Gunther Sámuel* a lőcsei városi gyámnok fia volt, ki 1710-ben halt meg.

A tizennyolczadik század kezdetén II. Rákóczy Ferencz fejedelem hadjáratai alatt az evangélikus gymnasium helyzete jobbra fordulni látszott. E fejedelem biztosai a szécsényi országgyűlés határozatai értelmében egyezséget iparkodtak létre hozni az evangélikusok és katolikusok között, de ez évekig huzódott és még sem jutott végérvényes döntésre. Hogy az evangélikusok a tized-

nek jelentékeny részét húzták, bizonyítja az a meghívó levél, melyet 1706-ban a város bírása és tanácsa *Dubovszky Márton* evangélikus rectorhoz Selmeczen intéztek. Magára az iskolaügyre vonatkozólag abból nem tudhatunk meg semmit, de a fizetési viszonyok érdekesek, mert az akkori kor állapotait tanulságosan megvilágítják.

A rector kap hetenként 3 magyar forintot, negyedévenként pedig 10 frt élelmezési pénzt. Évenként két gyűjtést: pünkösdkor és Márton napján.

Egy elsőrendű temetésért 24 dénárt.

Évenként 24 köből rozsot, 6 köből búzát, két köből borsót és 16 öl fát.

Két vizsgálatért 8 birodalmi forintot. A nem idevaló tanulóktól fapénzt és beiratási díjat a szülők tetszése szerint. Végre szabad lakást a városban.

A felsorolt adatokból láthatjuk, hogy a tanítók eltartása többé nem az első lelkésznek feladata és hogy azok független állást nyertek.

Dubovszky Márton a neki felajánlott állást elfogadta és 1722-ig működött az intézetnél. Ebből az időből sem az oktatás állapotáról, sem a tantervről írásbeli adataink nincsenek, habár szakavatott tanférfi volt. Ez kitűnik egy bizonyára általa szerkesztett tervezetből a bajok beszüntetésére és egy azt követő órárendből. Az úgy nevezett *Corpus legum scholasticarum gymnasii Leutschoviensis Evangelicorum*-ban az abban szó szerint közölt meghívó levél után következik épen az említett tervezet a módszer javítására, az iskolai fegyelem szigorítására és a tananyag bővítésére.

A gymnasium a 19-ik század közepéig nem egyéb mint latin iskola, csak a primában különösen a theologia és bölcsészet tárgyaltnak bővebben két évi tanfolyamban és az egyes disciplinák szerint. A görög mellett a héber nyelv is érvényre jut, azonkívül a történet és földrajz az alsóbb osztályokban. Comenius vestibuluma és orbis pictusa nincs többé említve. Az iskola áll hat osztályból. Czélszerűnek tartották a három alsót három csoportra osztani és pedig: majores, minores és minimi.

Dubovszky Márton nehéz időben állott 16 éven keresztül a gymnasium élén, oly időben, mikor azt minden áron a grammatikai

osztályokra akarták leszülyeszteni. Támadásoknak a katolikus ellenfelek részéről mindig ki volt téve. Őt illeti meg a dicsőség, hogy e sanyaru elnyomatás idejében is fentartotta a gymnasiumot.

Joggal feltehetnők, hogy a hitsorsosok maguk között a békét és egyetértést ápolták és minden meghasonlást kerültek; de az sajnos, nem úgy volt és épen a tanítói állás betöltése nagy izgalomba hozta a kedélyeket. Ez izgalom tulajdonképeni okozói és szítói, úgy látszik, *Grósz András* tót hitszónok és conrector és *Weinert András* a secunda tanára voltak. Az ügy lefolyása a következő volt. A község tizenkét tagja *Schwarz* superintendensnél Eperjesen panaszt adtak be és követelték, hogy pietismussal gyanúsított emberek sem az egyházban, sem az iskolában ne alkalmaztassanak és ennek indokolására Treitmann F.-nak egy született lőcseinek levelét 1714-ből mellékelték. A levél semminemű gyanúst nem tartalmaz ellenkezőleg az igazi keresztény hit bensősége lengi át.

A feljelentés 1723-ban történt. Treitmann akkor stomfai tanító volt és szóba került az itteni gymnasiumnál üresedésben lévő helynek a betöltése. A superintendens összebonyolította a dolgot azzal, hogy a 6 felső magyarországi város ev. hitközségeitől, a tulajdonképen érdekelt Lőcse városnak mellőzésével, véleményt kívánt. Az összes beadott vélemények a levélben nem fedezhettek fel semmiféle tévtant, némelyek felháborodással vissza is utasították a panaszlok fenhéjázását, hogy egy híres theologiai facultás fölött akarnak itélteni; a lőcsei hitközségi választmány végre kiegyenlítette a dolgot, de Treitmannról többé nem volt szó.

Weinert András végre megkapta a rectori állást 1727-ben. Az eset nagyon sok nyugtalanságot okozott és nagyon elkeserítette a kedélyeket, de a vádlók eljárása mégis bizonyos biztonság érzetéről tanuskodik, mely akkor az ev. hitközséget eltöltötte.

1729-ben Weinert András meghívást fogadott el Eperjesbe lelkésznek és az eddigi conrector *Simonides János* lépett elő a rectori állásba.

Habár *Simonides*-től kevés okmány maradt ránk, a meglevők alapján a mély belátású tanférfinak dicséretét joggal érdemli. Ő alaposan ismerte a bajokat, miután már több éven át a gymnasi-

umnál működött és mint rector már 1730-ban benyújtott egy tervezetet az iskolaügy javítására az elharapózott visszaélések megszüntetésére. A latin nyelven szerkesztett emlékirata sok fényt derít az iskola életére, úgy hogy érdemes néhány vonást az utókor számára is fentartani.

Tudva levő dolog, hogy az iskola épülete a mostani temetőn volt és pedig meglehetősen távolságban annak főbejáratától és télen az a kis fiukra nézve hosszú és fáradságos út volt, kivált miután az oktatás 7 órakor reggel kezdődött.

A rector arról panaszkodik, hogy a tanulók egy fél sőt egy egész órával a tanítás kezdete után jelennek meg, és tanulók és a tanítók az uralkodó sötétség miatt nem haladhatnak. Sőt, így folytatja, gyertya világítást használnak, de ki fedezze a világítás költségét, persze nem a tanítók, hanem a tanulók; ámde ily berendezés által a fiuk könnyelműsége folytán az egész iskola épület tűzveszélynek van kitéve.

A mendikánsok kötelessége volt az osztálytermek fűtését ellátni és ezek az éjszakának egy részét, vagy az egész éjszakát ott töltötték. Ez ellen is óvást tesz, mert a tanulók saját használatukra elégetik a fát, dohányoznak ott és mindenféle illetlenséget engednek meg maguknak.

Reggel a négy felsőbb osztálynak együttesen kell megtartaniok ájtatosságukat, a mely áll imádságból, énekből és a szentírás előolvasásából a rector, a conrector és a 3-ik osztály tanítójának vezetése alatt. Az 5-ik és 6-ik osztály német nyelven tartják közös ájtatosságukat. Délután az oktatás befejezése után mind a 6 osztály tanítóik vezetése mellett hálaadó imára a templomba megy. A tanítókat figyelmeztetik, hogy minden csúfolástól és gúnyolástól tartózkodjanak, ne verjenek mindjárt, hanem intézzenek jó szavakat a hanyagokhoz és a törvények megszegőihez, és ha a tanulók többször jelennének meg mosdatlanul és fésületlenül, a mosdást és fésülést végeztessék rajtuk. Miután a gyermek rendesen nyári időben felvételre jelentkeznek, télen pedig otthon maradnak és pedig többnyire minden oktatás nélkül, vagy Gyurkovits úrhoz járnak, szerény nézete az, hogy a fiúk csak akkor veendők fel a 6-ik osztályba, ha már németül olvasni tudnak.

Itt mellékesen megjegyezzük, hogy az említett Gyurkovits, egy okmány tanúsága szerint, szegény béma ember volt, ki a község engedelmével azzal kereste kenyerét, hogy kis fiukat és leányokat írni olvasni tanított. Ugyanezen okmányban egy asszony van említve, ki a leányokat tanítja. Ez a legrégebb hír a leányoktatásról.

Simonides azt javasolja, hogy minden tanító hetenként írásbeli kimutatást adjon át a rectornak az egyes leckeokról és iskolai dolgozatokról. Ez a kimutatás egy arra szánt könyvbe beíratik és a nyilvános vizsgálatok alkalmával az előjáróságnak és jelenlevő vendégeknek be lesz mutatva.

Egy ilyen nyilvános vizsgálat lefolyásáról és tartalmáról egy fönmaradt program tudósít, melyet *Simonides* írt és *Maleter D.* felügyelőnek valamint az iskola többi patronusainak és jóltevőinek bemutatott. Ez a vizsgálat 1731. ápril 26. és 27-ikén folyt le.

Az első osztályban (Prima).

1. *A theológiából* vétetik: Dogmatika König utasítása szerint, a természetes törvényről szóló fejezet, azután a törvényről szóló tanból vett tételek meg lesznek vitatva.

2. *Görög nyelv.* Szt. János evangéliumának XIII. fejezetét olvassák, magyarázzák és elemezik (a mennyire épen a grammatikában haladtak).

3. *Bölcsészet:* *Ridiger* logikája I. rész 13. fejezete alapján az eszmék jelöléséről, és a II. rész 1. fejezete alapján az igazságról általában; azután logikailag szerkesztett meghatározásokra példák adatnak és bölcsészeti tételek tárgyaltnak.

4. *Történet.* A híres *Puffendorf* mintájára *Macedoniai Fülöp* és *Nagy Sándor* élete és tettei.

5. *Latin és német* irálygyakorlatok fognak előadatni és egy sapphoi ódában a költők nyomorát fogja megénekelni *Regis Mózes* Berzétéből Gömörmegyében. »Tudósítás *Farnese Antal*, *Parma* és *Piacenza* hercege, haláláról VI. Károly császárnak«. Anyanyelven és prózában elő fogja adni *Adami Jakab* Lőcséről.

6. *Írásbeli gyakorlatokat* egyesek be fognak mutatni.

7. A vizsgálat kezdetén üdvözölni fogja a mélyen tisztelt pártfogókat *Frühauß Keresztély* Lőcséről. Befejezésül köszönetet fog mondani *Novák András* Sárosból.

A II. és III. osztályban (Secunda és Syntaxis).

1. *A szent irás és törvény* cikkei fognak ismételtetni.
2. *Stilgyakorlatok* közül be lesznek mutatva Cicero egy levelének fordítása az anyanyelvre és egy utánpótlás latin nyelven. A II. osztály néhány körmondatot, a III. néhány *variatio per casus*-t fog kidolgozni.
3. *Görög nyelvből*, azok, a kik görögül tanultak, az új szövetségből egy tételt fognak magyarázni és nyelvtanilag elemezni.
4. Mindkét osztály a *földrajzból* Portugál királyságát fogják ismételni.
5. *A költészetben* tett haladásukat füzeteik fogják mutatni, ha szükséges lesz, Virgiliusból egy tételt fognak magyarázni.
6. A tisztelt pártfogók üdvözlésének tisztségét *Kephalides Samiel* Héthársból Sárosmegyében fogja ellátni. Köszönetet mondani a szives meghallgatásért *Schwab János* Lőcséről fog.

A IV. osztályban.

1. A tanulók Dietericus kátéjából német nyelven kezdettől egészen a 4-ik parancsolatig a kívül tanult kérdéseket el fogják mondani.
2. Castellionak néhány beszélgetését németre fogják fordítani, nyelvtanilag elemezni és syntactikai szabályok szerint szerkeszteni.
3. Castellio néhány beszélgetését a szavalás és emlékezet gyakorlás végett fel fogják mondani.
4. Az üdvözlő beszédet *Segrenszky György* Olasziból, a köszönő beszédet pedig *Engel Jakab* Lőcséről fogja tartani.

Az V. osztály.

1. Az első csoport 188. cikket fejezett be a sz. irás példa-beszédek könyvéből, továbbá az egész Donatust és Comenius vestibulumát.
2. A második csoport a példabeszédek könyvéből 12 cikket, a Donatusból az 5 declinatiót, a comparatiót, a vestibulumból 5 fejezetet.

3. A harmadik és utolsó csoport eljutott a példabeszédek 6-ik cikkéig, a Donatusból befejezte a declinatiókat és a vestibulumból két fejezetet.

4. Orens epigrammaiból elemezni fogják: Amicus verus in re incerta cernitur. — Invenies multos, si res tibi floret, amicos. Si fueris pauper nullus amicus erit. — Rebus in adversis patientia vera probatur Rebus in adversis vera probanda fides.

5. Az üdvözlés és megköszönés tisztségét el fogják látni: *Bachmann Frigyes* Löcséről, *Fischer Illés* Bártfáról, *Fiviger Dávid* Löcséről, *Vachsmann Sámuel* Löcséről.

A VI. osztály.

1. Az első csoport nagyobbjai néhány vasárnapi epistolát fognak betűzni és olvasni.

2. Ugyanezt fogják tenni a második, harmadik és negyedik csoport tanulói.

3. A nagyobbak a kátét kívül fogják felmondani.

4. Ugyanazok néhány szót fognak ejtegetni.

5. Az ötödik csoport tanulói a kátét betűzni és olvasni fogják. A legkisebbek a betűket fogják megnevezni.

6. A kegyes pártfogókat üdvözölni fogják: *Polumszky Keresztély*, *Pfannschmiedt Keresztély*, *Löw Pál*, *Löcséről*.

Köszönetet fognak mondani: *Weisz Sámuel*, *Genersich György János*, *Adami Sámuel János*, *Löcséről*.

A közölt áttekintésből látszik, hogy nem az egész tananyag vétetett át a vizsgálat alkalmával és nem minden tantárgy fordult elő. Kiválasztás történik és csak mutatóanyag adatik. A gyermekek betűzni és olvasni tanulnak a káté és biblia segítségével, a fődolog a latin nyelv megtanulása.

A tanulók száma 1730/31-ben volt: az I-ben 23, a II-ik és III-ikban 46, a IV-ben 36, az V-ben 50, a VI-ban 82, összesen 237.

A tanítók magánórákat is adtak, különösen említve van a magánoktatás a német és magyar nyelvben, habár már akkor is az a szokás dívott, hogy a gyermekeket a magyar nyelv megtanulása céljából Debreczen, Bénye és más magyar városokba küldték.

Simonides János 1732-ben a leibiczi lelkészi állást elfogadta és a gymnasium rectora az eddigi conrector Schwarz Gottfried János lett. *Schwarz Gottfried János* erélyes és derék tanferfiú volt. Ő keresztül vitte, a mit különben már elődje megindított, hogy rendszeres osztálykönyv vezetettet, a melybe minden tanító hetenként bevezetni volt kénytelen, a napról-napra óráról-órára bevégzett tananyagot. Ez az intézkedés fentartotta magát 1745-ig. Azután a bejegyzések csak két hetenként, később csak havonként, történtek. Az 1798/99-ik tanévtől kezdve csak a befejezett félévnek a tananyaga lesz bejegyezve, és 1817-től csak az egész tanévnek a tananyaga. Ez az osztály könyv valóságos unicum és ritkaság és ez ideig nincs más, mely értékben megközelítené. Már ezért is megérdemli a rector neve a kegyeletes megemlést. De más reformokat is volt képes keresztül vinni. Így pl. a prima és secunda csakis a retorika oktatásában volt egyesítve, más tantárgyakban a conrector egyesítette a secundát a tertiával. A tantárgyak ugyanazok, mint Simonides rectorátja alatt. Az egyes tantárgyak egymásra következő tanévekben tárgyalatnak. A theologia kapcsolatban van az egyház történettel; világtörténet és földrajz csak kis mértékben fordul elő; természetrajzról említés sem történik, ellenben a geometria kapcsolatban a mennyiségtannal, mert előfordulnak feladatok a pythagorási tantételről és a kör megfejtéséről. A görög nyelvet a grammatika és az új szövetség alapján tanítják, a héber nyelvet pedig rendkívüli órákban. Ez mind az első osztályra vonatkozik. A többi osztályoknak tanterve és beosztása csoportokra ugyanaz marad, a mint már előbb ismertetve volt. Némely kevésbé tehetséges tanulón megeshetett, hogy négy évig is maradt e legalsó osztályban. Az évenként kétszer tartott nyilvános vizsgálatok alkalmával történik az áthelyezés a közvetlen felsőbb osztályba. 1734-ben május 6-ikán volt az egyik vizsgálat, a másik valószínűleg elesett a rector távolléte miatt, de a nyári szünet kezdődött augusztus 2-ikán és tartott szeptember 5-éig. De az idevalók és itt maradt tanulók ez alatt is oktatásban részesültek; az első és második osztály délelőtt, a többiek délután is.

A sok katholikus ünnep, melyeknek betartására kényszerítve voltak, nagyon hátráltatták a rendes iskolatartást. Már az ünne

pet megelőző délután az oktatás számára elveszett, mert az egyházi előkészítésre szolgált. Ehez járultak még négyszer évenként az országos vásárok egy vagy két napi szünettel, a bíró választás és más ünnepélyek 1733 december 6-ikától 1734 december 6-ikáig, a primában és rhetorikában 233 iskolánapot és körülbelül 875 tanórát lehet számítani. Az oktatás 7 órakor reggel kezdődött és tartott 10 óráig, egyszer hetenként 9 óráig; délután kétszer 2—4-ig és kétszer 2—5-ig. Szerdán és Szombaton délután szabad volt.

Schwarz J. G. egész rectorátusa alatt a tanítás a katolikus ellenfél részéről csak egyszer lett megzavarva é. p. 1732 február 1-én Thuranszky káplán fondorkodásai folytán, aki az iskola látogatását meg akarta akadályozni, de, mint szószerint el van mondva, elfogatott. Ezért a tanórák ezen a napon elestek.

Schwarz rector az egyházi előljárásának beható tervezetet nyújtott be korszerű újításokról a tantervben és a módszer javításáról, melyek még most is megvannak írásban. Úgy látszik azonban, hogy kevés támogatásban és elismerésben részesült, és ebből magyarázható lehangoltsága és leköszönése. Ő maga ezt a következő módon magyarázza: 1737. szeptember 5-én a gymnasium rectora leköszönt különböző okokból, melyeknek némelyikét a tekintetes pártfogóságnak már 1734-ben írásban előterjesztette. Távozása után Weinert Sámuel conrector állította fel a három felső osztályt. Vele együtt működtek mint conrector először *Poloni Jónás* és azután 1735 óta *Weinert Sámuel*, *Megander György* a IV. osztály tanítója, később *Scheuermann Sámuel*; *Peltschner János* az V. osztály tanítója és *Engel Bertalan* a VI. osztály tanítója. Schwarz J. G. elhagyta az iskolát és hazáját és Németországba ment. Későbbi sorsáról annyit tudunk, hogy mint Superintendens, egyháztanácsos és a theologia első tanára Rintelenben és pedig magas korban halt meg. Utódja a hivatalban Weinert Sámuel, Andrásnak testvére volt, ki 1755-ig működött, a mikor meghalt. Eleinte ő maga látta el a három felső osztályt, míg később Frúhauff Keresztély, szintén lőcsei, mint conrector mellé adatott. Az 1743-ban Ambrosi György superintendens által tartott egyházi és iskolai vizsgálat alkalmával felvett jegyzőkönyvben közölve van a szokásos

leczkerend, mely kevés eltérést mutat a Simonides rector-sága alatt érvényben levőtől és a már előbb koczkáztatott állítást igazolja, hogy az iskolai rendtartás egy évszázadon át is állandóan az maradt. *Weinert* rector a primában theológiát, bölcsészetet, szónoklat-tant, görögöt és hébert tanított, magyarázta Cicero beszédeit és vezette a szokásos vitatkozásokat.

Frühauff a secundában és tertiában csoportosítva tanította a hittant, retorikát, poétikát, syntaxist, történetet, földrajzot és görög nyelvet, olvasta Cicero leveleit, Virgiliust és Ovidiust.

Scheuermann Sámuel a grammatisták osztályát tanította, a melyben különösen Castellio Colloquia és a syntaxis vannak túlsúlyban, mi által a közvetlenül utána következő osztálytól különbözik.

Peltschner János a donatisták tanítója volt és leginkább Donatus és Longii colloquiával foglalkozott

Engel Bertalan a deklinisták tanítója leginkább a declinatio-k begyakorlásával és a latin szókincs betanulásával foglalkozott. Magától értetődik, hogy a latin olvasás folytonos gyakorlás tárgyát képezi és a kátét minden osztályban tanulják.

Justus Mihály az olvasni tanulóknak — *legentium* — tanítója, az ő osztálya a 6-ik a sorrendben, a melyben a betűzést, olvasást és a kátét tanulják.

A tanítók közül csak ketten végeztek egyetemi tanulmányokat és őket *clarissimi domini* czím illeti, a többiek csak *humanissimi*. A hatósági vizsgálat alkalmával a rector úrnak kötelességévé tétetett, gyakori tanácskozásokat tartani, ami egészen elmaradt volt, és szigorúbban kezelni a fegyelmet, különben mindnyájuk szorgalmáról és istenfélő viseletéről megérdemelt dicsérettel nyilatkoznak. Azonban a vizsgálat alkalmával *Scheuermann* conrector heves vitatkozásra ragadtatta el magát a szentségek száma fölött és ingerültségében annyira ment, hogy leköszönt és semmiféle egyezkedésre nem volt rávehető, kivándorolt Németországba, a bölcsészet tanítója lett Wittenbergában később subrector Zittauban.

A tanítók fizetése és jövedelméről a következőkben számolnak be:

A rector kap évenként 100 imperiales (valószínűleg tallért) minden vizsgálat után 6 rajnai forintot, egy elsőrendű temetés

után 1 rajnai frtot, a tanuló felvétele után 1 r. frt, és a primának negyedévi tandíjait.

A conrector kap 100 magyar forintot, két házi gyűjtést, melyet azonban megoszt a rectorral, és az úgynevezett quatembert azaz a negyedévi tandíjat minden osztályból a primát kivéve. Scheuermann úrnak van évenként 24 magyat forintja, a többi tanítóknak 20 magyar forintja. Azonkívül osztozkodnak a csütörtök és vasárnap tartott házi éneklés alkalmával eszközölt gyűjtésekben.

Ez jövedelmük a község részéről, e mellett azonban bizonyosan a tanulók részéről is némi, habár csekély, tandíjat húztak. Az iskola beléletéből is előfordúlnak itt-ott egyes feljegyzések, a melyeket azonban alig lehet terjedelmesen közölni. A tanuló ifjúság nem tagadta meg akkor sem pajzánságát. 1742-ben Grósz J. tót hitszónok, hevesen kikel egyik beszédében a tanítók és a tanulók ellen, hogy puderozott haját viselnek. Az utóbbiaknak ez meg volt tiltva, és oly viszálykodások fejlődtek, melyeknek kiegyenlítése a pártfogóságnak nagy fáradságába került. Ez csak úgy sikerült, hogy a buzgólkodót nyugodtabb hangra utasította és a tanulóknak büntetésül egy beszéd kidolgozását adta fel.

1745-ben a kath. káplán vízkereszt ünnepén a temetőben levő kis kápolnában megjelent és azt beszentelte, azután az ev. iskolaépületbe is akart bemenni, de a tanulók már nem voltak ott és nem tudott bejutni. Azzal a fenyegetéssel, hogy vissza fog térni, eltávozott. Most azon tanakodtak, hogy lehessen e jogtalan beavatkozásnak elejét venni, és azt határozták, hogy a főbejáratnál felügyelők vigyázzanak, és a mint valami gyanust észre vesznek, azonnal elbocsátják a tanulókat és bezárják az iskolát.

1754-ben egy második osztálybeli tanuló a vízkereszt hetében az esteli harangozás előtt nagy kihágást követett el. A szt. Jakab-templom körül akkor egy fallal bekerített temető volt, melyen keresztül gyalog ösvény vezetett, a tanuló az ott felállított keresztet illetlen módon sértette. A kath. plébános példás büntetést követelt hajduk által magában a temetőben. Pietschke Mátyásnak az akkori első templomfelügyelőnek nagy baja volt, a dolgot simán elintézni, úgy, hogy az illető tanuló déli 1 és 2 óra

között a mikor kevés ember járt arra, a nyilvános téren 8—10 botütést kapott, azután megköszönte a kegyes büntetést.

A szegény tanítóknak sok bajuk volt az ifjúsággal, a mi egyes elvétett megjegyzésekből az iskolai anyakönyvekben kitűnik. Conrektoroknak Frühauff távozása után Weinert rector először Adami János Jakabot alkalmazta, azután 1746-ban Kaiser Mátyást Selmezből, 1750-ben Palcsek Jánost Túróczból és végre 1751—1754-ig Weiss Jánost. Weinert halála után 1755-ben *Gotthardt György* hivatott meg rectornak Dobsinából, a hol az iskolát vezette. Ez 1770-ig dicséretes szorgalommal látta el hivatalát, a mikor magas korára való tekintetből hivataláról lemondott. A tanítás rendszere változatlan maradt. A tanügynek Mária Terézia alatt foganatosított javításai valamint a később behozott ratio educationis hatás nélkül maradtak az ev. iskolára. Az ő igazgatósága alatt az alumneumban fentartott tanulókat nagy csapás érte egy 1796 október 2-án kelt helytartósági rendelet folytán. Ez a rendelet ugyanis a katolikusoknak ép úgy mint az evangélikusoknak a *cantationes* tartását és az ételek gyűjtését magán házakban megtiltja. A gyülekezet még ugyanez év november 3-án elhatározta, hogy egy 1000 frtos tőkének kamatait az alumneumnak szánja és felhívást intéz a jótevőkhöz, kik naponta vagy hetenként főtt ételeket szoktak adni. Ezek készségesen ajánlkoznak is adományaikat pénzben vagy gabonában és élelmi szerekben pótolni. Az így befolyt járulékok készpénzben a kamatokkal együtt 463 magyar forintot, élelmi szerekben pedig 31 köből gabonát és 8 köből árpát tettek. Csak 35 tanuló volt felvehető, fizető és mentes együtt; az eltartási díj évenként 18 frt volt, a résztvevők fele fel volt mentve a fizetés alól. Kiszámították, hogy minden alumnista évenként 22 frt 25 dénárba kerül. A határozat dacára 45 tanuló volt az alumneumban, a teendőket egy azzal megbízott községi tag látta el.

Az előbb említett rektornak utódja *Bogsch Jakab* volt, a *modori* iskolának volt igazgatója. Voltak tapasztalásai a tanügy terén és azokat az iskola javára értékesíteni akarta. Már 1771 április 23-án egy tan- és órarend vázlatot terjesztett elő, új tankönyveket hozott javaslatba, behatóan magyarázta az egyes tantárgyak kezelésénél követendő módszert és sürgősen követelte a

II. és III. osztály elválasztását. Ez utóbbi kapott is külön tanítót a *subrektor* címmel.

Az I. osztály volt a rector osztálya, ez után járt neki a tandíj, mely most határozottan idegenek számára negyedévenként 1 rajnai forintban volt megállapítva. Az idevalók csak garasokban fizettek és tetszés szerint, fapénzt és névnapi ajándékot minden osztályból kapott.

A conrektor a primában is tanított, de az ő osztálya tulajdonképen a secunda volt, a melyből hasonló járulékaik voltak, valamint a többi tanítóknak megfelelő osztályaikból. Azonban általános volt közöttük a panasz, hogy a magánházakban tartott cantationes beszüntetése által jövedelmükben nagyon megkárosultak és már 1770-ben kértek az egyházközségtől méltányos kárpótlást.

Hétköznapiokon a templom látogatását már nem követelik olyan szigorúan. Csak az V. és VI. osztályból hat-hat tanuló énekeljen reggel és délután a kóruson. Itt meg kell még jegyeznünk, hogy két nyilvános vizsgálat volt megállapítva: a téli vizsgálat vízkereszt után; a második pünkösdi hetében, de szünet nélkül. A nyári szünet tartott augusztus 10-étől, szeptember 10-ikéig. De sokat panaszkodnak aziránt, hogy az idegenek gyermekeiket a határidő előtt haza viszik és jóval az iskola kezdete után hozzák vissza.

Bogsch Jakab rector-sága csak két évig tartott, ő Leibiczban a lelkészi állást fogadta el, és a gyülekezet kénytelen volt újból e hely betöltéséről gondoskodni. A választás az egyház közgyűlésén történt és közfelkiáltással választott a trencsényi születésű *Chrastina Illés*, ki már az eperjesi iskolában működött és akkor magántanítói állásban volt. Megválasztásánál különösen az a körülmény volt döntő, hogy ő nagy tudományosságának híre mellett a természettudományokban kiválóan jártas volt, a mi az iskolára nézve nagy előny volt, mert a legújabb rendeletek értelmében egy tanuló sem bocsátható az orvosi tudomány tanulására, a ki a természettudomány elemeit nem tanulta. A tanterv ezen kilátásba helyezett ujtásának daczára, a részletekben mégis csak kevés változás történt.

II. József idejében a királyi főigazgató utasítása értelmében félévi kimutatásokat kellett beterjeszteni a bevégezett tananyagról. Ezek a kimutatások egy külön könyvben vannak összegyűjtve 1777-től 1787-ig és az első osztályban követett tanmenetről a következőkben számolnak be. A keresztény hit- és erkölcstan valamint az egyháztörténet a kimutatásba nincsenek felvéve, hanem csak a világi tudományok, és minthogy a tanfolyam az I. osztályban három éves a tantárgyak így következnek sorban.

a) A bölcsészetből: logika, psychologia, metaphysika, természetjog és ethika évenként felváltva.

b) A történelemből az egyes korszakok.

c) Mennyiségtan és mértan részint egymás mellett, részint egymás után.

d) Földrajz az egyes birodalmak szerint.

e) Physika az egyes fejezetek szerint évenként felváltva.

A latin nyelv tanulása változatlan marad gyakorlataival együtt. Az írók közül keveset olvasnak, így pl. Cicero de senectute vagy *Facciolatis Jakab* egy újkori latinistának egy beszédét, a mi minden esetre a klasszikus oktatás hanyatlására mutat. A görög és római irodalom remekírói eltűntek a katalógusokból; a latin nyelvet csak a latinul írt tudományos kézikönyvekből tanulják; e mellett elvész az a nemes klasszikus szellem, mely az iskolákat a reformatio korában és még a következő században kitüntette, a reáltudományok pedig még nem nyújthatnak kárpótlást. Még rosszabbul áll a görög nyelv tanítása. Pogány írók nem olvasnak csak az új szövetséget fordítják és azon gyakorolják a nyelvtant. A héber nyelvet is tanították, de csak nagyon csekély mértékben.

A II. osztályban a rhetorika és poetika mellett a logika, az általános és hazai történet és földrajz is előfordul. A számtant ugyan nem említik mint külön tantárgyat, de bizonyára azt is gyakorolták, mert később is ily módon fordul elő mint melléktárgy compendium nélkül.

Az alsóbb osztályokban, nevezetesen a III. és IV-ben a tantárgyak között a történet és földrajz is előfordul, és 1783 óta a IV. osztályban mind a három birodalomnak a természetrajza is.

A többi osztályok többnyire csak latin szók betanulásával, olvasással, számolással és a kátével foglalkoznak.

1782-ben a gyülekezet helyben hagyott egy tervezetet az oktatás újjászervezésére a gymnasium minden osztályában, melynek a nyári szünet után életbe kellett volna lépnie: de keresztülvitele ki nem fejthető okokból elmaradt. A tervezet nagy gonddal és értelemmel van kidolgozva, behatol a részletekbe, tárgyalja a módszert minden tantárgyra és minden osztályra külön és kijelöli a használandó tankönyveket még a legalsó osztályok számára is. Minden osztály számára az órarend is meg van állapítva. A természetrajz már az V. osztályban kezdődik, reáliákra különös súlyt fektet; az I. és II. osztályban mint külön tantárgy fel van említve az »*Ephemeridum lectio*» azaz az ujság olvasása a világ és napi eseményekről kiegészítésül a történethez, heti egy órában.

Chrastina Illés 15 éven keresztül áldásos működést fejtett ki; a tanulók száma 200 volt, működésének utolsó évében pedig 247. Azon volt, hogy minden kartársa a tanulók tudományos haladásáról és erkölcsi magaviseletéről félévi kimutatást készítsen. Eddig az volt a szokás, hogy a nyilvános vizsgálatok alkalmával az előmenetelre vonatkozó általános ítélet alapján, a tanulókat a legközelebbi osztályba előléptették, de tulajdonképeni osztályozás nem történt. A tanév végével minden osztályban a tanulók száma be lesz jelentve és a legkiválóbbak meg lesznek nevezve. Így 1777. és 1778-ban az I. osztályban két más társa mellett Osterlamm Károly Jánost halljuk említeni, a helybeli hitközség későbbi érdemdús hitszónokát.

A kiállított iskolai bizonyítvány akkor csak általános kifejezésekben tartalmazta a tantárgyakban való jó vagy kiváló előmenetelnek és az erkölcsi magaviseletnek igazolását, valamint a tanulóknak ajánlását további pályáján való támogatásra. A mi a taneszközöket illeti, melyek a tanulóknak rendelkezésére állottak, azok bizony, még a későbbi idők szokása szerint is, nagyon korlátozottak voltak. Minden tanítónak volt compendiuma, a melyből előadott de abból kivonatot készített vagy több szerzőből kompilált egy kéziratot, melyet a tanulóknak vagy diktált vagy leírásra átadott. Már Chrastina előtt a gyülekezet elrendelte volt, hogy a tanárok

a diktálást a szabad délutánokon szerdán és szombaton végezzék. Működésének első éveiben tanítói gyűlések tartattak, melyeknek jegyzőkönyvei fennmaradtak, a későbbi időből hiányoznak. Ezeknek egyikében különös említés történik a fiatalság kihágásairól, melyek nyilvános botrányt okoznak. A tanulók nyilvános helyeket látogatnak, a pajták között dohányoznak és lövőfegyverekkel járnak. Minden rajtakapottra szigorú büntetés méretik. Ha valaki a tanórákat elmulasztja és a hozzá intézett idézésre nem jelenik meg, akkor az ellenszegülőt erővel két vagy több tanuló által és ha szükséges megkötözve kell elhozatni és megbüntetni. Mint ebből látható az iskolai fegyelem a kor ízlése szerint durva ökölrel ütött a féktelen ifjuság közé. Így történt, hogy 1773-ban egy tanuló 20 frt értékű lopás miatt vasra verve elővezettetett és a gyülekezet által reá szabott büntetés szerint két felügyelő, két lelkész és az összes tanárok jelenlétében 40 botütést kapott és kiutasított. Ez a fegyelmi eljárás nem nagyon biztató, de az anyag csökönyös volt és szigorú eszközöket követelt, melyek a kor erkölceiben és nézeteiben találják mentségüket, a hol a bot oly nagy tiszteletben állott, hogy még a törvényszéknél, katonaságnál, czéheknél és házi nevelésben kizárólag szerepelt.

Chrastina érdeme az is, hogy a református deákok féktelenségének gátat vetett. A református collegiumokból ugyanis oly tanulók jöttek Lőcsére a német nyelv tanulása végett, kik a tanulmányt már bevégezték az úgy nevezett togatusok, és ezek sem az egyház felügyelőségnek sem a rectornek nem akarták magukat alárendelni, kivételes helyzetet követeltek maguk számára és botrányos kihágásokat követtek el. Ezáltal e fiatal emberek a gymnasium jó hírnevét is veszélyeztették, mert a tanulók terhére rótták e botrányokat. Akkor Chrastina a gyülekezettel egyetértve, fölterjesztést intézett a tiszakerületi református superintendentiához és csak hamar meg is jött Szilágyi Sámuel reform. superintendensnek a válasza, a melyben kéri, hogy a reform. tanulókat csak iskolai bizonyítvány alapján vegyék fel, és határozottan kijelenti, hogy senkisé is lesz előléptetve sem egyházi, sem világi hivatalra, a ki nem mutathat fel bizonyítványt vagy a rectortól vagy tanítójától. Hogy ez utóbbi kitélt megérthessük, meg kell említeni, hogy

Osterlamm Ephraim mint magán tanító látta el a német oktatást, habár a gyülekezet ezért évi 32 frt külön tisztelet díjat adott neki. E levél folytán azt határozták, hogy a német oktatás magában az iskolában történjék és hogy ebből vizsgálatot kell tenni. Ez idő óta a református togátusok kénytelenek voltak beiratásra jelentkezni és az iskola törvényeket aláírni; mindazonáltal a felügyelőségnek még elég baja volt e deákoknak folytonosan ismétlődő kihágásai miatt még a jelen század első tizedeiben is.

Chrastina rectorása alatt 1777-ben Péchi Gábor kir. főigazgató és 1787-ben gróf Török Lajos látogatták a gymnasiumot hivatalos minőségében.

Két kartársa 50 éves jubileumát is ülte é. p. Engel Bertalan a VI. és Peltschner János az V. osztály tanítója, a hitközség őszinte részvéte mellett. Voltak azonkívül is kiváló és tapasztalt munkatársai, kik közül különös említésre méltó Toperczer János, a conrector, mint általánosan kedvelt és buzgó tanító, ki a gyülekezethez intézett több beadványában az oktatás javításához hozzájárult és egyes megbízások teljesítése által az iskola és hitközség körül érdemeket szerzett. Subrektorok voltak: Scholtz János, Kriebel Sámuel és Prelauff János; a grammatisták tanítója volt Bogsch János. Chrastina meghalt 1787-ben. Századunkban, mely joggal nevezhető a jubileumok századának, a mikor már egy jól fizetett hivatalban eltöltött 10 esztendő is elég jogcím az ünnepeltetésre, érdemes talán egy száz évvel ezelőtt tartott jubileumnak a lefolyását az emlékezetbe visszaidézni. A gyülekezet elhatározta hogy Engel Bertalan, a VI. osztály tanítójának tiszteletére, ki hivatalát 53 év óta viseli, ünnepélyt rendez és őt ajándékkal megörvendezeti.

1780. február 3-án összegyűlt a felügyelőség a tanártársak és az ifjúság az iskolában és az ünnepelttel körükben ünnepélyesen a templomba vonultak, a hol a 80 éves aggastyán a bejáratnál dob és trombita szóval fogadtatott. Weisz hitszónok és Kriebel subrektor tartottak ünnepi beszédeket a nagy számban megjelent közönség előtt; azután a tanulók üdvözölték egy latin és egy német költeményben, az előbbi Chrastina, az utóbbi Bogsch szerzeménye. Az ének számára Hermann plébános úr szerzett dalokat

és dallamokat. Végül az előljáróság 55 rajnai frtból álló aján-
dékot nyújtott át ezüst csészén.

Ebédre mind az urak, kik az egyházban vagy iskolában
működnek, feleségeikkel együtt ünnepi lakomában vettek részt, a
hol a felügyelők is jelen voltak. Így folyt le egyházi szellemben
egy iskolai jubileum száz évvel ezelőtt.

Chrastina halála után Toperczer János, a conrector, látta
el mások segítségével az oktatást a primában, míg végre 1793-ban
az igloi születésű Liedemann János Márton rectorrá választatott.
Ő a löcsei gymnasiumot Bogsch Jakab és Chrastina alatt látogatta,
azután három évig külföldön tanult é. p. a jénai és göttingai egye-
temeken; haza térte után nevelő volt Balogh Péter ő nagyméltósá-
gának, az ev. főfelügyelőnek házában. Liedemann egyetemi éve-
i épen a német irodalom virágzásának korába esnek. Olyan fogé-
kony és tehetséges szellem, mint az övé, ettől nem maradhatott
érintetlen, hanem bizonyára az eszményi lendületért lelkesült. A
nagyra becsült felvilágosítás és az oktatás ujja alakítása sem ma-
radhattak hatás nélkül ő reá, hanem higgadt ítélőre és követőre
találtak benne.

1793. szept. 19-én foglalta el Liedemann Márton hivatalát.
Az ünnepélyes székfoglalás abban állott, hogy a tanár a templom-
ban be lett mutatva az előljáróságnak, a papságnak, a községnek
és iskolának; az ifjúság pedig prózában és versben üdvözölte őt.
Az iskola-építési jegyzékben különösen fel van említve, hogy Liede-
mann tanár és rector székfoglalása alkalmával a gymnasium a kül-
városból a városba a Hayn-féle házba helyeztetett át. Az egész
épület csak 1796-ban készült el és 1142 r. frt 53 kr.-ba került.
Liedemann csakhamar keresztül vitte, hogy a felsőbb tudományok
oktatására az első osztályban, mely három éves tanfolyamot fog-
lalt magában, még egy kartársat neveztek ki melléje. Az ő törek-
véseinek köszönhető, hogy a theologiai és bölcsészeti tantárgyak
kibővítése által a gymnasium lyceumi jelleget és rangot nyert. Az
ő rectorátusa alatt félévi osztályozási táblázatok jelentek meg a
tanulók előmeneteléről. E táblázatok mintája még megvan; de a
kitöltött táblázatokat később a könyvtárnok mint papirost eladta.
A tanulók rendes bizonyítványt kaptak haladásuk és erkölcsi maga-

viseletükről, a melyen koruk, születési évük és helyük stb. meg volt jegyezve. Ezeknek nyomtatott mintái szintén fenmaradtak.

Nagyban hozzájárult a lyceum felvirágoztatásához egy magán intézet felállítása által 12 nemes ifjú számára, kik részint a nyilvános tanórákban részt vettek, részint magán oktatást nyertek a kartársaktól és szigorú paedagogiai felügyelet alatt állottak. A növendékek között a magyar ev. nemesség legelőkelőbb családjainak neveivel találkozunk. Az ellátási díj évenként 280 r. frt volt.

Emlékeztetésül ide igtatjuk a tanulók különféle osztályozását a beiratás alkalmával, mert a szokásos kifejezések idővel érthetetlenekké lesznek. A tanulók névjegyzékében: *Commensalis* azt jelentette, hogy magán házban van teljes ellátásra; *instituti* a magán intézet növendékei; *alumnista* a tápintézetben ellátásban részesülő; *domesticus* az idevaló; *in cambio* a cserében lévő. 1800-ban Günther Sámuel felügyelő úr tervezetet nyújtott be a gyülekezetnek, a nyilvános vizsgálatok szabályozására, a melyben azt követeli, hogy az előadott tudományokból ne csak egyes részletek vétessenek fel, mert a tanulók erre külön elkészülnek, hanem az egész tananyag. Minden tanuló legyen köteles egy önkészítette kivonatot abból a vizsgálati bizottságnak bemutatni és a kérdések ezek alapján intézendők a jelölthöz. Minden fölösleges vitatkozás, melyet a jelenlevők fogós kérdések által előidéznek és a mely a legtöbb időt veszi igénybe, kerülendő.

Toperczer János feleletében védelmére kelt a tanároknak, kik az ismétléseknél nagy gondot fordítanak az egész tananyag begyakorlására, lehetetlennek tartja, hogy a syntaxisták, de még az I. és II. osztály tanulói is talán egynehány érettebb tanuló kivételével kielégítő és megfelelő kivonatot készíthessenek a tárgyalt tananyagból. A megindított újítás hatás nélkül és az akták között eltemetve maradt.

1805 július 8-án és 9-én a tiszai kerület superintendensének elnöklete alatt ment végbe a lőcsei lyceum nyilvános vizsgálata még pedig *cum applausu*, amint az egyházi látogatás jegyzőkönyve mondja. Ugyancsak e jegyzőkönyvből egész pontossággal közhetjük a tantervet, hogy az utódoknak megkönnyítsük és lehetővé tegyük az összehasonlítást az akkori kor tudományos állapotaival.

Prima: Minden esztendőben taníttatik: Lélektan, logika, metaphysika, gyakorlati bölcsészet, erkölctan és természetjog; előadó tanár Fuchs S. J. Minden harmadik esztendőben a következő tantárgyak váltakoznak:

Az első esztendőben: 1. Anthropologia. Neveléstan — előadó tanár Hauszer S.

2. Mennyiségtan — e. t. Fuchs.

3. Aesthetika és Horatius olvasása, e. t. Liedemann.

4. Egyháztörténet, e. t. Liedemann.

A második esztendőben: 1. Az európai államok statisztikája és újabb földrajz, e. t. Hauszer.

2. Alkalmazott mennyiségtan, e. t. Fuchs.

3. Hazai történet, e. t. Liedemann.

4. Magyar magánjog, e. t. Liedemann.

A harmadik esztendőben: 1. Természetrajz, e. t. Hauszer.

2. Kísérleti természettan, e. t. Fuchs.

3. Politikai tudományok, e. t. Liedemann.

4. Statisztika és magyar közjog, e. t. Liedemann.

Ehez járulnak még a dogmatikai és erkölctani theologia, a görög és héber nyelv, a görög és római irodalomtörténet, stilgyakorlatok latin és német nyelven.

A lyceum tudományos jellege sokkal magasabb, és az előadott tantárgyak mértéke azon feltevésre jogosít, hogy a tanuló e tanfolyam végeztével oly általános műveltséget nyert, mely az akkori igényeknek teljesen megfelelt.

Ha a philosophiai tudományok terjedelme a lyceum számára túlságosnak is látszik, mégis azon férfiak törekvése, kik magukra vállalták a feladatot, ilyen tágas mezőt megművelni tiszteletteljes kegyelettel tölt el bennünket, és ők teljes joggal megérdemlik, hogy neveiket az utókor számára fentartsuk.

A második és harmadik osztályban a már ismeretes tantárgyak fordulnak elő, e mellett még történet, földrajz, számtan és stilgyakorlatok német és latin nyelven.

Érdekes az úgynevezett polgári iskolának tanterve. Stupkay Sámuel 6000 frtnyi tőkével alapítványt tett azon célra, hogy az iparosok számára oktatás rendeztessék, hogy jövő hivatásukra

kellően előkészítve lépjenek az életbe, latin nyelvoktatás nélkül. Az ő szándékának megfelelőleg a grammatista, donatista és abcedista osztályokat négy évfolyamra osztották és a lyceumba bekebelezték, de oly módon, hogy a latin nyelv tanításáról is gondoskodtak, hogy a tehetségesebb tanulók azután a syntaxisba és a felsőbb osztályokba léphessenek.

A polgári iskola eszméje korszerű volt és Németországból származott, a hol már Franke Hermann Ágoston, a hallei árvaháznak híres alapítója, a 18-ik század elején ezzel kísérletet tett. Alig tévedünk, ha felteszszük, hogy az ösztönzés egy polgári és reáliskola felállítására, valamint a szervezésére vonatkozó javaslat a Németországban kiképzett tanároktól eredt. Célja az volt, a kézműveseknek és gazdáknak hivatásukra szükséges és hasznos ismereteket nyújtani, és a latin nyelvet csak azok számára tanítani, a kik tovább akarják magukat képezni.

A tanterv a következő tárgyakat foglalta magában: a) *a legelső osztályban*: 1. Értelemgyakorlatok a tárgyak szemléltetése által Thieme: »A józan ész első tápláléka« című könyve szerint, a mely különösen a természettudományok elemeit tartalmazta, 4 heti órában. 2. Vallástan a tanulók felfogásához mérten, bibliai történetek elbeszélése, bibliai mondások kívül tanulása, 3 heti órában. 3. Olvasás, 8 heti órában. 4. Szépírás, 3 heti órában. 5. Fej- és táblaszámolás az 1—100-ig számkörben, összeadás és kivonás, 3 heti órában. 6. A leghasznosabb állatok természetrajza, 2 heti óra. 7. Technologia, az iparok és terményeinek megnevezése, 1 heti órában. 8. Emlékezet gyakorlatok, szavalások, javítások.

b) *Második osztály*: 1. Értelemgyakorlatok a dolgok eredetéről és használatáról. 2. Vallástan, bibliai történetek és káté. 3. Olvasás. 4. Német nyelvtan. 5. Német és latin szépírás. 6. A helyesírás általános szabályai. 7. Írásbeli gyakorlatok, rövid mondatok, megfelelés kérdésekre, érzéki tárgyak leírása, mondatok bővítése, rövid levelek. 8. Számolás fejben és táblán mind a négy alpművelettel. 9. Természetrajz, Raff tankönyve alapján. 10. Technologia, a különféle iparokban előforduló szerszámok megnevezése. 11. Földrajz, a földről általában, a négy földrész, Európa,

a fővárosok, a termények, a fejedelmek neve és vallása. 12. Emlékezet gyakorlatok.

c) *Harmadik osztály*: 1. Értelemgyakorlatok, általános fogalmak: az igaz, a valószínű stb. ezeknek osztályozása, fogalmak tollba mondása rend nélkül és ezeknek elrendezése. 2. Vallástan és történet Dietrich tankönyve alapján. 3. Szépírás német és latin betűkkel. 4. Helyesírás és központosítás. 5. Olvasás. 6. Írásbeli dolgozatok, leírások, elbeszélések, nyugtatványok. 7. Számтан, az előbbi osztályok anyagának ismétlése, pénznemek, súlyok és mértékek átszámítása, valami a törtékről. 8. Természetrajz Funk tankönyve alapján, minden időszakban egy-egy ország. 9. Technologia, kimerítőbben a különféle iparágakról. 10. Földrajz Gaspari tankönyve alapján, az egyes földrészekről általában, különösen Magyarország, Németország és Ausztria. 11. Német alak- és mondat. 12. Latin nyelvtan Broeder tankönyve alapján, declinatio, conjugatio és fordítás.

d) *Negyedik osztály*: 1. Értelemgyakorlatok, érettebb fel-fogáshoz mérten. 2. Vallástan, egyháztörténet a legújabb korig Dietrich könyve alapján, az új szövetség néhány fejezetének magyarázata és néhány dal. 3. Olvasási gyakorlatok. 4. Szépírás. 5. Helyesírás. 6. Írásbeli dolgozatok, mint az előbbi osztályban, párbeszédek. 7. Számтан, törték, hármasszabály, társasszabály. 8. Természetrajz Funke tankönyve alapján, minden időszakban egy ország. 9. Technologia, a természet három országából vett anyagoknak feldolgozásáról. 10. Magyar történet, statistika és alkotmánytan. 11. Népszerű természettan. 12. Földrajz, Európa többi országai. 13. Anthropologia és psychologia. 14. Mértan és erőműtan Junker szerint. 15. Történet Junker szerint. 16. Latin nyelvtan.

Fegyzetek: 1. A tanítók nem mindig ugyanazok az osztályban, hanem felváltják egymást. 2. Valamely tanuló haladása arányában több osztályba is járhat a különböző tárgyakra. (Úgy látszik, hogy némely tárgyak közösek voltak, mint pl. a természetrajz a 3. és 4. osztályban.) 3. A tantárgyakat két évi folyamban fejezik be. 4. A latin nyelv számára naponként 1 délelőtti és 1 délutáni óra van kitűzve. 5. Némely tantárgyakat, mint vallás-

tan, természetrajz, földrajz, az egész tanfolyamon keresztül két heti órában tanítanak, mások számára csak egy-egy félév van kitűzve. 6. A két felsőbb osztály díjtalan rajzoktatásban részesül. A tanulók összes létszáma a látogatási jegyzőkönyv szerint 239.

Liedemann szép sikereket mutathatott fel, de sok keserű tapasztalást is kellett tennie. Nevelő intézete megszűnt, midőn collegája Fuchs J. S. 1809-ben Késmárkra ment mint hitszónok. Hiába ajánlotta neki, hogy a rectoršágot felváltva viseljék. Liedemann maga 1815-ben Kolozsvárra ment hitszónoknak, hol huszonkét évi fárasztó iskolai munka után a kívánt nyugalmat megtalálni remélte. Irodalmi hagyatékában, mely ugyanaz esztendőben nyomtatásban megjelent, az akkori iskolai állapotoknak nem nagyon örvendetes képét találjuk. Egyebek közt azt írja: »Hivatalom, mint az itteni iskola rectora, sokkal több alkalmat ad kellemetlen, mint kellemes érzelmekre és jelenetekre, oly ifjúság vezetésénél, mely napjainkban nagyon is vágyódik feltétlen szabadság- sőt féktelenségre, mely törekvés igénybe veszi a férfi teljes erejét, a ki ennek gátat akar vetni. Szerencsémre az utolsó években kevés okom volt az iskolában előforduló izgató jelenetekről panaszkodni, de ki kezeskedik arról, hogy nem fognak mégis ismétlődni, hiszen most sem múlik el nap valamelyes esemény nélkül, mely a vért nagyobb mozgásba ne hozná, és minden este be kell vallanom, hogy testi szervezetem nagyon szenved ez alatt«. Ezek saját vallomásai az akkori iskolai élet beteg állapotáról és őszinte részvéttel búcsúznak oly érdemes tanférfiutól, ki hivatásában nem találta meglegedését.

Liedemann mellett a felsőbb osztályokban derék collegák működtek, a kik szintén külföldi egyetemeken kiképezve, nagy tudományosságuk hírét joggal kiérdemelték. Conrector a lőcsei születésű Topertzer János volt 1756 óta, ki Chrastina rector halála után annak helyét foglalta el egészen Liedemann megválasztásáig. Különösen kiemelik humánus modorát és sikeres tanítását. 1795-ben segédet nyert Sámuel fiában, később nyugalomba vonúlt 100 r. frt tiszteletdíjjal és meghalt 1811-ben fia házában, ki akkor már plébános volt Olasziban.

Különösen kiemelendő Liedemann collegái közül a klasszikus

műveltségben jeleskedő, nagy tudományú Fuchs János Sámuel, ki két éven át a jenai egyetemen tanult, visszatérve pedig a Késmárkon tanuló Szirmay Károly és Ádám nevelését vezette és 1794-ben Liedemann ajánlatára megválasztatott a philosophia és mennyiségtan tanárának. Kedvelt tanító volt érdekesítő előadással, miért még sokáig nagy dicsérrel emlékeztek volt tanítványai Virgilius magyarázataira, miket rendkívüli órákban tartott. 1809-ben késmárki plébános lett és meghalt mint evangélikus superintendens Lembergben.

Hauszer János Sámuel 1804-ben lett conrector. Ő is Lőcsén született, tanulmányait Jénában végezte, azután 1792-től nevelő volt Stansich-Horváth Balázs házában, míg a gyülekezet 1801-ben a polgári iskolához hívta. Különösen dicsérik buzgóságát a tanításban. 1806-ban Olasziba ment plébánosnak és ugyanily minőségben visszatért Lőcsére.

Prelauff János, tót hitszónok, már 1778 óta volt a syntaxis tanítója.

Putz Mátyás Lőcséről, a polgári iskola 4-ik osztályának volt tanítója. Ő is három évig tanult Jénában és 1804-ben foglalta el itteni állását.

Schmögner Mihály Iglóról a grammatisták osztályát vezette.

Páter János Sámuel Lőcséről 1787-ben a donatisták osztályának tanítója lett.

Reisz Márton Bálint 1799 óta a legalsóbb fiú-osztálynak volt tanítója.

A fizetés nagyon csekély volt, az iskolapénz keveset hozott, mellékjövedelem alig volt és a tanítók gyakran folyamodtak fizetésemelésért, a minek azonban alig volt eredménye. Magánoktatás által kellett tehát jövedelmüket gyarapítani és a mellett igen örvendetes jelenség, hogy a legtöbben mégis saját házaikban laktak.

A lyceum, mint az előtt a gymnasium, az egyetemre készített elő. De a theologusok, jogászok és orvos növendékeken kívül, kik itt nyerték tudományos képzettségük alapját, sokan a felsőbbosztályok végeztével közvetlenül tanítói vagy gazdasági pályára léptek. Az intézetben volt könyvtár és physikai múzeum, miket egy ismeretlen jótevő *Cordon* báró hagyatékából, kinek arcza-

képe még megvan és ki mint magánzó Lőcsén élt, megvett és az intézetnek ajándékozott. A gyűjtemény alap hiányában nem gyarapodott, de még jó karban sem tartották, a készülékek elromlottak és csak kevés darab maradt még belőlük.

1730-ból Schwarz János Gottfried idejéből fenmaradtak azon tanulók névjegyzékei, kik a legalsó osztályba beléptek és fokozatosan a felsőbb osztályokba jutottak. 1730—1770-ig e tanulók összes létszáma 2872. A be nem jegyzett tanulók száma a háromszorosát is tehetette, mert a tanulók száma évenként nem volt átlag 200-nál kevesebb. 1770-től 1800-ig csak az ujonnan belépő tanulók vannak bejegyezve, tehát egyszer mindenkorra iskolalátogatásuk idejére. Ezeknek száma ezen idő alatt 2612. Az iskola látogatottsága tehát igen jelentékeny.

Mint emlékezetes esemény az iskola krónikájában följegyzésre méltó, hogy a nádor-főherczeg az iskolát magas látogatására méltatta, a tantermeket és a muzeumot megnézte és legmagasabb megelégedésének kifejezést adni kegyeskedett. Ez történt 1806. augusztus havában.

A magyar nyelv oktatásáról már Liedemann rector gondoskodott tekintettel a nevelő intézetére. Ő eszközölte ki *Márton József* meghívását, ki a felsőbb osztályokban néhány tantárgyat adott elő, a református tanulók hitoktatását is ellátta és 4 heti órában tanította a magyar nyelvet. Ennek távozása után *György József* alkalmaztatott mint a Secunda tanára és a magyar nyelv tanítója, de ez csak két évig működött az intézetnél é. p. 1806—1808-ig és azután visszatért Patakra. Távozása után a gyülekezet úgy gondoskodott a magyar nyelv ideiglenes tanításáról, hogy az itt időző református toátusok közül megbízott valakit, miután egy rendes tanár alkalmazására a magyar nyelv és irodalom tanítására nem volt elég pénz. 1809-ben Magda Pált, a sajó-gömöri iskolának rectorát hitták meg e célból, de ez csak három féléven át töltötte be ezt a helyet és azután Beszterczebányára ment rectornak. Vele együtt Kupetz János, mint a magasabb tudományok tanára, régi szokás szerint a nyilvános vizsgálatok alkalmával ünnepélyesen be lett iktatva hivatalába. Magda tanár távozásának oka, úgy látszik, a csekély fizetés volt, mert nyíltan panaszkodott, hogy

családja fentartására saját vagyonából kénytelen volt költeni. Ámde a rosszul fizetett tanítókra még keservesebb idők vártak.

1811. ápril 12-én kihirdették a devalvációt, mi által az úgynevezett bankónak értéke egy ötödére leszállt és a község borzasztó veszteséget szenvedett, mert minden kikölcsönzött tőke, melyről a kötelezvény nem pengő pénzre szólt, bankókban visszafizetve, névértékének csak öödörösztét képviselte. 1810-ben az evangélikus hitközség vagyona állítólag 60.000 magyar frt volt. 1813-ban 34.000-re becsülik. Ez által a tanítók fizetése is leapadt és a község minden lehetót elkövetett, hogy pénz és élelmiszerek gyűjtése által a tanítóknak drágasági pótléket adhasson. De a folyamodványok fizetésemelésért mindazonáltal állandó rovatot képeznek a gyülekezet jegyzőkönyveiben és csak ritka esetben és akkor is csak kis mértékben nyernek kedvező elintézt.

Liedemann leköszönése után 1815-ben Kupetz János tanár egyedül maradt a primában és a secundában, minthogy Magda már előbb távozott. Osterlamm Károly és Hauszer Sámuel hitshónokok támogatták őt, a gyülekezet kérésére több tárgy tanítását átvették a felsőbb osztályokban, míg a fent említett évben Sándor György, a sárospataki collegiumban a latin és német nyelv tanára, mint második tanár a felsőbb osztályok számára meghívatott. 1817-ben pedig harmadik tanárnak Müller György választatott.

1817-ben feloszlott a polgári iskola, mert a Stupkay-féle hagyaték a devalváció folytán nagyon megfogyott, és a négy alsóbb osztály helyett ismét csak három volt é. p. a grammatisták, a donatisták és az abczédisták osztálya. Baumert János pedig a polgári iskolából átment az alsóbb leányosztályba mint tanító. Osterlamm Keresztély Gottlieb 1819-ben a syntaxis tanítója lett és Schablik György ugyanebben az esztendőben a donatisták osztályában.

Főtisztelendő *Józseffy Pál* superintendensnek 1825-ben tartott egyházi látogatása alkalmával a jegyzőkönyv az akkori iskolai állapotoknak kielégítő képét adja.

A tanfolyam az egyes osztályokban a következő volt: Az első osztályban (prima) három évfolyamban tárgyalattak:

1. Keresztény hit- és erkölcsan.

2. Dogmatika és theologia moralis.
3. Egyháztörténet.
4. Magyarország oknyomozó története.
5. Statistika és bevezetés a politikai tudományokba.
6. Alapvető philosophia.
7. Elméleti philosophia: logika, metaphysika, aesthetika.
8. Gyakorlati philosophia: természetjog, erkölcsstan, vallásbölcsélet.
9. A tudományok encyklopaediája.
10. Tiszta mennyiségtan azaz algebra és mértan.
11. Alkalmazott mennyiségtan.
12. Kísérleti physika.
13. Nemzetgazdaságtan.
14. Lelki és testi Anthropologia; Diaetetika és paedagogia.
15. Irodalomtörténet, különös tekintettel a philosophia irodalmára.
16. A görög uj-szövetség szakaszainak magyarázata.
17. Görög és héber nyelvtan.
18. A klasszikus írók magyarázata.
19. Homiletika gyakorlatokkal.
20. Latin stilgyakorlatok.

Azonkívül a theologusok a tót templomban a praedikálásban is gyakorolják magukat. A tudományos anyagnak ezen hatalmas tömege a kutatóra, hogy úgy mondjuk, nyomasztólag hat és önkénytelenül is az a kérdés merül fel, hogy volt képes három tanár ezt az anyagot feldolgozni? És mégis megtörtént. Csak ismételtük előbbi nézetünket és tisztelettel kell meghajolnunk azon férfiak előtt, kik ily nagy feladatot vállaltak magukra, és kénytelenek voltak különböző compendiumokból saját használatukra kivonatokat készíteni, a melyet aztán a tanulóknak tollba mondtak vagy leírásra átadtak.

A második osztályban (secunda) a tanfolyam két évi, a tantárgyak:

1. Hit- és erkölcsstan.
2. Szónoklat- és költészettan.
3. Történet és földrajz.

4. Görög és római irodalomtörténet.
5. Természettudomány, mennyiségtan.
6. Lélektan, logika.
7. Latin írók.

A syntaxisban és a többi osztályokban a szokásos latin lecke fordulnak elő, de megjegyzendő, hogy történet, földrajz, számtan mint külön tantárgyak említetnek, és hogy minden osztályban a tanfolyam két évi. Már itt látható, hogy az alsóbb osztályokban a reáltudományok elemeit tanították, és a felsőbb osztályokban folytatólagosan kibővítették. Ez a kibővítés később az úgynevezett osztrák szervezeti javaslatba gymnasiumok számára is felvételre került.

A hivatalos látogatás idejében a következő tanárok működtek az intézet felsőbb osztályaiban:

1. Kupetz János, Márkuskából Gömörmegyében, született 1780-ban. Négy évig látogatta a dobsinai iskolát, azután Sajó-Gömörre ment a magyar nyelv tanulása végett és bevégezte ott a grammatikát, syntaxist és rhetorikát. Hét évig volt az eperjesi collegium tanítványa, ahol Mayer, a theologia tanára, legkiválóbb tanítványai közé számította. Ottani tartózkodása utolsó évében a syntaxis betegeskedő tanítóját helyettesítette. Eperjesről a tübingi egyetemre ment és ott két éven át tanult theológiát, philosophiát, philológiát, természettudományokat, mennyiségtant és történetet. Visszatérése után praefectus volt egy évig a Podkovitz-féle nevelő intézetben Késmárkon, azután nevelőnek ment Draskóczy Sámuel-hez Havkácsra, honnan 1809-ben Lőcsére hivatott.

2. Sándor György, Szinyéből, Sárosmegyében, született 1777-ben, az eperjesi, sajó-gömöri, rozsnói és pozsonyi iskolákat látogatta és egyetemi tanulmányait Jenában végezte. 1805–1808-ig volt nevelő, azután a keszthelyi georgikon növendéke és 1810–1815-ig a sárospataki református collegiumban a latin és német nyelv rendkívüli tanára, a honnan Lőcsére jött.

3. Müller György, Alsó-Kubinból, Árvaországban, első oktatását szülővárosában nyerte, azután Dobsonára jött, hol három évet töltött. Innen Késmárkra ment, ahol a theológiát is végezte. 1809–1815-ig több úri családban volt nevelő, míg végre a fran-

czia hadjáratok befejezése után a jenai egyetemre mehetett. Az 1816—17-iki iskolai évben a betegeskedő syntaxista tanítót helyettesítette Lőcsén és 1817 decz. 10-én elfoglalta a felsőbb osztályokban a harmadik tanári állást. A rectországban a tanárok felváltották egymást, de a gyülekezeti jegyzőkönyvek tanúsága szerint eleinte legalább választás alapján. A beirási jegyzékekből ítélve Sándor György, úgy látszik, csak 1818—19-iki tanévben volt rector. A tanulók vele mindig hadi lábon állottak, nem volt előttük tekintélye, tanóráit mindenféle csintalanságok által zavarták, úgy hogy kénytelen volt még collegáit is a rend helyreállítására segítségül hívni. És mégis tudós ember volt, ki a maga korában elismert latin prosodiát írt, melyet nem csak ő maga, hanem más iskolák is kézikönyvnek használtak.

4. Osterlamm Keresztély Gottlieb Lőcséről, Osterlamm Károly János első hitszónoknak fia, szemgyengesége folytán csak kilencz éves korában kezdte látogatni a nyilvános iskolákat, mint syntaxista ment Sárospatakra és öt év alatt bevégezte a rhetorikát, a philosophiai és theologiai tanfolyamot Lőcsén, a hol egyúttal magántanítója (informer) volt a későbbi Zsedényi Edének Pfannschmiedt Teréz úrnő házában. 1811-ben a pozsonyi iskolát látogatta, azután két évig volt Toeke Erzsébet úrnő házában nevelő, onnan egy évre Debreczenbe ment, a hol egyháztörténetet és hazai jogot hallgatott és 1815-ben a lipcsei egyetemre ment, hol 1815. ápril haváig maradt. Onnan visszatérve ismét Pfannschmiedt úrnő házában nevelő volt, de egyszersmind néhány órát is vállalt az iskolában és az 1819—20-iki tanévben a syntaxis tanárának választatott, melyet csakhamar oly virágzásra hozott, hogy osztálya idővel 70 tanulónál többet is számlált. A német nyelv tanára is volt a felsőbb osztályokban, német nyelvtant is szerkesztett és a tanulók közt egy német irodalmi kört is alakított, melynek ő volt vezetője.

5. Puty Mátyás Lőcséről, először szülővárosában végezte a tanfolyamot, azután Pozsonyba ment és végre három éven át a jenai egyetemen tanult, 1804-ben pedig mint tanító a grammata osztályban nyert alkalmazást.

6. Schablik György Dobsinából, első oktatását szülőváro-

sában nyerte, azután a sajó-gömöri és rozsnyói iskolákat látogatta, két évet pedig Lőcsén töltött az első osztályban. 1814-ben nevelő volt Ujházi László úrnál, 1815-ben Pozsonyban tanult, onnan visszatérve több előkelő családnál így Poónay Miklós, Draskóczy Gábor és Kubinyi Lajos házában nevelősködött, míg 1819-ben mint a donatisták tanítója alkalmazást nyert. Különösen kitűnt buzgósága és pontossága által.

7. Reisz Márton Bálint Késmárkon és Eperjesen járt iskolába és 1799-ben mint az első elemi osztálynak tanítója és orgonista jött Lőcsére.

A felsőbb osztályoknak három tanára évenként 400 b. é. frt fizetést kapott, megosztották közösen a tandíjat, a névnapi és fapénzt, továbbá a községi tagok között eszközölt két pénzgyűjtésnek a jövedelmét. A rector még ezen kívül a beiratási díjat és a bizonyítvány után járó díjat kapta, melyet a primanusoknak és rhetoroknak kiállítani szokott, azonkívül minden osztályból a névnapi ajándékot. A kerületi alapból mindegyik b. é. 43 frt 36 kr. kapott, mellékjövedelmük volt még temetésekből és egy-egy kertnek haszonélvezete, de szabad lakásuk nem volt.

A syntaxis tanítójának évi fizetése b. é. 320 frt volt, azon kívül iskola-, fa-, névnapi- és bizonyítvány pénz és egy kertnek haszonélvezete.

Az említett mellékjövedelmen kívül a grammatisták tanítója kapott 253 frt 20 krt, a donatisták-é 226 frt 40 krt és az elemi tanító 240 frtot. A négy tanító a két leánytanítóval együtt közösen megosztják a kétszer évenként eszközölt pénzgyűjtésnek jövedelmét.

A tanulók összes létszáma a hivatalos látogatás évében 288 volt, a következő esztendőben már 320-ra emelkedett és csekély ingadozással az 1829—30-iki tanévben 356-ot ért el, mely szám, úgy látszik, a legmagasabb volt.

A tanterv változatlan maradt egészen az osztrák *Organisations-Entwurf* behozataláig az 1851—52-iki iskolaévben, a midőn a lyceum nyolcz osztályú gymnasiummá alakult. A személyzetben a következő változások történtek.

Gretzmacher János Ruszkinócból 1827-ben lett alkalmazva

mint a grammatika tanítója. Ő három évet töltött a késmárki, ötöt a lőcsei és hármát a pozsonyi iskolában, azután Sátor alispán házában Makón nevelő volt és két éven át a protestáns theologiai intézetben Bécsben, a honnan Lőcsére kapott meghívást. Osterlamm tanár halála után a község őt a syntaxisba léptette elő, a hol az evangélikus állami gymnasium felállításáig sikeresen működött, és tanítványainak jól megérdemelt elismerését és szeretetét nagy mértékben megnyerte. Ő a német irodalmi kört is vezette a felsőbb osztályok tanulói között, mely évenként jól látogatott szavalati estélyt rendezett. Az ének művelése körül az iskolában valamint tágasabb körökben a műveltség terjesztése körül is a városban és községben szívesen elismert érdemeket szerzett.

Hoznek János Aurél, az osgyáni iskola rectora, az 1831-ben elhalt Kupetz János helyére hivatott meg. Csak rövid ideig működhetett a lyceumban, mert már 1833-ban a halál kiragadta jól betöltött hatásköréből.

Sándor György 1832-ben leköszönt és Laposfalvára ment plébánosnak, a hol az ötvenes években meghalt. Az ő helyére választotta a község *Hlavacsek Mihályt*, ki akkor Bilicza superintendensnél káplán volt Pozsonyban és az ottani lyceumban néhány tantárgyat is tanított. Szülővárosában Szkaliczban, Nyitramegyében, befejezte a grammatista osztályt, Pozsonyba ment a syntaxis osztályba és ott is maradt, míg az egész tanfolyamot be nem fejezte. Nyelvi tehetségének az iskolai oktatás nem volt elég, úgy hogy magán szorgalomból tanulta a görög nyelvet és másokat is oktatott benne, kiknek azután görögül szerkesztett leveleket írt. A mellett tanult angolul, francziául, héberül és gyengébb tanulóknak magán oktatást is adott. Ezt a magánoktatást később is még mint tanár is folytatta, úgy hogy egész szabad ideje igénybe volt véve és ő naponta 8—12-ig és délután 2—7-ig oktatással el volt foglalva. Ez a fárasztó munka nem ártott szervezetének, ő 83 éves kort ért el. Tanulmányai folytatására mint egy tanulónak nevelője Debreczenbe ment 1826-ban, 1827—28-ban jogász volt Pozsonyban, 1829-ben Halleba ment és ott theológiát és philosóphiát hallgatott, 1830-ban Göttingába ment, a hol a philológiával

és természettudományokkal is foglalkozott. Késő ősszel tért vissza Pozsonyba, a hol már várták, ott 1831 jan. 20-án a superintendens káplánja lett, 1832 húsvétkor Lőcsére költözött, a hol a gymnasium második osztályában mennyiségtant és természetrajzot, az elsőben mennyiségtant, physikát, gyakorlati theológiát, görög és héber nyelvet kellett tanítania. Ő vezette a homiletikus gyakorlatokat és a tót irodalmi kört. Tanulmányai és előadásai iránt élénk érdeklődés és lélekemelő versengés ébredt az ifjúság között; úgy tanulták a görög és héber leczkéket, hogy a lőcsei theologusok a képesítő vizsgálatnál mind a többi tanulókat fölülmúlták. Megható pillanat volt, midőn az iskolaév utolsó órájában az öregebb tanulók egyike önszántából előlépett és görög beszédben, egy másik héberül köszönetet mondott a többiek nevében. Ilyen volt akkor a tudományos állapot a lőcsei lyceumban és hálás kegyelettel emlékszünk rá. Mint tanár 1854-ig működött, a mikor is október végén mint dékán és a theologia tanára az eperjesi ev. collegiumba ment. 1874-ben negyvenévi munkásság után nyugalmába vonúlt. 1883. január 31-én ünnepelte aranylakodalmát és meghalt 1885. december 18-án.

Tomasek Pál János született Jolsva-Tapolczán Gömör megyében, 1833-ban hívatott meg tanárnak a lyceum felsőbb osztályai számára. Ő Sajó-Gömörön és Rozsnyón járt a gymnasiumba, később a késmárki lyceumba és ott fejezte be a theologiai, philosophiai és jogi tanfolyamot, 1821-ben a bécsi protestáns theologiai intézet hallgatója volt, de 1822-ben egészsége helyreállítása végett visszatért szülői házába. Később nevelő volt özv. Máriássyné házában Markusfalván, a honnan három évi működése után 1825-ben ismét Bécsbe ment, 1828-ban pedig Halleba, hol különösen a Franke-féle alapítványokat tanulmányozta és két fél-évet töltött. Onnan kirándulásokat tett Jena- Erlangen- és Berlinbe, hogy az ottani egyetemeket megismerje és 1829-ben elfogadta a meghívást mint rector a mezőberényi gymnasiumhoz. Itt nehéz feladat várt reá. Két collegával együtt az akkori rendszer szerint az egész gymnasiumot és még a philosophiai tanfolyamot is el kellett látnia. Azonban teljesen megfelelt a várakozásoknak. Már itt mutatkozott előszeretete irodalmi munkásság iránt, a mennyiben

egy gymnasiumi programmot adott ki nyomtatásban, a mi akkori időben nagy ritkaság volt. Sajnos, hogy később nem felelhetett meg nagyobb mértékben ezen hajlamának, bizonyára számos és értékes adalékot nyertünk volna általa a magyar tanügy történetéhez. Lőcsén a latin és magyar nyelv és irodalom tanára volt. Ő alapította a magyar irodalmi társaságot, mindjárt működésének első évében, a hol beszédgyakorlatok, bírálatok, írásbeli dolgozatok és szavalatok által a magyar nyelv ismeretében nagy haladást tettek, mert a heti két óra tanítás csak a nyelvtannal és azzal is csak nagyon hézagosan foglalkozott, magyar írók olvasása pedig hallatlan dolog volt. Annál mohóbban olvasták az akkor alakított íjrusági könyvtárban beszerzett magyar regényírókat és különös lelkesedéssel Jósika báró műveit.

Tomasek tanár ügyes latin stílista volt és az ő gondosan szerkesztett és egyre javított compendiumait a tovább képzésre is nagy élvezettel lehetett olvasni és tanulmányozni. Irodalmi munkásságát is folytatta. 1837-ben a lőcsei ev. gymnasium történetének rövid vázlatát közölte a programmban, mely az 1652-től az 1672-ig terjedő kort tárgyalta. Jelentéktelen, nyolcz oldalra terjedő 4° füzet ez csak, de a tanulmányok, melyeket ehhez korlátolt viszonyok közt tennie kellett, megérdemlik az elismerő említést és méltánylást. A régi iratok, tanrendek és jegyzőkönyvek nagy halmaza közt, a közölhetőt először össze kell állítani és azután feldolgozni. Az akkor virágzó cenzúra is bizonyára sokat törült munkájából, a mint 1844-ben is megtörtént vele, mikor az evangélikus hitközség 300 éves jubileumára annak történetét adta ki 1839-ben közölte az evangélikus gymnasium történetét, folytatás képen az 1837-iki programhoz, és az által meg is vetette az intézet történetének alapját. Az itteni lyceumban Tomasek megszakítás nélkül 1850-ig működött, a mikor cs. kir. iskola-tanácsos és tanfelügyelőnek neveztetett ki a kassai tankerületben és Kassára költözött. 1860—67-ig a m. kir. helytartóságnál volt alkalmazásban és azután nyugalomba vonúlt.

Hauszer Sámuel Titus született Olasziban 1805-ben. Ő is e korszakba tartozik. Atyja Hauszer Sámuel ev. lelkész Lőcsére tért vissza és a fiú itt látogatta a gymnasiumot, a philosophiai és

theologiai tanfolyamot Pozsonyban végezte és azután a Hallei egyetemre ment és 1836-ban a grammatiszta osztály tanítójának lett megválasztva. E minőségben működött az ev. állami gymnasium felállításáig.

Ludman János született 1805-ben Lőcsén, elvégezte a helybeli gymnasiumot azután Pozsonyban tanult és három féleven át a jeni egyetemen tartózkodott, 1831-ben pedig elfoglalta itteni állását, mint az első elemi osztály tanítója.

A tanrendszer nem szenvedett változást a harminczas években, habár korszerű újítások a külföld haladásai folytán a tanügy terén napirenden lettek volna. A felekezeti intézet kielégítette a felekezet igényeit és nagyon látogatott volt. Abból látni, mily szívósan ragaszkodnak századokon keresztül is egy-egy tantervhez, mennyire irtóznak az alapos újjászervezéstől, a melyet inkább csak foltozó javításokkal pótolnak.

A *prima* két évi philosophiai és két évi theologiai tanfolyamból állott. Az első éveseket logikusoknak nevezték, ezek az anthropológiát, lélektant, alapvető philosophiát, mennyiségtant és mértant külön tanórákban hallgatták, a többi tárgyak mint történet, statistika, latin írók magyarázata, hit- és erkölccstan, magyar nyelv és paedagogia közösek voltak a második évfolyammal. Leendő theologusok görög és héber nyelvtant is tanultak és az ujszövetség szakaszainak magyarázatát hallgatták. A második éves primánusokat physikusoknak nevezték. Ezek a természettant, metaphysikát ethikát, természet jogot, és aesthetikát külön tanórákban hallgatták. A harmad és negyedéves primánusok voltak a theologusok. Ezek a dogmatikát, erkölccstant, egyház történetet, gyakorlati theológiát és homiletikát hallgatták és a szónoklásban is gyakorolták magukat. Az előadás tollba mondásból állott és csak a mennyiségtan, mértan és természettan számára használták Kovács-Martiny Gábor nyomtatásban megjelent kézi könyvét.

A többi osztályok is megtartották a régi hagyományos tantervet és csak is a tanítónak buzgósa és jobb módszere volt képes rést ütni a megrögzött szokáson és kedvező eredményt elérni.

1836-ban az eperjesi kerületi gyűlés tárgyalta ugyan az iskolák ujja szervezését, de komolyabb eredmény nélkül. Más nyomat nem lehet észre venni, mint hogy Lőcsén, Késmárkon és Eperjesen minden esztendőben ugyanazokat a tárgyakat adták elő, hogy a tanulók ha egyik intézetből átmennek a másikba, ne jussanak abba a helyzetbe, hogy már hallgatott tantárgyakat újra kelljen hallgatniok. Annál sokkal nagyobb mozgalmat indított meg az evangélikusok akkori főfelügyelője Zay Károly gróf, mely azonban szintén maradandó hatás nélkül volt, és a magyar nyelvi oktatás terjesztésén kívül más eredményt nem mutathat fel. A főfelügyelő ugyanis az összes evangélikus felsőbb tanintézetek képviselőit meghívta Zay-Ugrócza, ahol több napig tartó tanácskozmányokban egy tanterv-javaslatban megállapodtak, melynek kidolgozását egy bizottságra bízta.

Már 1841 szeptember 1-én egy iskolai gyülekezeten felolvasták a Zay-ugróczy javaslatot. E szerint polgári vagy reál és tudós iskolák volnának. A polgári iskola három osztályból áll két-két évfolyammal, a tanulókat a gyakorlati életpályákra szükséges tudományokban tanítja a latin nyelv teljes kizárásával. A lyceum magába foglalja a theologiai, bölcsészeti és jogi kart, tannyelve a magyar. A lyceumhoz tartozik az algymnasium azaz az 1, 2, 3 és 4. nyelvtani osztály és a gymnasium azaz a rhetorika és poëtika. A tervezet friss alkotó szellemet árul el, de keresztülvitele hajótörést szenvedett az anyagi eszközök és a szükséges tanerők hiányán, valamint a községek ellenszenvén, tanintézeteiket, melyeket nagy áldozatokkal nehéz időkben fentartottak, leszállítani. Úgy akartak segíteni a dolgon, hogy a donatista osztályt első nyelvtani osztálylyá átalakítják, de nem volt elég pénz egy negyedik gymnasiumi tanító alkalmazására. Később egészen elejtették a tervet és megelégedtek az előbbi grammatika, syntaxis és rhetorika osztályokkal két-két évfolyammal; a zay-ugróczy tanterv tantárgyait behozták és egyeseket magyar nyelven is adtak elő.

Helyén való itt megemlíteni azt a minden esetre fontos körülményt, hogy az eddig a latin nyelv elemeinek elsajátítására használt tankönyvet, az úgynevezett Donatust, végre kiküszöbölték, és helyébe Seidenstücker latin gyakorló könyve lépett. Három év-

századon keresztül megrendíthetlen tekintélyben állott ez a sokszor átdolgozott Donatus, a melynek eredeti alakjából már alig maradt valami. Mennyi fáradságba került szavainak kívül tanulása latin, magyar és német nyelven. Béke porainak! Rhenius latin grammatikáját is kiküszöbölték és ennek helyébe is Seidenstücker lépett.

Az első és második osztályban (prima és secunda) Tomasek az ő tárgyait többnyire magyar nyelven adta elő. Müller György a magyar nyelvben való járatlansága folytán élete végéig a latin nyelvet használta előadásaiban, épen úgy Hlavacsek Mihály is, de azzal a különbséggel, hogy nála a tanulók magyarul is felelhettek.

A tanulók száma mindinkább növekedett, úgy hogy közös tantárgyaknál egy tanterem nem volt képes a hallgatókat befogadni. 1841-ben Andaházy Imre tanfelügyelő azt javasolta, hogy a Hain-féle ház hátulsó részét a Zárda-utca felé építsék ki. A kidolgozott terv helybenhagyása után a gyülekezet által külső gyűjtések segítségével volt tanítványok és pártfogók körében végre 1843-ban a tantermet elkészítették.

A tanulók száma a mult évi kimutatással szemben. Az 1840/41. tanévben a tanulók összes létszáma 373 volt. Ez következőképen oszlott meg az egyes osztályokra:

1. A prima első évfolyamában	63
» » második »	44
Theologusok	26
Összesen: 133	
2. A secundában	54
3. A syntaxisban	69
4. Grammatisták	33
5. Donatisták	36
6. Elemi tanulók	48

E század kezdetétől fogva, tehát 1801-től az 1859—60-iki tanév végéig, mikor az autonom evangélikus felekezeti gymnasium ev. állami gymnasiummá alakíttatott, a beírtott tanulók száma volt 4555. E korszakban is az a szokás dívott, a tanulókat csak egyszer első jelentkezésük alkalmával a jegyzékbe felvenni, ha mind az osztályokat a helybeli intézetben végezték is.

A lyceum a feltüntetett állapotban megmaradt és nagy látogatottságnak örvendett egészen 1848-ig. De akkor nagy rázkódásnak volt kitéve. A vallás és közoktatási minster 1848. június 18-án elrendelte, hogy az evangélikus felekezet iskola ügyének szabályozása miatt a következő tanév csak november 1-én kezdődik. Egy későbbi rendelet pedig, mely csak a »Közlönyben« jelent meg, meghagyja, hogy a felsőbb osztályok a háborús idők miatt zárva maradjanak. Az egész 1848/9-iki tanév gyakori megszakítások által nagyon meg volt háborgatva. A tanulók csak későn jelentkeztek és azután elmaradtak, úgy hogy a tanév végén

1. a secundában	17
2. a syntaxisban	38
3. grammatisták	22
4. donatisták	20
5. az elemi osztályban	34

összesen: 131

tanuló volt. A sok zavarás miatt csak nyári vizsgálatot lehetett tartani.

1849-ben Müller György tanár meghalt, és mivel tanerőkre nagy szükség volt, meghívták a hallei egyetemen tanuló, lőcsei születésű jelölteket: Kupetz Lycurg, Osterlamm Ernő és Kauffmann Vilmos Sámuel, szülővárosuk lyceumába helyetteseknek. Osterlamm és Kauffmann már az 1849/50-iki tanévben tanítottak. Kupetz működését csak a következő tanév elején kezdte. Két éven át ez utóbbi még a theologiai tanfolyamot is kénytelen volt ellátni, míg végre egészen be lett szüntetve.

Tomasek csak 1850. május 11-ig töltötte be állását, azután átköltözött Kassára mint a kassai kerület tanfelügyelője és cs. kir. iskola tanácsos. Az ő helyét is a meghívott helyettesek látták el és így két tanárnak fizetésében vagyis 800 b. é. forintban osztozkodtak úgy, hogy mindegyikre jutott 266 frt 30 kr. továbbá 44 frt 50 kr. kerületi segély- és névnapi pénz; egyéb mellékjövedelmei nem voltak. 1849-ben megjelent az »Organisations-Entwurf für die Gymnasien- und Realschulen in Oesterreich« és mindenütt nagy megdöbbenést keltett. Ez is csak a mozgalmas kornak szülöttje volt és a tanügy terén is forradalmi eszmékkal

lépett föl. A gymnasiumi tanfolyam nyolcz osztályból áll, a reál tárgyak nagyobb mértékben jutnak érvényre, a latin és görög nyelvoktatás a klasszikus írók és az ókori világ alapos ismeretét tűzi ki célul, az anyanyelv oktatása remekírók olvasása és az irodalom történet tárgyalása által nagyobb súlyt nyer. A kitűzött cél nagyon szép és örvendetes volt, de honnan vegyék a tanerőket és a pénzt ezeknek gyarapítására és fizetésére. Ez lehetetlen volt.

A kerület egy Eperjesen tartott értekezleten iskolái fenntartásának költségét a községekre kivetendő adó által akarta fedezni, de ez az adó egészben elégtelennek mutatkozott és miután annak legnagyobb része az eperjesi és késmárki collegiumnak jutott volna, Lőcse pedig csak 300 frtot kapott volna, a kerület részéről remélt hathatós támogatásról végkép le kellett mondani.

Gyakorlati javaslatot az iskola fenntartására Fabriczy Sámuel úr tett a községnek, a mennyiben azt ajánlotta, hogy a községi tagok a beszüntetett tizedet vagy annak legalább egy részét az egyház és iskola javára fizessék meg, a kiknek pedig nincsen telkük, azok adjanak évi járulékot. Azonban a régi áldozatkészség eltűnt és az indítványnak nem volt eredménye. Tomasek iskola-tanácsos szeretettel ragaszkodott a lőcsei intézethez és szeretete volna megtartani, azért felszólította a hitközséget, hogy folyamodjék a magas kormányhoz, hogy ez az intézetet vagy ev. állami gymnasiummá vagy reáliskolává alakítsa át. A hitközség elfogadta a jó tanácsot és nyolcz évi alkudozások után végre 1860 október havában életbe lépett az *ev. állami gymnasium*.

A sokáig húzódó alkudozások közben az intézet hova tovább hanyatlott. Két tanerő távozott és azokat újakkal nem is pótolták. Osterlamm Ernő meghívást kapott a debreczeni collegiumhoz, a hova 1852 őszén el is ment és a Thunkorszak alatt egy ideig gymnasiumi igazgató is volt. Ő Lőcsén született 1823 junius 9-én és itt végezte a Donattól kezdve a gymnasium összes osztályait valamint a theologiai tanfolyamot. Időközben nevelő is volt Andaházy Imre tanfelügyelő házában, 1841—42 ben Okolicsányi szolgabíró úrnál Losonczon és onnan visszatérve Probstner András úr házában. Azután bevégezte tanulmányait és 1844-ben letette

a candidatusi vizsgálatot. Azután nevelő volt Berzeviczy Titus úr házában, 1846-ban jurátus volt a debreczeni collegiumban, 1847-ben Halleba ment, a hol philosophiát, theologiát, természettudományokat és mennyiségtant tanult, 1849-ben visszatért Lőcsére a hol mint tanár a debreczeni állás elfoglalásáig működött. A kerület folytonos sürgetésére végre Hlavacsek Mihály tanár is 1854 október havában Eperjesre ment a theologiai karhoz és a felsőbb osztályok tanítására a helybeli intézetben csak Kupetz L. és Kauffmann S. W. tanárok maradtak. Miután a község részéről misem történt, a hiányzó tanerők pótlására, mivel az ev. állami gymnasium felállítására egész biztonsággal számítottak, a gymnasiumot hat osztályra apasztották és Kupetz L. tanárt bízták meg a rectorssággal. Ő és Kauffmann tanár látták el az oktatást az V. és VI. osztályban az Organisations-Entwurf értelmében, csakhogy a két osztályt kombinálták. A syntaxis és grammatika megtartották előbbi tanítóikat.

Az állapotok évről-évre rosszabrá fordultak, a tanulók száma egyre apadt és 1858—59-ben már csak négy gymnasiumi osztály volt. A IV. és III. osztály a legtöbb tantárgyban csoportosítva volt. Kupetz és Kauffmann mellett még Gretzmacher János működött. Ez volt az utolsó iskolai évnek 1859—60 iki állapota, a mely végre 1860 október havában az átalakulással megszűnt.

Hogy még az utolsó mohikánokról megemlékezzünk, álljanak itt a következő rövid életrajzi adatok:

Kupetz Likurg született Lőcsén 1822. december 1-jén. Szülővárosának iskoláit látogatta és 1830-ban egy évre Pelsőczre ment Gömörmegyében a magyar nyelv elsajátítása végett és épen atyja temetése napján tért vissza, úgy hogy még sírjához elkísérhette. Az 1836—37-iki tanévben Miskolczon végezte a secundát, onnan ismét visszajött Lőcsére és 1843-ban főtisztelendő Jozeffy Pál superintendens előtt letette a candidatusi vizsgálatot, még ugyanaz évben nevelő lett Podmaniczky Mihály báró házában Varsányban, Pest megyében. 1847-ben húsvétkor Hallébe ment, a hol philosophiát és theologiát hallgatott. 1850 október havában megkezdte működését a lőcsei lyceumban, a melynek 1854-ben rectora lett. 1860-ban helyettes, 1865-ben rendes tanár lett az ev. állami gym-

nasiumban, 1870-ben a magy. kir. állami főreáliskolánál, melynek 1874-ben igazgatója lett.

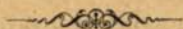
Kauffmann Sámuel Vilmos született Lőcsén 1822. december 22-én, tanulmányait szintén a lőcsei lyceumban végezte 1835/36-iki tanév kivételével, a mikor szülei a magyar nyelv elsajátítása végett Debreczenbe küldték. 1844-ben a theologiai candidatusi vizsgálatot letette főtisztelendő Jozeffy Pál superintendes előtt, azután nevelő volt Csáky Tivadar gróf házában egy évig, utána özv. Mocsáryné házában Borsod megyében. 1847-ben Halléba ment, a hol theologiát és philosophiát hallgatott, onnan visszatérve a lőcsei ev. lyceumban és gymnasiumban működött 1849—1860-ig. Azután lett helyettes és végre rendes tanár az ev. állami gymnasiumnál és annak felosztása után egy évi megszakítással 1869-ben a m. kir. állami reáliskolánál rendes tanár. Meghalt 1877 szeptember 22-én.

Ezzel bezárjuk a lőcsei evangélikus gymnasium három száz éves történetét. E rövid vázlat magába foglalja az 1544—1586-ig terjedő korszakot és iparkodik az iskolának külső sorsát és belső berendezését, az oktatás fejlődését és a kiváló tanférfiak működését, kik a haladásnak tényezői voltak, világosan feltüntetni. E feladat megoldására szabott rövid két havi idő nem engedte a rendelkezésre álló források nyugodt áttanulmányozását. A legtöbb adat az iskola és egyház okmányai, íratai és jegyzőkönyveiből van véve, a többi pedig Tomasek Pál már előbb említett előmunkálataiból, a melyek legnagyobb részt történeti jegyzetekre és az iskola egyes kiváló vezetőiről mondott általános ítéletekre szorítkoznak.

1544-től 1860-ig mindössze 51 rector volt a lőcsei ev. iskolánál. Türk Dániel volt az első és Kupetz Lykurg az utolsó. Amaz a reformációnak ujonnan ébredő szellemétől és hitsorsosainak buzgóságától támogatva biztos alapját vetette meg az iskolának, és bírói hivatalában, melyet később viselt, annak érdekeit hathatósan előmozdíthatta; ez saját gyenge erejére utalva, a hitközségnek támogatása nélkül, nem volt képes annak hanyatlását megátolni. Egyetlen érdeme abban áll, hogy számos külső meghívás daczára híven kitartott az iskolánál, míg ez az állam kezelésébe át nem ment.

Sok érdemes és tudós ember működött a rectorokon kívül ez intézetnél, de adatok hiányában működésük tartama sokszor még egymás utánja sem volt megállapítható. Erre még további kutatás szükséges.

Idők, viszonyok és nézetek a századok folyamán lényegesen változtak. A tanügynek új korszaka kezdődött hazánkban. A magas kormány tőle telhetőleg gondoskodik korszerű tanintézetekről. Adja Isten, hogy az evangélikus egyház hasonló buzgalommal gondoskodjék, ifjúságának vallás-erkölcsi neveléséről mint a régi időkben.

II.

A LÖCSEI

MAGY. KIR.

ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA
TÖRTÉNETE.

1. Az első évtized. Írta *Kupetz Lycurg*.
 2. A második évtized. Írta *Dr. Roth Samu*.
 3. Tovább fejlődés és mai viszonyok. Írta *Dr. Demkó Kálmán*.
-

1. Az első évtized.

A folyó 1878/9-ki tanév végével főreáliskolánk fönnállásának tizedik évét tölti be; elég hosszú időszak arra nézve, hogy egy történelmi visszapillantás multjából tanulságos s közérdekű adatokat hozzon napfényre.

Létezését köszöni az intézet ő kir. apost. Felsége legfelsőbb elhatározásának. Ugyanis 1868. évi július 1-én 10855. sz. a. kelt egyes intézvényével megengedni méltóztatott, hogy az 1867/8-ki tanév lefolytával a fennálló evang. állami főgymnasium Lőcsén szüntettessék meg, s helyébe alapíttassék ugyanott egy főreáliskola hitfelekezeti jelleg nélkül. A magyar országgyűlés megszavazván a költséget, az intézet 1869. évi október 4-én nyitattott meg a két alsó osztálylyal; s fokozatosan évről évre egy osztálylyal bővülván, 1873/4-ben teljes hat osztályu főreáliskolává alakult át. Az átmeneti intézkedések folytán 1875/6-ban hét osztálylyal birt, s végre 1876/7-ben teljes nyolcz osztályu főreáliskolává alakíttatott át.

A városi község a reáliskola alapításához azon kötelezettséggel járult, hogy a kívánt tanhelyiségeket kiállítja, épségben föntartja, s évenként a fűtésre szükségelt famennyiséget kiutalványozza. Kibérelván a volt evang. állami főgymnasium épületét, abban helyezte el az első hat évben a kevesebb osztálylyal bíró, s kevesebb tanszobát igénylő intézetet: azonban a hetedik osztály megnyitásával, hely szűke miatt kényszerült a város egy más, ugyan nem nagy távolságra eső, saját birtokához tartozó épületben, a vegytan s mértani rajz számára egy-egy termet a szükséges mellék helyiségekkel kiállítani. Ennek következtében két elkülönített épületben történik az iskoláztatás; de kivéve azon alkalmatlanságot,

hogy a tanulók kénytelenek délelőtt az egyik helyiségből a másikba tanításra járni, ezen elkerülhetetlen intézkedés nem gyakorolt semmi visszahatást az oktatás szabályos menetére s a rendnek kellő fenntartására nézve.

Előrebocsátva a főreáliskola megalapítását előkészítő munkálatok felemlítését, már történetének megírásához fordulhatok szándékom azon kijelentésével, hogy későbbi érdeklődők számára rövid ismertetésembe nemcsak általános érvényű adatokat óhajtok fölvenni, melyek vagy a közoktatási állapotot általában, vagy az intézet szervezését, fejlődését, kül- s beléletét közelebbről érintik, hanem köztudomásu dolgokat s intézményeket is, melyek néhány évtized múlva másokkal kicseréltetve, elavulnak s feledésbe mennek át.

Az iskolai év, a közvetlen állami felügyelet alatt álló intézeteknél, még a hatvanas években két félévre oszlott; azonban főreáliskolánk megnyitásakor már négy időszakból állott, s mindenikről december-, február-, ápril- s juliushó végén érvényes iskolai bizonyítvány állíttatott ki, ugyanazon egy, rovatokkal ellátott féliven. 1875/6 óta csak három időszakot számlál a tanév; határnapjai: a karácsonyi s husvéti szünet kezdete, és juniushó utolsó napja. Ezen felosztás szerint az első két évharmadról csak időszaki értesítők adatnak ki, melyek nem birnak bizonyítványi érvényességgel; csak a tanév végén nyerhetni nyilvános iskolai bizonyítványt.

Ezen jelentékeny módosítás nem gyakorolt üdvös hatást a tanulmányi szorgalomra és a tanulás rendes folyamára. Mert a két első időszaki érdemsorozat becse s értéke csökkent, és hasonló arányban csökkent a szorgalom is. A növendék felfogása szerint csak a bizonyítványi osztályozás érdemli meg a fáradságot; azért egy kis megerőltetéssel a hátramaradást ki lehet pótolni az utolsó évharmadban. Ilyen tanulói okoskodás következtében lábra kapott balnézetek uralkodnak mindeddig az iskolai körökben.

Továbbá a tananyag czélszerű előirányzása sem juthat biztos megállapodásra, mert a mit a tanár a tananyag részletezésénél s csoportosításánál egy alkalommal célra vezetőnek tapasztalt, a következő évben abban hagyni kénytelen a husvéti szünet változó határideje miatt; mert a második s harmadik időszaknak tartama majd hosszabb, majd rövidebb.

Életbeléptekor rendszeres, előírt tanterv nem támogatá a zsenge intézetet. Az első évről nem létezik tanterv, tantárgyi kimutatás, órarend, tankönyvjegyzék, sem eredetiben, sem másolatban a levéltári iratok közt; csak annyi vonható ki a hivatalos ügydarabokból, hogy 1869. évi jul. 31-én a reáliskolák újjászervezése tárgyában javaslatételre szólított fel az igazgató. A felterjesztett igazgatói javaslatra aug. 18-án 14.310. sz. a. leérkezett k. intézvény azt határozza:

»Tannyelvül az egész kir. főreáltanodában, s így a legközelebb megnyitandó két alsó osztályban is, az előadásnál is minden tárgyra nézve a magyar használandó. Segédnyelvül azonban az egyes tanulók szükségéhez képest bármely tantárgynál, és pedig mind a magyarázatnál, mind a kikérdezésnél úgy a német, valamint a tót nyelv is szabadon használható.

»A heti órák számát mind a két osztályban soknak találom. Az első s második osztályban a magyar s német nyelvre kivetett óraszám kevesbitésével a heti órák összes száma — tekintettel a rendkívüli tanulmányokra fordított időre — legfőlebb 26—28 órára tehető.« —

Az idézett rendelet folytán módosított tanterv októb. 19-én 10.105. sz. a. jóváhagyatván, érvényben maradt a második iskolai évben is: azonban minden hivatalos ügyirat s értesítői kimutatás hiányából lehetetlen a letárgyalt tananyag részleteit, a tantárgyak óraszámát s osztályonkénti beosztását s más tanulmányi adatot kimutatni; egyedül a főnévkönyvek érdemsorozati rovataiban akadni a tantárgyak czimeire; s ezeknél feltűnő, hogy az évek óta fennállott állami reáliskolák terveitől eltérőleg, a második osztályban előfordul a történelem; az első osztályban ugyan nem, ámbár tudomásom szerint kezdetben taníttatott Magyarország története, s csak felsőbb figyelmeztetés következtében maradt el.

1871. évi márczius 6-án kelt felterjesztésében az igazgató ajánlkozik a nagym ministerium 1869-iki reáliskolai tantervjavaslatát, tekintettel a megnyitandó 4-ik osztályra, minden részletében pontosan keresztülvinni. Azonban már ápril hó 6-án 5844. sz. alatt ajánlata több fontos ok miatt visszautasított: »mivel az érintett tantervjavaslat nincsen országgyűlésileg tárgyalva s elfogadva, —

továbbá hét osztályra szólván, szerinte a negyedik osztály az alreálnak utolsó osztálya, nem pedig, a jelenleg érvényben lévő, hat osztályra beosztott tanterv szerint, a felreálnak első osztálya; ennél fogva a felterjesztett tantervezet a hat osztályu reáliskolai tanterv szerint alakítandó át.

Még azon tanév folyama alatt módosult az egyes osztályok tantárgysorozata. A két utolsó évnegyed érdemsorozati rovatából kimaradt pl. a második osztályban a történelem, helyébe lépett a természettan; hasonlóképen a harmadik osztályban kicseréltetett a vegytan a történelemmel.

Ezen tervezetés csudálkozásra nem birhat senkit, ha fontolóra vesszük, hogy egyedül a tájékoztatlanságnak kifolyása s rendszeres reáliskolai tanterv nem létezésén, a hivatalos tisztjében eljáró s megbízott tervkészítő más reáliskolák értesítőit s terveit használta kútforrásul. Innen magyarázható azon különösségek felvétele a tantárgyak közé, melyek részint egyetemi, részint szaktanulmányi jelleggel birnak, mint a harmadik osztályban: az építészettan, váltójog, váltóisme, könyvvitel; a hatodikban a gépészettan; továbbá megfejlhető az alsó osztályoknak túlterhelése oly tananyaggal, mely érettebb észet s felfogást követel, mint ezen osztályok növendékeinél található. Ide tartozik az algebrai s természettani oktatás a második osztályban, a vegytani a harmadik osztályban hetenkénti öt órával.

Az előadott s későbbi kísérletek kétségkívül bizonyíttják, hogy a reáliskola eszméje nem volt tisztázva, a vezérelvek s czélok meg nem határozva s így következett be azon rendszertelen ingadozás és kapkodás. Tartott ezen ideiglenes tanulmányi állapot az 1872/73-ik tanév végéig; a reáliskola tananyaga csak a következő tanévben nyert rendszeres beosztást. Kiküszöböltettek a reáliskola feladatának meg nem felelő tantárgyak, ugymint: a harmadik osztályból az építészettan, váltójog, váltóisme, könyvvitel; a hatodikból a gépészettan. Kötelezett tantárgyul bevétetett az első osztályba a franczia nyelv hetenkénti négy órával, a nyelvtanítás sikeres előmenetelének nem csekély akadályozására: mert némely kilencz éves fiúnak egy időben három idegen nyelvet kellett tanulnia. A történelmi oktatás sem részesült méltányos támogatásban; mint

előkészítő történelmi oktatás rendeltettek a magyar olvasókönyvből a két első osztályban görög, római, hun s magyar mondák mozaikszerű sorozatban. A heti óraszám az egyes osztályokban, bele nem számítva a vallástani órákat, kitett az alreálban 28-at, a felreálban 31-et. Az összes heti óraszám hat osztályban felment 177-re.

Az 1874-ik évi július 25-én 19585. sz. a. kelt rendelet érintetlenül hagyván a többi osztályokra nézve a múlt évi anyags órabeosztást, az alsó két osztály tantervét tüzetesebb részletezéssel rendezte be s ami különös figyelmet érdemel, a tervjavaslat kihagyván a második osztályból a természettant, helyébe vette fel a történelmi oktatást, s pedig a görög és magyar történetet, s mint köteles tárgyat a francia nyelvet hetenkénti három órával.

Ezen ismételt szervezési kísérletek nem juttatták biztos kerékvágásba intézetünkknél a reáliskolai tanítást; míg végre 1875/6-ban az úgynevezett »reáliskolai oktatás terve« véget vetett ezen miveleteknek, s meghozta a régen óhajtott szervezést; meghatározván az egyes osztályok tantárgyait s körülvonalozván a tananyag részleteit. Ezen idő óta nyolcz osztálylyal bir a teljes folyamú főreáliskola.

Kötelezett tantárgyai közt szerepel három élő nyelv: magyar, német, francia; ez utóbbi és a szabadkézi rajz a második osztálytól kezdve taníttatik; a természettan a III., IV., VII. s VIII. osztályban, a vegytan a IV., V., VI., s VII. osztályban, a természetrajz, kivéve a III. s IV. osztályt, a többi osztályokban, a bölcsészet pedig a nyolczadikban. A magyar s német nyelv, történelem, földrajz, mennyiségtan, mértan s rajza, torna minden osztálynak rendes tantárgya. Az összes heti óraszám jelenleg 245 órát tesz.

A nevezett tanévben a hetedik osztály oly módon állíttatott fel, hogy a múlt évi ötödik osztály jó és jeles előmenetelű növendékei képezték a hetedik osztályt; a negyedik osztály jeles és jó tanulói a hatodik osztályt. A múlt évi harmadik osztály jó s jeles tanulóiból alakult az ötödik osztály. Az elégséges tanjeggyel bírók csak egy osztálylyal léphettek feljebb, pl. a negyedik-, ötödik-, hatodikba.

Ezen, oly nagy mérvben keresztülvitt osztályugratás méltán keltett aggodalmat, mind a fegyelem fentartása, mind az egyöntetű haladás tekintetében, mert a gyengébb s hanyag tanulóknak egy osztályban való összecsoportosítása s évekig együttmaradása nem kecsegtetett kedvező tanulmányi eredménnyel. A kellemetlen tapasztalások sem hiányoztak a felső osztályok magatartásában. Az átmeneti intézkedésekből önkényt folyt, hogy a múlt évi ötödik osztály tanulója, egy szerencsefordulattal, az érettségi vizsgára szóló igényvel, a hetedik, azaz: az átmeneti teljes főreáliskola utolsó osztályában találván magát, becses személyének kezdé érezni fontosságát, s inkább állására volt büszke, mint tudományára. Azonban idővel eloszlottak ezen nehézségek is, s a gyengébb osztályokból is idővel jobb tehetségek fejlődtek ki, a haladás is egyöntetű alakot öltött fel; de tagadni még sem lehet, hogy ezen szervezési miveletek hátrólólag hatottak az intézet időszerű fejlődésére.

Sok tekintetben ezen tanévvel kedvező fordulat állott be több czélszerű intézkedésnek közreműködéséből; a tanügyi állapotok megjavultak, az új alkotások megszilárdultak. Külsőleg is jelentékeny változáson ment keresztül az intézet. Mind ez ideig közvetlen érintkezésben állott a nagymlt. vall. s közokt. ministeriummal; ezen tanév kezdete óta alárendeltetett a tank. k. főigazgatóságnak; s ambár a múlt években is szokásban voltak a főigazgatói látogatások, az új rendelet szorosabb kapcsolatba hozta a legközelebbi tanhatósággal s ezen kapocsnál fogva igényei, szükségletei gyorsabban elégttethettek ki. Továbbá magában a tanügy is új lendületet nyert a módszeres értekezletek ujjaszervezése, a tananyag időszakonkinti részletes előirányzása és az érettségi vizsgálatok behozatala által.

Ezen új intézménynek üdvös hatását nem vonjuk kétségbe. A kornak kívánalma, és helyes kezelés mellett képes már a középiskolában a tanulást, szorgalmat, önmunkásságot éleszteni s célhoz vezetni. Intézetünknel ismételten kimutatta a vizsgálat a tanuló tudománykörének gyarapodását, a tantárgyakból merített ismeretek mennyiségét, a tanulmányi alap kibővítését, melyre biztosan építhetne az egyetemi hallgató, ha szabadságával vissza nem élve, oda nem engedné magát a munkátlanságnak s szorgalmatlan élet-

nek. A reáliskola erről, az egyetemen bekövetkező eredménytelenségről, nem tehet; mert csak oly minőségű készültséggel bocsátja el a növendéket, a milyen a középiskola keretében megszerezhető; tudománya nem vetélkedik az egyetemivel; az utóbbit kiki csak önmunkássága által szerezheti meg. De más oldalról az érettségi vizsgálattal kapcsolatban álló szabályozások már-már károsan látszanak hatni a nyolczadik osztály tanulmányaira, és a kiismert bajnak orvoslását hosszú időre nem lehet halasztani. A nyolczadik osztálynak tanfolyama az új szabályzat szerint annyira meg van csonkítva, hogy szorgalmi ideje csak hat hónapból áll. Az osztályvizsga tartatik áprilhó utolsó hetében, ezt megelőzőleg már márczius hóban meg kell indítani a vizsgára előkészítő s előirt ismétléseket, s így a tanévet szeptemberhótól számítva, esik a rendes tanításra nem több hat hónapnál. Ezen idő alatt nem csak a nyolczadik osztálynak évi pensumát, a többihez mérten a legfontosabbat, egyszerűen le kell tárgyalni, hanem új tananyagcsoportokat a tanulóval tüzetesen megismertetni, feldolgoztatni, a bölcsészeti propaedeutikát befejezni, valóban oly munka-halmaz, és tanárra s tanulóra nehezedő feladat, hogy végre nem lehet csudálkozni, ha a minden oldalról igénybe vett fiatal ember egymaga nem tud boldogulni, sem ismétlési idejét czélszerűen berendezni, sem a vizsgára saját erejéből készülni; hanem minden reményét s bizalmát az iskolai ismétlésekbe veti, melyek a szabályzat értelmében, a tanár közvetlen vezetése alatt, megelőzik az érettségi vizsgálatokat. Ha ezen állapotok változatlanul maradnak meg, akkor az intézmény nem fog önmunkásságra s önművelésre vezetni, hanem pusztán a vizsgára való gépies készülődésre.

Az ujjászervezés kiterjeszkedett a hivatalos ügydarabokra is, s több czélszerű változást hozott azokba. Az évi értesítők tökélyesbültek, s míg 1872/3-ig nem tartalmaztak egyebet, mint rövid évi áttekintést, a tanárok a tanulók névsorával s valami történelmi közleményt, — 1873/4-től kezdve minden szükséges tanulmányi és statisztikai adattal s kimutatással szereltetvén fel, soha sem nélkülözték a tudományos értekezést vagy tanulmányt s az évi jelentést. A főnévkönyvek is új, czélszerűbb berendezést nyertek. Számok helyett betűkkel jegyeztetett be az osztályozás, s

kimaradván a kitűnőség jelzete, az érdemsorozat jeles, jó, elégséges s elégtelenre szorítkozott; 1876/7-ben töröltetett el az általános osztály- s a szorgalomjegy rovata.

A bemutatott tantárgy-sorozatból látnivaló, hogy a reáliskolai tanulmányok közt a modern kulturának majd minden ága van képviselve, kivéve a két ókori klasszikus nyelvet; a heti tanórák számából azt szabad következtetni, hogy a szorgalmas tanuló, ki idejét lelkiismeretesen felhasználja, az általános műveltség alapját megvetheti, tudományt, tárgy- és szakismeretet bőven szerezhet, s a gyakorlati élet későbbi használatára sok szép ügyességet sajátíthat el magának.

A tanulmányi eredmények oly kedvezők, mint más hazai intézeteknél, és meg is érdemlik az elfogulatlan bíráló becsülését s elismerését, s pedig annál inkább, ha számba vesszük, hogy a helybeli reáliskola is hivatva volt egy új iránynak utat törni, s a kezdet küzdelmei közt egy új eszmét megvalósítani.

Tekintsük tárgycsoport szerint a haladást, akkor azt tapasztaljuk, hogy a magyar nyelv tanulása évről-évre nagyobb tért foglalt el, és a tanárok együttes működése mellett oly előmenetelt tett, hogy évek óta a más ajkuak már az első osztálytól kezdve, egyes tantárgyakat magyar nyelven tanulnak s a harmadik osztálytól kezdve kizárólag magyar előadást hallgatnak s magyar feleletet adnak; a mi helybeli viszonyainkkal fogva annál inkább méltánylandó, mert a városi népesség nem magyar ajku, a háznál s családnál más a társalgási nyelv, s a tanuló csak az iskolában sajátíthatja el a hazai nyelvet. Egy évtizeddel ezelőtt nem léteztek helyben ily öröndetes állapotok. De a kívánt tősgyökeres hibátlanságot mind beszédben, mind írásban ily rövid idő alatt nem lehet erőszakkal kieszközölni, sem az irályi tökélyt azon sok nyelvtani szabálylyal s elméleti kézikönyvvel begyakorolni. E célból meg kellene közelítenünk azon természetes methodust, melylyel az édes-anya gyermeke szívébe csepegteti a nyelv geniusát, szólásmódjait és szokásait minden tudós elmélet nélkül, s e tekintetben a magyar remekírók összefüggő munkáinak olvasása az egyedüli legegyszerűbb út és mód, mely az idegenajkú tanulóban ébreszteni s ápolni a nyelvérzéket sokkal biztosabb eredménnyel, mint azon

kedvelt műfordítások idegen irodalmakból s minta- és példatárul szolgáló olvasókönyveink, melyek jelenleg kizárólag arra látszanak hivatva, hogy a nemzeti nyelv alapos tanulását támogassák.

A német nyelv elsajátítása a magyarajku tanulók részéről nem mutat fel teljesen kielégítő eredményt, ámbár sok szülő azon kijelentett célból hozza ide gyermekét, hogy könnyű s gyakorlati uton jusson a nyelv birtokába. A kisebb tanuló nem sokára eltanulja ugyan társától a beszédet, de a felsőbb osztálybelieknél ez csak kivételesen észlelhető. Hozzájárul azon csekély szóismeret s nyelvény, melylyel más intézetekből kerülnek ide a tanulók, úgy hogy kevés sikerrel lehet a két utolsó osztályban a kitűzött német prózát s a remekírók olvasását kezelni.

A francia nyelvtanítás mindeddig csak a nyelvtani szabályok s fordítási gyakorlatok keretében mozog, s ha továbbra is nem tanári pályára készült egyénekre bízatik a tanítás, nem nyílik kilátás arra, hogy a tanulók már a legközelebbi időben az irodalom némely kincseivel meg fognak ismerkedni, vagy a nyelv szóbeli használatában haladást tenni.

Az exakt s reáltudományok, mint a reáliskolai oktatásnak főtenyezői, gondos ápolásban részesültek, és a szemléleti s kísérleti módszer meg is hozta a várt eredményt. A haladás félreismerhetetlen; a minden évben kimutatott tananyag mennyisége s minősége, a tanulók képzettsége s az érettségi vizsgálatok eredménye tanuskodik a mellett, hogy a kiképzett tanuló tudomány- s ismeretköre örvendetes fokozatban növekedett; és az általános mivelttség s a szaktudományi pályára való előkészítés még kedvezőbb eredményt fog felmutatni, mihelyt az oktatásügyi állapotokban észlelt hiányok el fognak háríttatni.

Ezen kedvező tanulmányi állapot megvalósításában buzgón fáradozott a tanári testület, mely lassanként bővült az osztályok szaporításával, s majdnem minden évben személyzetében változást szenvedett. Az itt működött s jelen működő tanárok kimutatását emlékül idejegyezni kötelességünknek tartjuk.

<i>Kinevez. évszám</i>	<i>T a n á r</i>	<i>Távvozási évszám s hely</i>
1869/70	Hanthó Lajos, ideigl. igazgató	1873 sept. Temesv., főreál.
»	Kordos Gusztáv, r. tr.	— —
»	Dr. Mathia Károly, r. tr.	— —
»	Kauffmann Vilmos, r. tr.	1877 szept. 24. meghalt.
1870/71	Kupetz Lycurg, r. tr. — 1873 óta igazgató	— —
»	Boemm Tivadar, r. tr.	— —
1871/72	Berki Gusztáv, h. tr.	1873/74 Temesv., főreálisk.
1872/73	Dr. Steiner Antal, r. tr.	— —
»	Raisz Kornél, h. tr.	a tanév végével eltávozott.
1873/74	Imrei János, r. tr.	— —
»	Kosztka György, h. tr.	1874/75 Kőrmöczbánya.
»	Lukácsi György, h. tr.	1874/75 Déva.
»	Egri Ferencz, r. tr.	1876/77 Szatmár k. főgymn.
1874/75	Görög Gyula, r. tr.	» Kassa főreál.
»	Dr. Roth Samu, r. tr.	— —
1875. 76	Behyna Gyula, r. tr.	1876/77 helyb. főgymn.-hoz.
»	Danilovits János, r. tr.	1876 nov. helyb. főgymn.-hoz.
»	Györök György, francz. nyelvtr.	1876 okt. lemondott.
1876/77	Dénes Ferencz, r. tr.	1876 novbr. helyb. főgymn.
»	Kurovszky Adolf, r. tr.	— —
»	Gebé János, r. tr.	— —
»	Szegfi Mór, r. t.	— —
»	Kun Robert, r. tr.	1878 Déva.
»	Letzter Lipót, francz. nyelv. r. tr.	1877 felmentetett.
»	Beerwaldszky János, h. tr.	— —
1877/78	Borostyány Béla, r. t.	— —
»	d'Elhoungne Lénárt, francz. nyelv. tr.	— —
1878/79	Demkó Kálmán, r. tr.	— —
»	Kolbenheyer Károly Arn., próbaéves tr.	— —

Ezen kimutatás szerint 29 tanférfi nyert alkalmazást az intézetnél; közülök csak egy halt meg, az eltávozottaknak nagyobb része más intézetekhez helyeztetett át.

Az első tanévben egy rendes tanár fizetése kitett 840 frtot, az igazgatóé volt 1050 frt 300 frtnyi pótlékkal. Azonban már 1870 máj. 23. lakbér fejében a rendes tanároknak 84 frt, az igaz-

gátónak 105 frt rendeltetett azon év január 1-től számítva. A következő évben a tanári fizetés újra javult; két állomás magasabb rangu fizetésre méltatott 1100 frt évi fizetés s 110 frtnyi lakbér-illetménynyel; három rendes tanár pedig 900 frt évi fizetést s 90 frt lakpénzt huzott az 1871 május 21-én kelt 10.105. számú kegyes intézvény következtében.

Vége 1873. évi május 6-án 11.991. sz. a. eltöröltetvén a fokozati különbség, a rendes tanári fizetés megállapított 1200 frtban, 200 frtnyi lakpénzzel s ötödéves pótlékkal. A helyettes tanári díjazás az utolsó időkben 800 frtból állott lakbéri illetmény nélkül.

A vallás-tanítást kezelték a hitfelekezeti előljáróságok megbízásából a róm.- s gör. kath. tanulóknál 1870-től 1874/5-ig Zimmermann Ignác szepesmegyei egyh. áldozár, és 1875. évi dec. 1-től Beerwaldszky János szepesm. egyh. áldozár. Az evang. hitoktatás ezen egész időtartam alatt Gretzmacher János tanárra volt bízva, ki a mult évben tanári működésének félszázados ünnepét ülte meg; az izraelita növendékeket oktatta Rosenzweig Adolf.

A tanárok irodalmi működéséről, valamint a közműveltség terjesztésében önkényt teljesített fáradozásukról jelentést tesznek az egyes évi értesítők. Négy éven át a felnőttek oktatását vezette a tanári kar több tagja háromszáz, többnyire nőhallgató, buzgó részvevése mellett; a tanárok a mult évben tudományos előadásokat rendeztek nagyobb közönség számára; azonkívül az évi értesítőkben is kisebb, nagyobb értekezéseket tettek közzé. Ezeknek tartalma s sorrendje a következő:

Év	Értekező	Az értekezésnek tárgya
1869/70	<i>Hanthó Lajos</i>	Demeter György elegiája Zrinyi a költő halálára 1664-ből.
1870/71	" "	Gosnovitzer Mátyás leveleskönyve.
1872/73	" "	Nyolcz törökkori magyar levél.
"	<i>Dr. Steiner Ant.</i>	A köneny a modern vegytanban.
1873/74	<i>Imrei János</i>	1. A mértani rajz tanításáról.
"	" "	2. A gazdasági oktatásnak felvétele a reáliskolába.
1874/75	<i>Görög Gyula</i>	1. A bölcelet oktatása középiskoláinkban.

<i>Év</i>	<i>Értekező</i>	<i>Az értekezésnek tárgya</i>
1874/75	<i>Kupetz Lycurg. igazgató</i>	2. Egy a mult századból származó osztály-könyvnek megismertetése.
1875/76	<i>Dr. Roth Samu</i>	Lőcse városának s környékének geotektonikai s hydrographiai viszonyai.
1876/77	<i>Szegfi Mór</i>	A szüléi ház s az iskola.
1877/78	<i>Dr. Roth Samu</i>	A gymnasium és reáliskola viszonya egymáshoz, és a tervezett közép-ipariskolához.
1878/79	<i>Borostyán B.</i>	1. Az égés tünetényei.
»	<i>Imrei János</i>	2. Eszmék és észrevételek az ifjuság erkölcsi nevelésének állapotáról és érdekeiről.
»	<i>Kupetz L. igazg</i>	3. A főreáliskola története az első évtizedben.

Összesen tizennégy értekezés tesz tanúságot a szerzők tudományi, történelmi s nevelési szempontból tett tanulmányaik s tapasztalataikról; azonfelül 1873/4-től kezdve az értesítők mind azon kellékekkel birnak, melyeket egy intézet oktatási állapotának kimutatása, s fejlődési, haladási s statistikai adatok tüzetes közlése alapján követel.

Ezen kimutatások nyomán az intézet népesedése s apadása a következő számokat tünteti fel.

<i>Tanév</i>	<i>Osztályok száma</i>	<i>Bejegyzett tanulók</i>	<i>Az év végén maradt</i>
1869/70	2 osztályban	49	42
1870/71	3 »	101	96
1871/72	4 »	183	177
1872/73	5 »	209	190
1873/74	6 »	204	194
1874/75	6 »	189	183
1875/76	7 »	175	169
1876/77	8 »	152	143
1877/78	8 »	127	122
1878/79	8 »	114	109

Érettségi vizsgát tett négy év alatt 62 tanuló következő eredménnyel:

1875/76-ban	jelentkezett	21	tanuló,	érettnak nyilvánított	20.
1876/77-ben	»	18	»	»	16.
1877/78-ban	»	11	»	»	7.
1878/79-ben	»	11	»	»	8.

Az egész évtized alatt kizárás nem fordult elő; 1873/4 óta eltávolítással hat tanuló sujtatott; ily eset előfordult ugyan a megelőző években is, azonban biztos adatok hiánya miatt a számot nem lehet meghatározni.

Az első négyévi szaporodást tekintetbe véve a népesedés valóban meglepő, szintén oly megdöbbentő azon bekövetkezett fogyatkozás, mely a reáliskola nyolcz osztályu tanfolyamának kibővülése által azonnal beállt.

A hatévi iskoláztatásnak előnye, az ókori klasszikus nyelveknek mellőzése, becsődfittette a fiatalságot az új intézetbe s ezen tény előtt szemet nem lehet hunyni, mert ez volt elejénte tagadhatatlanul a főtenyező; azonban a hatodik év bevégeztével, a tanuló jövője felett vitatkozásból következett be a kiábrándulás mind szü-léknél, mind gyermekeiknél. A reálirányú képzettség nem jogosította fel a tanulót a tudományos egyetem látogatására, s ezen megtagadás következtében leszorított a főreáliskolát végzett növendék a hazánkban eddig legkedveltebb, és viszonyainknál fogva legjobb kilátást nyújtó pályákról; a többi hivatásokban osztozkodnia kellett a gymnasiumból kikerült, előjogokkal bíró vetélytársaival. Ez az általános apadásnak, mondhatni második oka. Hozzá járultak inté-zetünkre nézve még helyi mostoha viszonyaink, melyek a szegény-sorsú tanulók bőséges anyagi támogatását pénzalap hiányából lehet-tetlenné tették, a mint a hátralevő statisztikai kimutatások ezt tüze-tesen kiderítik.

Mindenekelőtt pontos feljegyzést érdemelmek azon pénz-összegek, melyeket az állam évenként költött a főreáliskola fen-tartására; az alább ide igtatott kimutatás tartalmazza főleg a tan-czélokra s hivatali szükségletekre tett költekezést, az évi számadá-sokból kivonatban közölve:

Tanév	Tanári fizetések összege	Elméleti, gyakorl. szüks.	Hivatali szükségletek	Tornatanítás
1869/70	4152 frt 75 kr.	456 frt 60 kr.	300 frt	20 frt
1870/71	6259 "	1612 " 80 "	601 " 20 kr.	112 " 50 kr.
1871/72	8000 "	2046 " 80 "	476 " 80 "	400 "
1872/73	11622 "	1542 "	1106 " 80 "	400 "
1873/74	13800 "	850 "	1200 "	400 "
1874/75	15280 "	850 "	1200 "	400 "
1875/76	17108 "	900 "	1200 "	400 "
1876/77	20200 "	900 "	1200 "	400 "
1877/78	19000 "	900 "	1200 "	400 "
1878/79	19433 "	900 "	1200 "	400 "
Összesen	134866 frt 75 kr.	5908 frt 20 kr.	8684 frt 80 kr.	3332 frt 50 kr.

Az állami összes kiadás tett 152.792 frt 25 krt, s e szerint átalagban egy tanuló került 107 frt 22 krba. Azonkívül szorultságukban rendkívüli betegségi pótlékban s egyéb pénzsegélyben is részesültek egyes folyamodók; a tanuló ifjuság támogatására az egész tízévi időtartam alatt közalapítványokból összesen ösztöndíj cím alatt csak 880 frt fordítottatott; kevesebb mint más intézeteknél az ösztöndíjrovat egy tanévben felmutat.

Más oldalról is csak csekély anyagi segélyezésben részesült a főreáliskola: úgymint, az 1875/76. tanévben a helybeli takarékpénztártól kapott 100 forintot, a hitelbanktól 20 frtot, 1877/78-ban újra a takarékpénztárból 15 frtot. Ezen összegek a felállított tanulói tápintézet fentartására fordítottak, mely három évi fennállás után szükséges pártfogásban nem részesülvén, a folyó évben beszüntetett. A jelen tanév kezdetén gróf Karácsonyi Guido ő nagyméltósága kegy. alapítványából 100 frot vettünk szegény és szorgalmas tanulók ösztöndíjazására. A tanári testület sem maradt hátra közreműködésével a tanulók anyagi támogatásában. 1875-ben szavalmányi s zeneakadémiát rendezett a tanulókkal, melynek 165 frtyi tiszta jövedelme a tápintézet első berendezésére szolgált. A mult évben tudományos előadásokat tartott, melyek 67 frtot jövedelmeztek ugyanazon tápintézeti czélokra.

1875/76-ban a helybeli hitelbank kezdeményezésére iskolai

takarékpénztár jött létre, mely az évi értesítői kimutatások szerint szerény körében szakadatlanul működik.

Az ifjusági önképzőkör már az 1873/74-ik tanévben megalakult Kosztka György r. tanár indítványára. A kör azóta a szellemi munkásság körében s a magyar nyelv művelésében, támogatva egy, évről évre szaporodó tanulói könyvtártól, sikeresen működik. Haladó állapotát kitüntetik az évi értesítők részletes tudósításai.

A fentebb kimutatott elméleti és gyakorlati, valamint házi, hivatali s irodai átalány czímén kiutaltványozott tetemes összegekből, gondos kiszemeléssel gyarapodtak a tanítás gyámoltására szolgáló tudományos, szemléleti s kísérleti eszközök, készülékek, készletek, minták és szerek; s jelenleg minden tanszak rendelkezik kisebb, nagyobb gyűjteménnyel és szertárral, úgyhogy a tanári előadás egy tárgynál sem nélkülözi a didaktikai eszközök részéről a kívánatos támogatást. Az évenként tett beszerzésekről, és e részben kapott adományokról, pontos és megbízható jegyzéket tartalmaznak az értesítők, s kiki meggyőződhetik azok olvasásánál, hogy a feleslegest mellőzve, kellő gond fordított a nélkülözhetetlen tárgyak s eszközök gyarapítására.

A tanári könyvtár minden tudományos szakban bír becses műveket, s e tekintetben kitelhetőképén előmozdítja a tanárok korszerű haladását s művelődését; a tudományos folyóiratok és szaklapok pedig élénk érintkezésben tartják az irodalom s nevelés fejlődésével, hivatkozva az egyes tanárok irodalmi munkásságára biztos öntudattal kijelenthetjük meggyőződésünket, hogy a tanári kar a kor műveltségének színvonalán áll.

Ezzel befejezem ismertetésemet, melyben nem annyira új és ismeretlen dolgokat, vagy meglepő eszméket akartam fejtegetni, hanem inkább a jelenleg létező s köztudomásu tanügyi viszonyok emlékét fentartani az utókor számára s egyúttal kötelességet vélttem teljesíteni azon intézet iránt, melynek munkatársai közé már alapításának második évében léptem s melynek vezetése legfeljebb elhatározás következtében hat év óta reám bízott.

2. A második évtized.

Elődöm Kupetz Lykurg a lőcsei m. kir. állami főreáliskola 1878—1879. évi Értesítőjében iskolánk első évtizedének történetét közli, mely mindamellett, hogy csak főbb vonásokban ismerteti az eseményeket mégis nemcsak a mi intézetünk, hanem összes reáliskoláink újabbkori átalakulásáról nyújt képet. A folyó tanévvel befejeződven intézetünk történetének második évtizede, nem érdektelen ezen időszak felett is egy kis szemlét tartani.

Az első évtized története a reáliskolai intézmény *gyermekkorával* és az ezzel járó bajokkal ismertet meg, a második évtized már a komoly készülődés munkáját s a fejlettebb kor küzdelmeit tárja elénk. Ezen évtizedben a reáliskola élet-halál harczot vívott a gazdasági hanyatlástól támogatott előítéllettel, ezen évtizedben állotta ki a tűzpróbát s végül ezen évtizedben biztosított létele törvény útján (1883. XXX. t.-cz.) és kapott végleges tervet (15446. sz. 1884.) és ehhez megfelelő utasításokat (11891. sz. 1886.) A kormányzat és ügykezelés tekintetében is mindinkább állandó és egyöntetű szabványok honosodtak meg, különösen Dr. Klamarik János »A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása« című művének megjelenése óta (1881), úgy hogy most a reáliskolák intézménye mint kellően szervezett és közoktatásügyünk rendszerébe megfelelően beillesztett tag szerepel.

A reáliskolák sorsának kedvezőbbre fordulásában nagy része van az 1883. évi XXX. t.-cz. 26. §-ának, mely a reáliskolák jogkörét némileg bővíté, továbbá a vall. és közokt. m. kir. miniszterium 8296. sz. 1887. rendeletének, melylyel a latin nyelvnek a reáliskolában való tanítását szabályozza. Ezen intézkedés ugyan még

korántsem teszi egyenjogúvá a reáliskolát a gymnasiummal, ez csak csökkenti a két intézet jogai közt fennálló aránytalanságot, a mennyiben a reáliskolai tanulóknak módot nyújt oly pályára is lépni, mely azelőtt el volt zárva előlük; hanem azért mégis fontos lépés, melylyel sok tekintetben megelőztük a Nyugat kulturállamait és melylyel főleg a szülők helyzetén könnyítettünk, kik most nem kényszerülnek gyermekük kilencz éves korában annak jövő pályája felett dönteni.

A reálirányú nevelésnek tett ezen engedmény határozott haladás oktatásiügyünk történetében, a mennyiben a kiváltságos helyzetű és főleg a régi klasszikus nyelvekre támaszkodó gymnasium mellett oly, általános műveltséget és a tudományos pályákra kellő készültséget nyújtó iskoláknak szüksége ismertetett el, melyek a modern nyelvek irodalmából merítve, szorosabb vonatkozásban állnak az élet követelményeivel.

A középiskolák fejlődésének története — a főleg vallási intézeteknek nyelvészeti és későbbben vegyes tantárgyú intézetekké való átalakulása — világosan bizonyít a mellett, hogy a korszellem szózatának figyelembe vétele, a modernebb nevelő eszközök alkalmazása mindenkor az illető intézetek tökéletesbülését, az egyoldalúságból, az elmaradottságból való kibontakozását vonta maga után. S ha majd egykor egységes középiskola szervezéséről leszen szó, ez is csak azon irányban érvényesülhet, melyben a mostani reáliskola halad.

A reáliskolák intézménye hazánkban ugyan még nagyon fiatal és a reáliskolák szervezése csak nem régen fejeztetett be, mindamellett már bő alkalom nyílik az itt elért eredmények megítélésére. Az alsóbb osztályokból gyakorlati pályára lépő és számos hasznos ismeretet magokkal vivő tanulókról, valamint az érettségi vizsgálatok alkalmával felmutatott kedvező eredményekről nem is szólva, csak a felsőbb tanintézetek tanárainak azon véleményváltozását óhajtom itt megemlíteni, mely a lefolyt évtizedben végbe ment. Még nem is oly régen, midőn a reáliskolák még 6 osztályuak voltak, az onnan kikerült tanulókat mind értelem mind ítélő tehetség tekintetében a gymnasiumi tanulóknál alacsonyabban állónak találták és hirdették, most azonban, hogy 8 osztályú a reál-

iskola is, ugyanezen hívatott tényezők készségesen elismerik, hogy a reáliskolákból legalább is oly jó előkészültségű tanulók kerülnek ki, mint a gymnasiumból.

Ezen általános megjegyzések után áttérek intézetünk speciális történetére.

Intézetünk fennállása óta híven igyekszik feladatának megfelelni; s mind a mellett, hogy oly nehézségekkel is kell megküzdenie, melyeket más hasonló irányú intézetek alig ismernek — értem az első osztályba lépő tanulóknak a magyar nyelvben, az oktatás nyelvében való csekély fokú jártasságát — mégis elég kedvező, sőt a felsőbb osztályokban, a tanulók csekélyebb száma következtében, igen fényes az oktatás eredménye. Ezen siker nem látszólagos, nem az osztályozásnál netalán alkalmazott enyhe eljárásnak következménye, melyet az érettségi vizsgálat szigorúbb bírálata megszokott semmisíteni, hanem buzgó, lelkiismeretes munka gyümölcse, melyet eddig az érettségi vizsgálat ítélőszéke mindig szentesített.

A munka java része a tanári kar vállain nyugodván, a kedvező eredmény elérésében is első sorban ezt illeti az érdem. A tanári karban a lefolyt évtizedben is gyakori változások történtek, a mint azt a következő táblázat feltünteti.

1879—1880. D'Elhoungne Leo lemondott tanári állásáról, helyére

» » Theisz Gyula h. tanárnak neveztetett ki.

» » Faix Károly tanárjelölt próbaéves tanár.

1880—1881. Kompanyik Coelestin r. kath. hitoktató egy ideig helyettes tanár.

» » Binder Béla próbaéves tanár.

» » Szépréty Béla próbaéves tanár.

» » Szegfi Mór az év végén a kassai főreáliskolához helyeztetett át.

1881—1882. Theisz Gyula kineveztetett rendes tanárnak.

» » Boemm Tivadar rajztanár nyugalmába lépett.

» » Grimm Rezső kinevez. a szabk. rajz tanárának.

» » Dr. Bayer Ferencz a pancsovai főreáliskolától és

- 1881—1882. Pöltzel Dezső a kassai főreáliskolától helyeztetett át hozzánk.
- » » Szépréty Béla a második próbaévet töltötte intézetünkben.
- » » Grimm Rezső az év vége felé betegen hagyta el iskolánkat, helyére
- 1882—1883. Forberger Vilmos n.-kállói főreáliskolai tanár neveztetett ki.
- » » Imrei János r. t. a pécsi főreáliskolához és
- » » Deésy Károly pécsi főreáliskolai tanár intézetünkhöz helyeztetett át.
- » » Halbsch Béla próbaéves tanár.
- » » Kottler Dániel próbaéves tanár.
- » » Dr. Mathia Károly r. t. meghalt 1883. május 2-án.
- 1883—1884. Kottler Dániel kineveztetett tornatanitónak és a második próbaévet töltötte intézetünknel.
- » » Lechner László ujonnan kinevezett tanár még állomásának elfoglalása előtt meghalt Budapesten.
- » » Weinhardt Ferencz tanárjelölt és
- » » Kompanyik Coelestin kinevezettek helyettes tanároknak.
- 1884—1885. Weinhardt Ferencz h. t. a soproni főreáliskolához és
- » » Dr. Bayer Ferencz r. t. a székesfehérvári főreáliskolához helyeztetett át.
- » » Zsámár Lajos helyettes tanárnak neveztetett ki iskolánkhoz.
- 1885—1886. Borostyány Béla r. t. a dévai főreáliskolához helyeztetett át.
- » » Kompanyik Coelestin rendes tanárnak neveztetett ki.
- 1886—1887. Kompanyik Coelestint Lőcse sz. kir. város plébánosának választották, helyére jött
- » » Nyitra-Zerdahelyi Zerdahelyi Ödön kecskeméti főreáliskolai tanár.

- 1886—1887. Kupetz Lykurg igazgató a tanév végén nyugalomba lépett és
- » » Dr. Róth Samu megbízott az intézet vezetésével
- 1887—1888. Bauer József csáktornyai polgáriskolai tanár kinevezetett intézetünkhöz rendes tanárnak.
- » » Zsámár Lajos h. tanár a pécsi főreáliskolához neveztetett ki rendes tanárnak és helyére került
- » » Dr. Sárffy Aladár podolini h. tanár hasonló minőségben.
- » » Ormossy Károly elemi iskolai igazgató-tanító ki neveztetett intézetünkhöz énektanítónak.
- » » Dr. Grittner Gyula tanárjelölt nálunk töltötte az évnek egy részét mint próbatanár.
- 1888—1889. Dr. Róth Samu ideigl. igazgató kineveztetett rend. igazgatóvá és
- 1888—1889. Dr. Sárffy Aladár h. t. rendes tanárrá.
- » » Theisz Gyula r. t. egy évi szabadságot kapott és helyére
- » » Dr. Kálmán Miksa tanárjelölt küldetett helyettes tanári minőségben.
- » » Dr. Grittner Gyula újra kineveztetett próbatanárnak, állomását azonban betegsége következtében nem foglalhatta el.

A vallástanítást a hitfelekezetek megbízásából a következő tanerők végezték: Dr. Beerwaldszky János r. kath. hitoktató az 1878—1879. évben odorini plebánosnak neveztetvén ki, helyére Kompanyik Coelestin szepesm. áldozár került, ki ezen tisztelet lőcsei plebánossá történt megválasztatásáig (1886. okt. 20-ikáig) viselte. Utódja Gellhof Ervin lett, ki az 1886—1887. tanév végével Amerikába vándorolt ki plebánosnak. Helyére kineveztetett Csurják Lajos szepesm. áldozár.

Az evangélikus tanulók oktatását az 1882—1883. iskolaév végéig Gretzmacher János ny. ev. lelkész eszközölte; 1883—1884-ben Dianiska Andor ev. lelkész magára vállalta az alsóbb osztályok tanítványainak tanítását és midőn Gretzmacher az 1885—1886. tanév végével teljesen nyugalomba vonult, Zathureczky Kornél ev.

segédlelkész bízott meg a felsőbb osztályok evang. tanítványainak vallásoktatásával. Zathureczky az 1887—1888. tanévvel Lőcsén való működését befejezván, utódja Justh Alfréd segédlelkész lett.

Az izraelita tanulókat az 1885—1886. év végéig Rosenzweig Adolf tanította, az 1886—1887. év óta pedig Weisz Náthán anyakönyvvezető bízott meg ezen teendővel.

Az 1887—1888-ik iskolaév kezdetén szerveztük intézetünkben a latin nyelvi tanfolyamot és behoztuk az angol nyelvet és a műéneket mint rendkívüli tantárgyakat. Az elért eredmények ezekben is teljesen kielégítőek.

Az ifjúsági önképzőkör a lefolyt évtizedben is folytatta működését, melynek eredményei az évi értesítőkben részletesen vannak közzé téve. Az 1887—1888. iskolaévben a zeneértő tanulók *zenekört* alakítottak. Mind a két kör az igazgató főfelügyelete és egy-egy tanár vezetése alatt áll.

Intézetünk vezetésében az utóbbi évtizedben kettős változás történt: 1884-ben a lőcsei középiskolák a kassai tankerületből kivétettek és a besztercebányai kerületbe soroztattak (17916. sz.); az 1886—1887. iskolaév végével pedig a nyugalomba lépett Kupetz Lykurg igazgató helyére Dr. Róth Samu neveztetett ki előbb ideiglenes minőségben (22261. sz.) és egy év múlva rendes igazgatónak. (27406. sz. 1888).

A tanulók *száma* a lefolyt évtizedben feltűnő, de egyszersmind tanulságos változáson ment keresztül. Az előbbi évtized utolsó éveiben már folytonos apadás mutatkozott: az 1872/1873-ban 5 osztályban beiratkozott 209 tanuló 1878/1879-ben 8 osztályban 114-re szállt alá. A lefolyt évtizedben még tovább tartott ezen fogyás és 1880/1881-ben a beirt tanulók száma csak 88 és az év végén, öt tanuló kilépése következtében már csak 83 volt. Ezentúl főleg a tápintézet felállítása következtében egy kissé emelkedett a tanulók száma, de azért mégis 1886/1887 végéig mindig csak 100 körül maradt. Az 1887/1888. iskolaévben azután nagyobb mértékben kezdett gyarapodni a tanulószám és ezen gyarapodás a lefolyt iskolaévben is volt tapasztalható. A következő táblázatban fel van tüntetve a tanulók számának ezen ingadozása.

A tanulók száma

Iskolaév	Az év kezdetén	Az év végén	Érettségi vizsgát tett
1879/1880	101	95	9
1880/1881	88	83	17
1881/1882	100	97	9
1882/1883	105	98	6
1883/1884	105	98	7
1884/1885	100	98	11
1885/1886	106	99	6
1886/1887	108	101	7
1887/1888	135	129	4
1888/1889	168	163	10
Összesen	1116	1061	86

A tanulók számának ezen változása némileg kifejezője a reáliskolai intézmény sorsának. A tanulók számának apadása a gazdasági hanyatlásnak és a reáliskola iránt támasztott vérmes remények be nem teljesedésének következménye volt. A mint a gazdasági viszonyok némileg javulásnak indultak és a reáliskolában felmutatott eredmények elfogulatlanabbul megbíráltattak, kedvezőbbre fordult a reáliskolák iránti hangulat és ismét gyarapodni kezdett a tanulók száma.

Tanítványaink *fegyelmi* állapota a lefolyt évtizedben is elég kedvező volt. Súlyosabb vétségek csak ritkán fordultak elő. Az 1883-ban a nm. vall. és közokt. miniszterium 2701. sz. alatt kelt rendeletével alkalmazásba jött »kevésbbé szabályszerű«-jegy csak elvétve található intézetünk Értesítőiben és még ritkább a »rossz« osztályzat. Az egész évtized alatt 3 tanuló záratott ki az intézetből. Tanítványaink egészségi állapota is elég jó volt; ragályos betegség, mely miatt az oktatást meg kellett volna szakítani, az egész évtized alatt nem fordult elő.

Az intézet szegény, de jó viseletű tanítványai a lefolyt évtizedben is több oldalról részesültek támogatásban. A különféle alapokból kapott *ösztöndíjak* a 10 év lefolyása alatt 2665 frtot tettek; tetemes összeg fordított oly *tankönyvek* bevásárlására és bekötésére, melyek szegény tanulóknak kikölcsönöztettek; a legnagyobb jótétemény azonban a reáliskola mellett felállított *táp-*

intézet volt, mely az 1881/1882. iskolaév kezdetén megnyílt és évről-évre fokozódottabb mértékben érvényesíti hatását, de egy-szersmind anyagilag is gyarapodik. A fennállás első éveiben 20 körül ingadozott a tápintézetbe járt tanulók száma, a lefolyt évben már 42-re emelkedett; az 1881. január 15-én alakult egyesület, mely a tápintézetet felállította, minden vagyon nélkül kezdte meg működését és most már közel 6000 frtnyi tőkével rendelkezik, mindamellett, hogy a szegény tanulókért eddig fizetett díjak felül-múlják a 4000 frtot.

Ezen haladás egyrészt az egyesületi tagok és a nagy kö-zönség áldozatkészségének, másrészt azonban a tisztviselők buzgal-mának és lelkiismeretes eljárásának következménye. Az adomá-nyok nyugtázása minden évben az Értesítőben eszközöltetett. Az egyesület eddigi tisztviselői a következők voltak: A megalakulás alkalmával: elnök Pollág Géza polgármester, alelnök Kupetz Ly-kurg reál. igazgató, jegyző Theisz Gyula tanár, pénztáros és táp-intézeti felügyelő Borostyány Béla tanár. Az 1882. szept. 24-ikén tartott közgyűlés, mely már a megerősített alapszabályok nyomán hivatott össze, megerősítette az alakuló közgyűlésen ideiglenesen választott tisztviselőket: 1883. január 31-ikén meghalt az elnök és állása négy évig betöltetlenül maradt. Az elnöki teendőket ezen idő alatt az alelnök végezte. Borostyány Béla 1885/1886 kezde-tén intézetünket elhagyván, Theisz Gyula tanár választatott helyére. Az 1887. szeptember 5-ikén tartott közgyűlés Kupetz Lykurg nyu-galomba lépése következtében egészen ujonnan alakította a tiszt-viselőkart, Szönyey Kálmán polgármestert elnöknek, Dr. Róth Samu reálisk. igazgatót alelnöknek, Theisz Gyula tanárt pénztárosnak és felügyelőnek, Bauer József tanárt jegyzőnek választván. Theisz Gyula az 1887/1888. iskolaév végén külföldre távozván, helyére Kordos Gusztáv tanár választatott.

Az 1881/1882. iskolaévben a tápintézeti alap gyarapítására Dr. Bayer Ferencz szerkesztése alatt kiadott »Album« nem járt a remélt sikerrel.

A szegény, de szorgalmas és jó magaviseletű tanulókra nézve nagy kedvezmény a tandíj fizetése alól való felmentés, me-lyet az intézet tanítványainak körülbelől $\frac{1}{3}$ -da élvez. 1882/1883

óta 18 frtot teszen az évi tandíj, mely két egyenlő részletben a félév kezdetén előre lefizetendő.

Az intézet *felszerelése* az évi átalány czélszerű felhasználása és az illető szaktanárok gondozása következtében örvendetes módon tökéletesbül. A házi, irodai és hivatali *átalány* 1879 óta 700 frt helyett csak 400 frt (32322. sz.), az elméleti és gyakorlati átalány azonban 1885-ben 900 frtról 1000 frtra emeltetett fel. (10155. sz.).

Az 1881/1882. iskolaévben a vegytani intézet 8 tanuló számára berendezett *dolgozó asztalokkal* láttatott el. Az 1887/1888. évben egy *ifjúsági könyvtárnak* vetettük meg alapját, mely fennállásának második évében már 275 műből áll 339 kötetben.

Az 1888/89. iskolaévben 30 darab két üléses *pad* szereztetett be és a többi bútorok is némileg javíttattak; egyúttal megengedtetett, hogy a többi régi pad is a követelményeknek megfelelően átalakíttassék. Ezen intézkedés következtében iskolánk a jövő tanév kezdetén 200 tanuló számára egészen modern és a tanulók nagyságához alkalmazott padokkal lesz ellátva. Az 1887/1888-iki iskolaévben az összes *szer- és könyvtárak újból rendeztettek*, lajstromoztattak és leltározattak. Ezen alkalommal intézetünk felszerelésének teljes értéke **21.018 frt 60 kr.**-ban tüntettetett ki. Sajnos, hogy a szer- és könyvtárak használata a czélszerűtlen elhelyezés következtében nagyon meg van nehezítve. Ezen bajon azonban csak megfelelőbb *épülettel* lehetne segíteni. Intézetünknek ugyanis még mindig nincsen saját otthonja, hanem ideiglenesen két épületben van elhelyezve, melyek nem felelnek meg a modern tanintézet iránt támasztott igényeknek, sőt az egyik még egy szerényebb lakás kellékeivel sem bír. Újabban ugyan ismét megindult a magas kormány és Lócse sz. kir. város között a tárgyalás egy új reáliskolai épület felállítása iránt és már az épület helye is kiszemeltetett, de mivel sem az állam sem a város nincsen azon helyzetben, hogy ily, tetemes költséggel járó építkezésbe foghatna, későbbre halasztatott ezen terv keresztűlvitele. Teljes szívémből kívánom, hogy a III. évtized történetének megírója azon kellemes helyzetben legyen, hogy már jelentést tehessen az új reáliskolai épület czélszerűségéről és az oktatásra meg fegyelmezésre való kedvező kihatásáról.

3. További fejlődés és mai viszonyok.

Alig fejezte be iskolánk második évtizede történetének megírását azon nagyérdemű tanférfiú, akinek az iskola felvirágoztatásában kiváló szerepe volt; alig kezdtük még meg a 21-ik tanévet, amikor Dr. Roth Samut, az élete delén levő igazgatót váratlanul, hirtelen kiragadta körünkből a halál.

Iskolánkban kezdte tanári pályáját, itt fejezte be. Az érdekes tanférfiú emléke méltó arra, hogy azt az iskolának, melyért oly sokat tett, történetében megörökítsük.

Életrajzát régi tanártársa és barátja Dr. Steiner Antal az 1889—90-ik értesítőben a következőkben írta meg:

Dr. Roth Samu.

Intézetünk tanári testülete a lefolyt iskolai év végén, nem adhat számot működésének eredménye felől a nélkül, hogy a legmélyebb és a legőszintébb fájdalommal meg ne emlékezzék azon férfiuról, ki még ez iskolai év kezdetén erőteljes egészségben intézetünk élén állva ügyeit vezette, de a kit alig néhány héttel a szorgalmi időnek megkezdése után, a halál váratlanul kiragadott kartársai köréből. Emlékezzünk kegyelettel azon férfiuról, ki intézetünk atyai és áldozatra kész vezetője, kartársainak hű és készséges barátja, a fiatalságnak lelkes tanítója, a tudomány iránti önzetlen odaadásnak mintaképe volt. A vezetőnk tragikus sorsát tudató és lesújtó hír még mindnyájunknak emlékezetében vissza hangzik; a seb, melyet okozott még nem hegedt be, mindenki érzi e nagy veszteséget, de tanártársai kétszeresen érzi azt, mert benne azon férfit veszítették el, ki feladatának mint vezető és tanár teljes

mértékben nemcsak mindenkor megfelelt, hanem tudományos téren is maradandó emléket szerzett magának.

Szomorú kötelességet teljesíték, a midőn elhunyt barátunknak életképét e sorokban vázolni törekszem; de nem tehetem azt, — hogy fájdalmunkat enyhítő vigasztalásul — soraimat oly férfi emlékének szentelhessem, ki a természet törvényének engedve, magas korban búcsúzott el tevékenységének színterétől. Még távol az élet delétől, férfikora teljes erejében, tanártársaitól nagyra becsülve, intézetünk élére még csak rövid idő óta helyezve, tudományos munkákkal épen elfoglalva, ijesztő gyorsasággal távozott el örökre Roth Samu dr. barátai, tanulói és családja köréből.

Távol van tőlem a dicsvágy, hogy soraimban e kitűnő férfinak emléket emeljek; szebb és tartósabb emléket mint az, melyet idegen kéz emelhetne, maga az elhunyt alkotott magának élete munkásságával. Szerzőnek óhaja a szeretetnek és nagyrabecsülésnek, melyekkel barátja iránt mindég viseltetett, elhunytja után is kifejezést adni azáltal, hogy a friss hantot emlékkoszorúval díszíti.

Majdnem 15 évi együttes működés intézetünkben bő alkalmat adott arra, hogy barátommal minden irányban megismerkedjem, hogy tudományos munkásságát kezdetétől fogva kísérhessem és bámulhassam, sőt közzetani vizsgálódásaiban gyakran támogathassam. A hosszú együttlét lehetségessé teszi, hogy életéről biztos adatokat adhatok, másrészt támogatott e munkámban vigasztalhatatlan özvegye is, ki számos oly adatot juttatott birtokomba, melyek gyermekkori éveire vonatkoznak.

Roth Samu Lajos, — sajátkezűleg írt, és egyetemi éveig terjedő rövid életrajza szerint — 1851. decz. 18-ikán született Ménhárdon, egy kis szepesi városkában, hol atyja mészáros volt, de egyszersmind földműveléssel is foglalkozott. Atyja, ki férfi korában a nagy világgal megismerkedett, fiának Samunak nevelését — ki három gyermek között a középső volt — lehetőleg gondosan akarta vezetni, de sokoldalú elfoglaltsága ebben őt nagyon gátolta, a mennyiben családja körében csak perczeket tölthetett. A gyermek nevelése tehát az anyára volt bízva, kit e munkájában gyakran a nagymama is támogatott. »Édes anyám oltalmazó keze

alatt már életem első perczétől negative — Kant — neveltetem, de következetességénél fogva nemsokára positive is kezdett nevelni.

Tanulmányait szülővárosának elemi iskolájában kezdte, melyet hat éves korában látogatott. Ismét a nagyanya kötelességei közé tartozott a fiút feladatainak pontos teljesítésében ellenőrizni. »De ezen feladat csakhamar könnyűnek bizonyult be, mivel én, őszintén mondva, talán inkább becsvágy mint tudvágy által ösztönözve csak akkor találtam némi nyugalmat, midőn tanulótársaimat túlszárnyaltam«. Már a gyermekben mutatkozott a szilárd akarat és lankadatlan előre törekvés, mely tulajdonságok későbbi korában is díszíték őt, és oly szép eredményekre vezettek. A mint vágya, tanulótársait túlszárnyalni, ki volt elégtve, még hangosabban ébredt fel benne az akarat társain túltenni, és tanítóját addig ostromolta, míg nem ugyanazon évben a magasabb osztályba áthelyeztetett; hol ismét rövid idő múlva az első helyen ült. Így történt, hogy ő a hat évre terjedő iskolai folyamat már öt év alatt végezhetette el. Tanítója Székely János észrevevén a fiuban nyugvó tehetségeket és kitartó szorgalmát, ismételten figyelmezteté Samu apját arra, hogy a fiut tovább iskoláztassa. De a Roth-család anyagi viszonyai nem voltak oly kedvezők, hogy érte ily áldozatokat hozhatott volna, miért is édes atyja elhatározta, hogy fia még egy évet töltsön ugyanazon elemi iskolában, miután ezen év úgyis iskoláztatásának utolsója lett volna. »Már akkor is nagyon tiszteletre méltónak láttam a tanítói állást, és kitűztem volna ennek elérését magamnak czélul, mondja ő maga, ha szüleimnek anyagi helyzete ezt megengedte volna«.

Az ember életében sokszor nagy szerepet játszik a véletlen és Samu életében is többször működött az közre. Az elemi iskolát végzett ifjú, ki szüleinek házánál már a gazdaság ellátása körül fáradozott, és kezei már a nehéz munkához szokva voltak, egy vasárnap délutánján véletlenül egyik a gymnasiumot látogató barátjával találkozott, ki őt tanulmányainak folytatására buzdítani kezdé, de Samu már az elkerülhetetlenbe törődve, szavait komolysággal nem fogadta. Barátja azonban nem tágítva szüleihez fordult, hol kedvezőbb eredményt ért el, mert a véletlenül jelenlevő Ulenz Lajos Durandról — Samu nagybátyja — késznek nyilatkozott a

tanulmányok folytatására szükséges segínyt megadni. Miután ily módon további kiképeztetése biztosítva lett, 1863 őszén Késmárkra ment, hogy az ottani evang. lyceumot látogathassa. Az első évben azonban nem igen örült szerencséjének, mert részint otthonának, részint játszó társainak nélkülözése, de leginkább az a körülmény, hogy hasonló eredményeket elérni nem tudott, minőket az elemi iskolában elért, annyira lehangolták kedélyét, hogy az év végén ismét szándéka volt az iskolát végkép elhagyni. »Hogy elváljam azon pályától, melyhez ugyan kedvem lett volna, de melynek céljai nekem úgy tunk fel, mint a verébnek a sasfészek«. Az első évben 31 tanuló között csak a negyedik helyre sikerült jutnia, mi őt nem elégté ki. A második osztályban, melyet még elvégezni szándékozott, már az első helyen találjuk őt, sőt az év végén még 6 frtnyi szorgalomdíjban is részesült. A mint vágya ki volt elégtve, »buzgalmam rugója ismét megfeszült«, mondja, és e pillanattól fogva az iskola elhagyására többé nem gondolt. Tanulmányait szorgalmasan folytatá, különösen miután a természettudományokkal megismerkedett; »A szabad természet, mely után oly epedve vágyódtam, tárult fel előttem; sokkal szebb színben látszott mint azelőtt, különösen midőn a hemzsező állatvilág egyik-másik képviselőjét már megismerni tudtam, és midőn azon öntudattal jártam a tarka réteken, hogy ezen gyönyörű virágok mindegyik faja herbariumomban már képviselve van«. A természet és szépségei iránti előszeretet a fogékony ifjú kebelben mély gyökeret vert; csakis a természet tárgyainak kutatásával foglalkozni, azoknak élni volt szándéka.

Minő fogékony volt szíve minden jó és nemes iránt, kiteszik abból, hogy említett szándékában, habár rövid időre is, meglett ingatva, amidőn az egyháztörténelmi előadások alkalmával élénk részvétre gyuladt a nyomorban, tudatlanságban és rabszolgaságban sinlő vadnépek sorsa iránt. Missionárius akart lenni, mivel a művelt ember legszebb hivatását abban látta, ha az magát e szájalomra méltó népek nevelésében és művelésében feláldozza. De csakhamar belátta, hogy hazájában is nagy szükség van művelt és tudós férfiakban, kik a nép művelődését és nevelését tűzik ki életfeladatukul; hogy magát e feladatra elkészítse, minden szabad idejét arra használta fel, hogy a magyar nyelvet elsajátítsa, »minden

úton-módon alkalmat kerestem, ezen nekem nemsokára oly kedvessé lett nyelvnék megtanulására«. Néhány év múlva a magyar nyelvet már annyira sikerült elsajátítania, hogy az érettségi vizsgálatot minden tantárgyból magyar nyelven és kitűnő eredménnyel volt képes letenni. Említettem, hogy Rothot gymnasiumi tanulmányainak tartama alatt nagybátyja segítette, de a nyújtott segély mégsem volt elegendő a szükségletek fedezésére, mert a hiányzót magánórák adásával volt kénytelen pótolni. Az algymnasium elvégzése után a segély nagybátyja részéről úgy látszik egészen elmaradt, mert »az ötödik osztálytól fogva egyedüli jövedelmem a magánórák adásából, és az ösztöndíjakból befolyt pénz volt«. Ő tehát teljesen magára és keresetére volt utalva! nehéz feladattal küzdött, de kétségbeesés nélkül.

A következő évben helyzete javult. Führer Sándor házánál paedagogiumot nyert, melyért lakást és teljes ellátást kapott, és melyet a gymnasium befejezéseig tartott meg. Gymnasiumi tanulmányainak utolsó éveiben sokszor foglalkozott jövőjével; mi módon teljesülhetne hő kívánsága, hogy szeretett hazájának hasznos munkásává lehessen! »Két út nyílt meg előttem; az egyik, mely göröngyös ugyan, de kényelmes étellel kecsegtet: a másik, mely kezdettől végig göröngyös, fáradalmas, de lelki nyugalmánál fogva boldogsággal jutalmaz. Az első célhoz mint theologus, a másikhoz mint tanár jutottam volna«. Fontolgatásai végtére azon tervet érleltették meg kebelében, hogy ő a protestáns theologusoknál divatozó utat választandja, előbb a theológiát végezi el, és csak azután készül a tanári pályára. E terv azonban ismét véletlenül módosítást nyert. Boszszág János tanára, kivel jövője felől beszélgetett, határozottan ellenezte a körutat, s azon tanácsot adta neki, hogy a gymnasium befejezése után azonnal az egyetemet látogassa a tanári oklevél megszerzése végett. Roth e tanácsot köszönettel fogadta, és azt alkalmilag szüleivel is közölte, de itt rideg ellenállásra talált. Szülei ugyanis már elhatározták, hogy lelkészt nevelnek belőle, annál is inkább, mivel a családból már két jeles lelkész került ki, kik jó helyzetben és köztiszteletben élnek. Ezen ügy fiú és szülő között, sőt tágasabb családi körben is többször meg lett vitatva, és az eszmecsere sokszor igen élénk, sőt heves lett.

Samu azonban mindennek daczára tervét erélylyel védte és nem engedett, mert érzé azt, hogy más térre szólítja hivatása.

1871. őszén tehát a budapesti egyetemre ment tervének valósitása végett; azon öntudatban, hogy 32 tanulótársam között legjobban tettem le az érettségi vizsgát, eljöttem Pestre, hogy ott tanulmányaimat folytassam. Az első évben természettudományi és matematikai tantárgyakkal foglalkozik szorgalmasan; de miután e tudományok terjedelmével megismerkedett, azon meggyőződésre jutott, hogy a philosophiai tanulmányok befejezésére szánt rövid három év alatt mindezen tárgyakat alaposan nem sajátíthatja el, miért is a második évben csakis természettudományokkal foglalkozott, elméletileg és gyakorlatilag, és az utolsó évben ezeken kívül még neveléstant hallgatott, egyúttal a gyakorló iskolában a tanításnál gyakorlatilag is működött.

E helyen szabad visszaemlékezni azon boldog időre, melyben szegény barátommal legelőször megismerkedni volt szerencsém. Mint Than tanár akkori segédje a tanév első óráiban a hallgatókkal érintkezésbe jönni azért volt alkalmam, mivel azok az előadás után a tanterem melletti szobába szállítottak a névjegyzék összeállíthatása végett, valamint hogy az új vegytani intézet tantermében számozott ülőhelyet azon sorrendben nyerjenek, a minőben jelentkeztek. Ezen beiratások alkalmával Roth magát mint »földi« mutatta be azon kéréssel, hogy az első padban adassék neki hely. Miután ő az első jelentkezők közé tartozott, a bal sor első padjában kapott helyet. Húsz év mult el ezen idő óta, de az ifjukorban nyert benyomások nem mulékonyak, és onnan van az, hogy még ma is látom ott ülni a kissé sápadt, de azért egészséges színű ifjút, barna hajfürtjei alatt szemei okosan és határozottan villogva kísérték feszült figyelemmel az előadást a hozzátartozó kísérletekkel, közbe-közbe jegyzeteket készítve. Bensőbb érintkezésbe vele azonban nem jöttem. Hiszen legkevéssbé sem sejtettem, hogy majdan benső baráti viszony fog közöttünk kifejlődni, hogy rövid idő múlva ugyanazon intézetnél találkozandunk egy feladatban, közös munka teljesítésében?

Egyetemi tanulmányainak második évében a természettudományokkal gyakorlatilag is foglalkozott, és hogy a tudományos

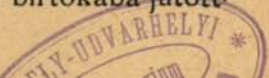
módszerek elsajátításában kitűnő eredményeket fel tudott mutatni, bizonyítja az, hogy 300 frtos ösztöndíjat nyert, azonkívül szorgalma »A módosult Trachytok« című kitűnő képezdei dolgozatáért 50 frtnyi szorgalomdíjjal jutalmaztatott.

E kitartó és fárasztó munkásságnak következményei nem maradtak el; erejének túlfeszítése, mihez talán még hűlés is járult, a külömben sem igen erős testalkatú ifjút annyira elgyengítették, hogy végre betegágyba került, erős typhusos láz három hónapon át távol tartotta őt tanulmányaitól. Az ifjúkori erő ugyan győzött a betegség fölött, a munkakedv ismét megjött, de egy veszteséget kellett viselnie élethosszigan: dús hajfűrtjei áldozatává lettek a kiállott nehéz betegségeknek.

Egészségének helyreállítása után a tekintélyes Kéler budai családnál nyert nevelői állást, mely neki a szükséges anyagi segílyt biztosította, hogy költséges tanulmányait a vegytani és mineralogiai intézetekben befejezhesse. Nehány kisebb munka, mint »A Jod hatása kaliumhydratra«, »Az élődi férgeskről«, és létérti küzdelem a »Magas Tátrán« ezen időszakból valók, melyben a tudományos kutatás módszereinek elsajátításával volt elfoglalva. Utóbbi két dolgozatával, melyek a »Természet«-ben jelentek meg, megkezdte egyuttal irodalmi működését.

Minél áttekinthetőbbé vált a természettudományok tág mezeje, minél jobban ismerkedett meg a tudományos kutatás módszereivel, annál világosabb lett előtte, hogy a legtehetségesebb tudósnak sem sikerülend ezen terjedelmes tudományágakban magát annyira otthonossá tenni, hogy bennök sikerrel működhethék; belátta annak szükségét, hogy e tudományok köréből egy specialis szakot kell választania, melyet különösen megművelni fog és kutatásainak tárgyává akarja tenni. A választás nehéz volt, mert egyenlő mély szeretettel viseltetett minden egyes szak iránt, de kollegáinak Borbás és Simkovics lelkes szavai arra indították, hogy teljesen a növénytanak szentelje magát és itt különösen a phanerogamokat, a kryptogamok közül pedig a zuzmókat tegye vizsgálatainak tárgyává.

A bölcsészeti tanfolyam teljes bevégezése után 1874. július 26-ikán a tanári vizsgát kitűnő eredménnyel tette le, a természet-tudományokból és physikából, és tanári oklevelének birtokába jutott.

A szorgalmas és tehetséges, tanárai által szeretett jelöltnek nem kellett sokáig várakozni, hogy biztos állást nyerjen, mely tudományos kutatásainak folytatását biztosítandja. Már augusztusban a kassai és a lőcsei főreáliskoláknál üresedésbe jött tanszékek közül választhatott; ő a lőcseit fogadta el, és pedig azért, mert tanári teendőin kívül, egyúttal a katonaságnál teljesítendő kötelezettségét is le akarta róni, mi kisebb városban könnyebben keresztülvihetőnek látszott. 1874. októberben Roth Samu már mint ujonnan kinevezett tanár működik a lőcsei reáliskolánál, szaktárgyain kívül a német nyelvet is tanítván. A kezdet a tanári pályán nehéz volt reá nézve, mert a hetenkinti 17 tanórán kívül, melyek előkészületeket is igényeltek, az egyéves önkénytesi fázasztó szolgálatot is kellett teljesítenie, mely kettős köteleységnek teljesítését csupán az akkori ezredparancsnok elnézése egyrészt, másrészt pedig az igazgatóságnak előzékenysége tették lehetségessé. Daczára annak, hogy a fiatal tanár egész napon át testileg és szellemileg teljesen igénybe volt véve, mégis talált elegendő időt még arra is, hogy tudományos és tanügyi kérdésekkel foglalkozhassák, mint azt azon értekezések, melyek tanároskodásának első évéből valók, bizonyítják. Az iskolai évnél befejezése után a szünidőben komolyan hozzá látott, hogy katonai kiképzetésében pótolja azt, a mit az iskolai évben mulasztott: nappal a gyakorló téren, estve az elméleti tárgyak tanulásával van elfoglalva szakadatlanul két hónapon át. Közelgett azon idő, melyben számot kellett adni szerzett katonai ismereteiről; bátran és azon öntudattal, hogy a lehető legtöbbet, ment Kassára a tiszti vizsga letételére. Azonban alig oda érkezve, ismét súlyosan megbetegedett valószínűleg a kiállott fáradságok folytán. Öt hétig feküdt ott betegen, de felépülése után már haza szólítja a köteleesség, és ő Kassáról eltávozott, a nélkül, hogy a vizsgát letette volna. Tudományos munkái és tervei, valamint azon meggyőződés, hogy nem a katonai pálya azon tér, melyen ő vívmányokat szerezni van hivatva, későbbben is lemondott többszöri felszólítás daczára azon tervről, hogy a tiszti vizsga letételét még egyszer megkísérelje; tette pedig azt annál inkább, mivel erre sok időt igénybe vevő előkészületek lettek volna szükségesek, melyek őt épen azon drága időtől fosztották volna meg, melyet a tudori szigorlatok letételére fordítani szándékozott.

Terjedelmes dissertatioja alapján, mely a »Fazekasboda-moragyi hegyláncz eruptiv közeteiről« szólt 1876. májusában letette a budapesti egyetemen a tudori szigorlatot, bölcsészeti tudorrá avattatván fel. Roth már ezen időben sokoldalú, részint a tudomány, részint a tanügy terén kifejtett irodalmi munkássága folytán több tudományos társulatnak tagja volt; tagja és dísze volt a geologiai, földrajzi, természettudományi társulatoknak, valamint a tanáregyesületnek, és leginkább közlönyeikben tette közzé vizsgálatainak eredményeit. Az 1875-ik évben tagjává lett az alig megalakult Kárpátegyesületnek, azon egyesületnek, melynek felvirágzása körül ő később oly élénk tevékenységet fejtett ki; erejének feláldozásával egyike lett azon férfiaknak, kiknek köszönhetjük, hogy ezen egyesület Szepesmegye lakosságára valóságos áldássá lett. A kárpátegyesület élete iránti élénk érdeklődésének eredménye volt, hogy már az 1877-ik évi közgyűlésén az egyesület választmányi tagjává, és az egyesületi évkönyvet szerkesztő-bizottságba választatott.

Az 1877-ik év nemcsak elismerést és kitüntetést hozott számára, de más tekintetben is egy már régen táplált óhajának teljesítését, amennyiben ő ugyanazon év augusztus 6-ikán a szeretetre méltó Justus Ilka kisasszonnyal örök frigyet kötött, mely életének boldogságát megállapította és megszilárdította. Házasságának mézes heteit a már akkor neki oly kedvessé vált Magas-Tátra alján a felvirágzó Lucsivna fürdőben tölté. Ott volt alkalmam irigy szemekkel látni, mily boldogan érzi magát barátom kedves neje oldalán, kinek szeretetreméltósága és szívjósága mindenkit meghódított.

A frigy, mely oly kedvező kilátások között köttetett 13 éven át a legboldogabb maradt. A sors ugyan megtagadta tőle azon örömet, hogy virágzó gyermekek környezzék, de neje ezen áldás nélkül is a boldogító megelégedés otthonává tudta házát alakítani; férjének minden munkája és feladata iránt élénken érdeklődött, sőt sokoldalú tudományos foglaltságában sokszor közre is működött, szóval hű tanácsadója, áldozatra kész hitvestársa volt mindenkor.

Roth a szülői ház egyszerű szokásainak, mint megbecsülhetetlen traditióknak, mindig híve maradt; zajos társaságok és mulatságok iránt nem bírt hajlammal, és férjének ezen szokásai

iránti előszeretetében osztozkodott neje is. Egyszerű háztartása a városban csakis a nagy szünidőben szakítottatott félbe, a midőn ő a város regényes környékén, a szabad természetben a testet és lelket felfrissítő erdei levegőt kereste föl. Megnősülése óta rendszeren, a Justus-család tulajdonát képező, kiterjedt fenyvesek között regényesen fekvő nyaralóban töltötte, melynek gondosan ápolott kertjében és környékén a zamatos levegőt élvezve, új erőt gyűjtött munkáihoz.

* * *

Nem ritkák azon emberek, kiknél ama megnyugtató és boldogító érzés, melyet biztos állásuk és önálló otthonuk nyújt, oka, hogy azelőtt buzgalommal folytatott tanulmányaikban ellankadnak, érdeklődésük a közügyek iránt megszűnik, csakis a gond nélküli életnek és örömeinek szentelvén magukat. Rothnál azonban épen az ellenkezőről győződünk meg. A nyugalom és megelégedés érzete annál élénkebb munkásságot fejleszt benne, és a tudományt, valamint a nyilvános életet érdeklő legkülönbözőbb feladatok és kérdések őt oly lankadatlan munkásságra serkentik, mely bámulatra ragadja az embert.

Már tanári működésének első évében győződött meg arról, hogy a középiskolákban használt tankönyvek sem a tudomány, sem pedig a nevelés szempontjából feladatuknak meg nem felelnek: de mindamellett, hogy a legtöbben a középszerűség színvonala alatt állanak, mégis 5—6 kiadást érnek el, mivel a kedvező viszonyok t. i. a magyar nyelvnek tannyelvvé való behozatala, valamint alkalmas tankönyvekben való hiány, alkalmaztatásukat kikerülhetetlenné tették. A középiskolai oktatásnál, különösen a természettudományok terén mutatkozó e hiányt pótolni Roth feladatává tűzé ki, és már 1875-ben dolgozott »Ásvány-, kőzet- és földtan« című könyvén; mely 1877-ben jelent meg nyomtatásban. E tankönyvnek általános tetszéssel fogadtatása, elismerés, mely a kritikában mutatkozott, arra indították, hogy más irányban is szükségét pótoljon, és már a következő évben jelent meg »Összehasonlító természettani földrajza.«

1879. óta alig múlt el év, melyben szorgalmának új gyümölcseit tankönyvek alakjában a könyvpiaczon ne találónók, melyek mindannyian a legelőnyösebb megbírálásban részesültek, és az ország legtöbb középiskolájában mint tankönyvek jöttek használatba.

Róth e téren is maradandó érdemeket szerzett magának; ezt ismerik és méltányolják a középiskolai tanárok úgy, a mint hálával tartozik ezért maga az ifjúság. A tankönyvirodalom terén kifejttet élénk tevékenységével párhuzamosan fut tanügyünket szintén érintő általános és specialis kérdések iránti mély érdeklődése. Úgy a szaklapokban, mint a napi lapokban a legkülönbélebb ügyekről értekezik számos cikkben, melyek részint a tanítást, a fegyelmet, a tanár viszonyát az iskolához, annak helyzetét a társadalomban, tudományos továbbfejlődését, tárgyalják; kijelöltetnek azon utak és eszközök, melyek segítségével a tanárok részvétele felkölthető, hogy érdeklődésük fokoztassék sürgős és fontos nevelési és művelési kérdések megvitatására.

Számos érdemei közül kimagaslanak különösen azok, melyeket Roth szerzett, úgy a Magas-Tátra feltárása és megismertetése által, mint az egyesület üléseiben a fenforgó kérdések megvitatásánál, tágas ismereteit tanúsító és szakszerű észrevételeivel. Ő már korán mint olyan ember tűnt föl, ki az egyesület életében irányadó szerepre van hivatva, és megérdemelte azt a jutalmat, a midőn 1877-ben egyesületi tisztviselővé választatott.

Az 1878—1881. évekbe esnek azon szép és terjedelmes vizsgálatok, melyeket a Magas-Tátrában és környékén előforduló barlangoknak átkutatásánál, valamint a bennök feltárt kulturrétegekben talált őskori leleteknek: a műszereknek és fossil csontoknak meghatározása körül végzett. Évenként több héten át fárasztó kutatásokkal volt elfoglalva a helyszínén, és ezeknek bevégezése után még éveken át a gyűjtött temérdek anyag feldolgozásán fáradozott.

Kárpátgyesületünk azt a czélt tűzte ki maga elé, hogy a Magas-Tátrát minden irányban ismeretessé és az idegenek számára vonzóvá tegye s midőn ebbeli törekvését úgy vélte teljes mértékben elérhetőnek, ha állandó muzeumnak birtokában van, mely hivatva lesz a látogatónak Tátránk jellemét és kincseit szem elé tárni: Roth mint ezen eszmének meleg pártolója, azon bizottságnak előadójává választatott, melynek feladata volt kijelölni azon utakat, melyek a czélnek megvalósítására vezethetnének. E czél elérését nemcsak hogy ő maga nagyobb pénzbeli áldozatokkal segítette elő, hanem azonkívül pénzbeli gyűjtések által tette magát

érdemessé, miért is a közgyűlés neki mély köszönetet és elismerést szavazott. 1882-ben a muzeumi bizottság ügyvivője, és 1883-ban, miután a már anyagilag biztosított muzeumi épület számára számos gyűjtemény érkezett, az ásványtani szekciónak őre lett.

A tanügy és a Magas-Tátra érdekében kifejtett e csodálatra méltó tevékenységén kívül még különösen mineralógiai vizsgálatokkal foglalkozott, melyeknek eredményeit részint belföldi egyesületek, de sokszor a bécsi mineralógiai intézet közlönyeiben is tette közzé; ennek folytán külföldről is elnyerte megérdemelt kitüntetését 1881-ben, a midőn a bécsi mineralógiai birodalmi intézet tagjává választotta. Újabb kitüntetés érte, mely egyszersmind annak bizonyága volt, hogy érdemei és ismeretei a tudomány legmagasabb foruma előtt is méltányoltatnak, a midőn 1882-ben a magyar tud. akadémia az Eperjes-tokaj-hegyaljai hegylánczat geológiai átkutatásával bízta meg. A majdnem hétheti fárasztó utazás és kutatásnak eredményeit az akadémia pénzbeli jutalomban és azonkívül elismerésben részesíté.

Hasonlóan fordította a nagy szünidőket már az előbbeni években is geológiai felvételekre és vizsgálatokra Jekelfalva és Dobsina vidékén, a Branyiszkón, az Alacsony-Tátrában stb. A nevezett, valamint más vidéken is különösen barlangok után tudakozódott és kutatott, amennyiben azok kulturrétegeiben olyan adatokat keresett, melyekből biztos következtetéseket lehetett volna levonni a történelem előtti ember létezéséről e vidéken.

Az 1883-ik évi nagy szünidőt nagyobb útra használta fel, melyet kedves nejével felső Olaszországban és Svájcban tett.

Tátránk iránti lelkesültsége folytán már régóta vágyódott más hegyes vidékekkel is bensőbben megismerkedni, és természetes volt, hogy Európa legtömegesebb és legmagasabb hegylánczai a nagyszerű és bámulatra méltó Alpesek felé vonzódott leginkább. Az utazás célja tehát tulajdonképen Svájc volt, mert nem csupán a természet szépségét és nagyszerűségét akarta élvezni, hanem Magas-Tátránkban majdan értékesítendő ismereteket és tapasztalatokat kívánt szerezni az európai turista forgalom szívében, hogy azon tényezőkkel ismerkedjék meg, melyek a touristikának

oly nagymérvű kifejlődését segítették elő, hogy az az egész vidéknek főkereseti ágává válhatott.

Nincs szándékom az utazókat lépésről-lépésre kísérni, de mégsem hallgathatom el azon fontosabb adatokat, melyekből a leírt útnak kiterjedését és tartalmát lehet megítélni, mert ebből tűnik ki legvilágosabban, hogy minő cél után törekedtek az utazók és mily bő forrásává lett ez út az élvezetnek és a tapasztalatoknak.

Julius elején Bécsen keresztül, a semmeringi vasúton Grácznak mentek, később a Muravölgy mentében, Laibachon és a Karston át Triestbe érkeztek, hol néhány napra megállapodván, a várost és környékét megtekintették. Triestből gőzhajón Velence, a Dogé-k városa felé tartottak, és néhány napi időzés után a tágas és áldott Pó-síkságon keresztül Mailandba értek, honnan nemsokára a Lago maggiore partjaihoz érve, megpihentek. A pihenőt felhasználták a boromei szigetcsoport legnagyobbjának Isola madre szigetnek, valamint a Baveno környékén lévő márványbányáknak megtekintésére és tanulmányozására. Innen a via di Vedron, mely a Toce-völgyön át vezet, az 1800-ban I. Napoleon által hadseregei számára épített simploni utra értek, mely 2010 méter magas simplonihágón át a Svájcz területén fekvő Brieg városkába vezet. Itt volt az első pihenő Svájcz földjén, a honnan az első kirándulást is tették, a Brieg-től csak 4 órai kocsizás, később gyaloglás után elérhető, »nagy Aletsch« jégárnak tanulmányozására, mely a berni Alpok keleti lejtőinek legnagyobb jégára. Igen természetes volt, hogy Roth, ki oly nagy gonddal és fáradsággal kutatott Tátránkban egykori jégárak nyomai után és minden kétségen felül akarván helyezni, hogy a Tátrát mélyen átszeldelő völgyek csakis a hajdan ott működő jégáraknak eredményei; midőn ez irányban kutatásait folytatni szándékozott, arra törekedett, hogy ezen természeti erők működésével és az őket környező kőzetekre gyakorolt hatásával saját tapasztalatai alapján ismerkedjék meg. A nagy Aletsch jégár, valamint más jégárak tanulmányozása folytán tényleg oly adatoknak birtokába jutott, melyek alapján a »Magas-Tátrában« működő egykori jégárak nyomait sikerült egész biztonsággal megállapítania.

Briegre a kiinduló pontra való visszatérése után a Rhone-

völgy mentében haladva, Visp városkába érkezett, hogy onnan a keskeny Visp völgy szoroson s később a nikolai völgyön át Zermatt, a wallisi Alpok szívébe utazzék. Az utazó csak közvetetlenül Zermatt előtt hagyja el a több száz méternyi mélységre bevágott keskeny nikolai völgyhasadékot, melynek oldalai részint fenyvesekkel borított, részint kopár sziklatömegekből álló meredek hegylejtőkből vannak alkotva, és minden kilátást elzárnak; Zermatt előtt a völgy szorosából kilépve, előttünk terem valóban ijesztő nagyszerűségében a Matterhorn égbe nyúló sziklapiramisa. Zermatt falu 1620 m. magasságban fekszik keskeny völgyben, melybe három nagy jégár bocsátkozik le t. i. a Groner, Findelen és a Zmutt jégárak.

Nagyszerű látvány tárul itt fel előttünk; az ember körül van véve égbe nyúló hegycsúcsok, valamint örökös hó és jégmezők által; a kilátás azonban sokkal nagyszerűbb, ha az utazó — mint azt Roth is tette — a völgyből kiemelkedve, a 2569 m. magas Riffelhegyet és az annak fensíkján 3136 m. magasságig emelkedő Groni gerinczet, mely a Riffelhôtel-től csak 1½ órai távolságban van, látogatja meg. Itt valóban a jégárak szívében vagyunk; lelkesülve emlékezett Roth e nagyszerű kilátásra, melyben különösen a hatalmas Monte Rosa imponál, de fénypontja mégis a 4481 m. magas Matterhorn volt.

A Zermatt környékén látott és csodált természeti szépségek azonban csak előkészítésül szolgáltak még nagyszerűbb látványokhoz, mert Rothnak szándéka volt nem csupán az Alpok, hanem Európának is legmagasabb csúcsát a Mont-blanc-ot közéről látni és környékével megismerkedni.

Zermattról Visp felé utazott vissza és onnan az aránylag széles Rhone-völgyön keresztül Martigny városkába ért, mely kiindulási pontul szolgál a Mont-blanc csoportot látogatóknak. Az út őket Martignyból szőlőkertek, szelid gesztenye- és gyümölcskertek között, később réteken át a Mont-blanc csoport legéjszakibb jégára a Glacier du Trient felé vezette, és miután annak legalsóbb részén áthaladtak, 6 órai lovaglás után a 2204 m. magas Col de Balme hágóra értek, mely Svájcot és Franciaországot elválasztja. A kirándulás célja épen e hágó volt, melyről derült idő esetében az egész Mont-blanc csoportot csúcsától a legmélyebb pontig áttekin-

teni és hatalmas jégárait a zöldelő Chamouni völgyig szemmel kísérni lehet.

A »leghatalmasabb«-nak megtekintése után, a Rhone-völgyön végig most már vasúton a Genfi tó partjain, azután Freiburgon keresztül Bern felé utaztak, honnan az Aar völgyön át a berni felföldre értek. E vidéken különösen Interlaken, Svájcznak egyik legfontosabb és leglátogatottabb turista helye kötötte le Roth figyelmét. Az ott dívó szokásoknak és berendezéseknek tanulmányozása után a Lütschinen-völgyön keresztül Lauterbrunn felé mentek a hatalmas Jungfrau csoport megtekintésére. Az 1882 m. magas »Wengernalp« hágóról a berni alpoknak látképe legszebb és legimpozánsabb. Ott tartózkodásuk alkalmával egyúttal azon, nyár idején ritka látványban is részesültek, hogy lavina-esést láthattak; egy körülbelül 20 m. átmérőjű hógörgeteg bocsátkozott le a Jungfrau csoportról a völgy felé nagy dörgéssel, a környéket hójegeczkékkel borítván el. A berni Alpok vidékéről hazafelé készültek az utazók, csak rövid időre állapodván meg a Vierwaldstätti tó partján Luzern városban, honnan érdekes kirándulást tettek a Pilatus hegycsúcsra, hogy onnan a svájcki hegypanorámát még egyszer élvezve, búcsút vegyenek e nagyszerű hegyvidéktől. Zürichbe érkezvén, az országos kiállítás tanügyi osztályát, különösen a zürichi »Sekundarschule« — mely felső népiskoláknak felel meg — természetrajzi gyűjteményét tanulmányozta, mely Svájcban mintául szolgál hasonlófokú iskolák gyűjteményeinek összeállításánál. Mi épen akkor szintén országos kiállítás rendezéséhez készülvén, Roth figyelmessé tette az érdekelt köröket, kik netalán e kiállítást mintául elfogadják, annak hiányaira.

Zürichből, Münchenen és Bécsen keresztül az utazók augusztus végén haza érkeztek.

Roth azon volt, hogy svájcki útjában szerzett tapasztalatait viszonyaink számára értékesítse. Röpiratában »Der Fremdenverkehr in der Schweiz und in Zipsen« összehasonlította Svájcot a Magas-Tátrával és környékével topographiai és turistikai tekintetben, egyúttal jelezvén és közölvén azon eszközöket és módszereket, melyeket amaz oly nagy sikerrel alkalmazott és jelenleg is használ az idegen forgalom kifejlődése érdekében. Röpirata, vala-

mint befolyásos működése az egyesület bizottsági üléseiben nem maradt eredmény nélkül, és nem csekély részben övé az érdem, hogy a Kárpátgyesület a 80-as évek elején oly gyors kiterjedésnek és megszilárdulásnak indult, hogy a menedékházak és turista utak kiépítésében azóta oly élénk érdeklődés fejlődött ki.

Érdemdús tagja volt továbbá azon bizottságnak is, melynek feladata volt a Magas-Tátrát a budapesti országos kiállításon méltóan képviseltetni. Az igazán szép és tanulságos kiállítás számos lelkes barátot és tisztelőt szerzett vidékünknek.

Hogy a Magas-Tátra e lelkes és kiváló tehetségű barátja és művelője az egyesület kebelében a megérdemelt helyre emel-tethessék, hogy neki egyúttal tehetségének és munkaerejének megfelelő működési kör adassék; arra csakhamar kínálkozott alkalom, a midőn 1884-ben a Kárpátgyesület elnöksége benyújtotta lemondását. A Tátra-Füreden ugyanazon év augusztus 3-ikán tartott közgyűlésen Roth Samu egyhangúlag a Kárpátgyesület első alelnökévé választatott, és ezen minőségben öt éven át vezette lelkiismeretesen és feláldozással ügyeit és teendőit, előmozdítván a kárpáti muzeum ügyét is annyira, hogy azt már két év múlva 1886. augusztus 6-ikán népes gyülekezet előtt lelkes beszéddel megnyithatta, hogy kulturmissiójának szolgáljon a Magas-Tátra ismertetésében és érdekében.

A muzeum bejáratában márvány lapokra arany betűkkel van vésve Roth neve azon férfiak társaságában, kik a Kárpátgyesület felvirágzása és muzeumának létesítése érdekében halhatatlan érdemeket szereztek magoknak, hogy hirdessék későbbi nemzedékeknek is, mit létesíthet a haza érdekeit szolgáló önzetlen feláldozás!

Már többször érintettem e vázlat előbbi fejezeteiben azon sokoldalú munkásságot, melyet Roth részint a tudomány, részint pedig a paedagogia terén kifejtett. A minő sokoldalú irodalmi munkássága, épen oly sikerdús működése a gyakorlatban is, melyet tanintézetünkben 14 év óta megszakadás nélkül gyakorolt. A gyakorlati tanítás nála nem csupán feladat, munka volt, melyet végzett, hanem egyszersmind tanulmányává tette azt, melynek eredményei azon számos és sokoldalú értekezései, melyek egyúttal ki-

fogyhatatlan tárárt képezik a gondolatoknak, eszméknek, javaslatoknak a paedagogia köréből.

Tanári működésének legelső éveiben a természettudományokon kívül német nyelvet, később pedig, midőn az új reáliskolai tanterv életbe léptetése folytán a természettudományokat megszorították és kevesebb óraszámban tanították, ezen tárgyakon kívül mathesist, physikát, majd philosophiát tanított, mi nemcsak széles ismereti köréről, hanem jelesen arról is tanúskodik, hogy ő a legkülönbözőbb feladatoknak eleget tenni nemcsak igyekezett, hanem tudott is.

Mi gyakorlati működését oly sikerdússá tette, és eredményeit biztosította, nem csupán abban keresendő, hogy a tantárgyat teljesen bírta, helyesen kezelte és mindenkor a tanulók értelmi fejlettségéhez alkalmazta, hanem nagyrészt nyugodt természetében is, mely őt képessé tette arra, hogy a legnagyobb szívóssággal azon cél felé törekedhetett, melyet elérni kívánt. Képes volt tanítványaiban a tárgy iránti kellő érdekeltséget felkeltetni, őket szellemi önmunkásságra buzdítani, valamint azon ritka tehetség is sajátja volt, őket alkalmas feladatokkal foglalkoztatni úgy a tanórán, mint a gyakori kirándulások alkalmával. Ilyenkor lelkesíteni tudta hallgatóit a kellő erő kifejtésére az előforduló nehézségek legyőzésére. Szóval a helyes módszer, az alkalmas bánásmód kedvelt tanárrá tették őt, kinek csak ritkán akadt alkalma teljes siker telenségről panaszt emelni.

Tapintatos és szívélyes modorával nemcsak tanítványait tudta megnyerni, hanem megnyert mindenkit; szívesen érintkezett vele minden ember akár hivatalos ügyekben, akár pedig a társas életben. Általában Roth igen szerencsés természetű ember volt: komoly és megfontoló, a ki valamely feladat megoldásához mindig csak kellő meggondolás után fogott, nézeteit csakis gondos megmérlegelésök után nyilvánította, a miért is elhamarkodott következtetések ellen mindig biztosítva volt. Phlegmatikus természete nem ismert szenvedélyt, se rossz akaratú megjegyzés, se pedig kihívó cselekedet nem bírta őt nyugalmából kizavarni. A czivakodásnak és pörlekedésnek ellensége volt, és ellenfelét mérsékelt, de határozott megjegyzései által azonnal le tudta fegyverezni. Mindezen

kitűnő és ritka tulajdonságok őt kedvelt tanárrá, hű baráttá és nagyon becsült embertárssá tették, kinek cselekedetei és munkái úgy a közéletben, mint hivatalában és a tudományban mély igazságszeretetet és határtalan méltányosság által vezéreltettek.

Mindenki, aki bizonyos tőle függő helyzetben volt, szívesen emlékezik vissza azon soha meg nem szűnő előzékeny jó indulatra, mely szelid arcvonásaiból tükröződött vissza. Nem csoda, hogy oly jó akaratú természet egyaránt szeretetben és köztiszteletben állott úgy a fiatalságnál, mint nálánál idősb férfiaknál. Mindenki megtisztelve érzé magát barátsága által bár ezen drága adománnyal nem épen pazarul bánt. Csak kevesen voltak, kik azzal dicsekedhettek, hogy őt barátjoknak nevezhették, de a kiket egyszer baráti szívébe zárt, azok iránt hűsége határtalan volt. E szenvedély nélküli, megfontoló természet, melylyel barátunk meg volt áldva, képesítette őt arra, hogy annyit dolgozzék, a mennyit dolgozni akart.

Életének rövid idejével, melyben a szellemi munkának oly nagy és különböző irányú mennyiségét tudta létesíteni, és melynek nagyrészét azonkívül még arra fordította, hogy a legeltérőbb feladatoknak, melyek tudományos működésével összeköttetésben nem állottak, megfeleljen, e drága idővel takarékosan kellett gazdálkodnia. Valóban ő hivatalos teendőinek bevégzése után szabad idejét kizárólag az íróasztalnál vagy kis laboratóriumában értékesítette, a nélkül, hogy rendes és kellő testi mozgásra gondolt volna, melynek pedig nagy szükségét érezhette. Nyár idején kigyalogolt ugyan gyakrabban a város környékére, de ez sok üléssel járó életmódjának és elhízásra hajló testének nem volt elegendő. E mozgáshiánynak következményei már néhány év óta bizonyos kóros tünetekben — gyomorgörcsben — nyilvánultak. Mindennek daczára előszeretettel csakis ülve foglalkozott, a testi megerőltetés reá kellemetlenül hatott, miért is minden foglalkozást, mely megerőltetéssel járt, szívesen kikerült. Hogy e nyugodt természetű, általánosan kedvelt ember, e fáradhatatlan derék munkaerő úgy tanártársai, mind pedig polgártársai részéről adandó alkalommal az elismerés tanujeleivel megtiszteltetett, igen természetes következmény volt. Mint a lőcsei tanári kör elnöke, az 1885-ben Buda-

pesten tartott országos tanáregyesületi közgyűlés alkalmával megbízott a kör képviseltetésével, mely alkalommal tartott felolvasásában, a felsőbb nép- és középiskolák számára hozott új tanterveket összehasonlította és beható kritikának vetette alá; javasolván egyszersmind: hogy a tantervek életbe léptetése után az egyes intézeteknél mutatkozó hiányok és nehézségek a magas ministeriummal közöltessenek, valamint intézkedés tétessék az iránt, hogy ugyanazon kategóriába tartozó intézetek tanterveiben mutatkozó eltérések kiegyenlíttessenek. Ugyan e gyűlés alkalmával azon megtiszteltetésben is részesült, hogy az országos tanáregyesület választmányi tagjává választatott meg.

Általában az országban alig létezik tudományos társulat, mely ne találta volna méltónak Roth Samut tagjai sorába fölvenni. Ugyanazon évben a magyar természettudományi társulat örökítő tagjává lett, és a következő évben a természettudományi, a geológiai társaságnak és a magyar Kárpáregyesületnek alapító tagjai közt foglalt helyet. Az 1887-ik év folyamán szinte többféle megtiszteltetés érte őt. A lőcsei evang. egyház e kitűnő szakférfiút egyhangulag elemi iskoláinak felügyelőjévé választotta, és épen ily elismeréssel volt a lőcsei városi képviselő testület is, a városi ipariskola szervezése és létesítése körül szerzett érdemei iránt, a midőn őt az ipariskola vezetésével és állandó igazgatásával megbízta. Hogy Roth személye iránt a köztisztélet és a közbizalom mély gyökeret vert, annak újabb tanújele városi képviselővé való megválasztása, valamint a városi képviselő testület kiváló tagjaiból álló állandó bizottsági tagnak meghívása. Azon rövid idő alatt, melyben tagja lehetett a két utóbbi testületnek, élénk tevékenységet kifejteni ugyan nem volt lehetséges, de világos és talpra esett megjegyzéseit a városi ügyek megvitatása alkalmával mindenki szívesen és érdeklődéssel hallgatta, sőt a vita tárgyát képező ügynek mindenkit megnyugtató eldöntésére nem egyszer döntő befolyást gyakorolt.

A tanügy, a nevelésügy és a tudomány terén kifejtett fáradhatatlan tevékenységért a legszebb, de teljesen ki is érdemelt jutalomban részesült, a midőn őt a magas közoktatásügyi m. kir. ministerium 1888. szeptember havában a reáliskolánknál üresedés-

ben levő igazgatói állásra egyelőre ideiglenes minőségben helyezte; de már a következő évi júliusban ugyanazon intézetnél rendes igazgatóvá lett. Ezen állását csak rövid 14 hónapon át tölthette be, mégis maradandó érdemeket szerzett magának iskolánk felvirágoztatása körül. Nemcsak hogy gyéren látogatott iskolánk növendékeinek száma vezetése alatt jóval gyarapodott, hanem a mai igényeknek már legkevésbé sem megfelelő iskolai épületet — alkalmasabbnak hiányában, — a mennyire csak lehetséges volt a célnak megfelelőbben átalakíttatta, a tantermeket czélszerűbben berendeztette, gyűjtemények és könyvtárak szaporítottak és rendbe hozattak s a használatnak hozzáférhetőbbekké lettek.

Intézetünk felvirágzása körül szerzett érdemei tehát elvitázhatatlanok. Gyors és váratlan távozása nemcsak a vezetése alatt álló intézetre, hanem az egész tan- és nevelésügyre pótolhatatlan veszteség.

Szomorú hír az, a mit a következő sorokban még el kell mondanom. Roth, mint azt már említettem, nyugodt és flegmatikus ember volt, ki erőteljes testalkattal látszott megáldva lenni, miről különösen az előbbi években nyár idején a Magas-Tátrában tett, sokszor napokig tartó igen fáradságos gyaloglásai, valamint kitartó munkaképessége tanuskodnak. Az utolsó években azonban kellő és rendes mozgásnak hiánya miatt mindinkább testesebb lett, miért is a nagyobb mérvű testmozgást, a mennyire csak tehette azt, előszeretettel kerülte. Mindennek daczára, — eltékindve a nem igen gyakran visszatérő görcsös fájdalmaktól, melyek gyomrában mutatkoztak, és őt rövid időre munkaképtelenné tették, — mindig jó egészségnak örvendezett. Étvágya mindenkor kitűnő, emésztése rendes volt, úgy hogy gyomorbetegsége sem ő maga, sem pedig családjának tagjai gondolni nem voltak hajlandók.

Az 1888/89-ik iskolai évben, melyben rendes igazgatói működését megkezdte, erejét nemcsak hivatalos, hanem egyéb tiszteletbeli állásainak teendői s a Franklin-társulattal kötött szerződése is, melynek alapján bizonyos határidőig ipar- és felsőbb leányiskolák számára két természetrajzi tankönyvnek megírására vállalkozott, sokoldalúan igénybe vették. E minden idejét igénybe vevő fog-

lalkozás által reggeltől késő estig íróasztalához lánczolva, szórakozásra, vagy testi mozgásra nem gondolt. Ilyen körülmények között elmúlt a tél és a tavasz, és midőn a tanév vége következett, az elmulaszthatatlan irodai teendőket elvégezvén, felkereste ugyan a város közelében regényesen fekvő nyaralóját, de korántsem azon czélból, hogy egészségének áldozzon, hogy üdülést keressen, hanem hogy annál szorgalmasabban, zavartalanul munkálkodhassék, mivel ő elvállalt kötelezettségének a jövő iskolai év kezdetéig meg akart felelni. Feladatát szeptember elején be is végezte, de alig készült el a nagy munkával, már is a kezdődő iskolaévnak munkaterhe nehezedett vállaira. Ily viszonyok között alig rendelkezhetett egy szabad óra fölött, melyet egészsége érdekében felhasználni oly nagyon égető szüksége volt. Családja, de barátai is gyakran komolyan figyelmeztették, hogy több gondot fordítson egészségére, kerüljön oly munkákat, és szabadítsa meg magát oly tiszteletbeli hivataloktól, melyek állásával semmiféle összefüggésben nem állanak. Ő mindennek szükségét belátta, és sokszor kifejezte komoly szándékát szabadulni a túlterheltségtől, de sajnos, hogy e jó szándékát kivinni már nem volt ideje.

Miután november elején sajtó alatt levő iskolai könyveinek correcturáját elvégezte és a Franklin-társulatnak beküldötte, kissé szabadabban érzé magát, és a teher- és felelősségtől megkönnyebbulten felsóhajtva kijelenté barátai előtt, hogy »ezentúl már több időt fordíthatok szórakozásra és üdülésre baráti körben«. De már is néhány nap múlva, november 14-én, miután aznap déli 12 óráig az intézetben részint tanítással, részint pedig igazgatói teendőkkel el volt foglalva, és családi körében az ebédnél kitűnő étvágygyal résztvett, kedélyes társalgás közben egyszerre roppant nagy fájdalmakat érzett gyomra tájékán, melyeket ő maga, mint kedves neje is, régi bajának t. i. gyomorgörcsöknek kvalifikáltak. Miután azonban az ily esetben rendesen alkalmazott gyógyszerek enyhülést nem hoztak, sőt a fájdalmak még erősebbek lettek, később hányás is következett be, orvosi segélyhez folyamodtak, mely gyorsan kéznél is volt.

A legfeláldozóbb gyógykezelésnek és ápolásnak, melyben úgy az orvosok, mint pedig különösen szerető neje részéről éjjel-

nappal részesült, sem sikerült a fájdalmakat enyhíteni, sőt állapota olyannyira rosszra fordult és veszedelmessé lett, hogy a kezelő orvosok egy fővárosi műtőnek meghívását javasolták. A fenforgó körülmények között azonban az sem volt képes a beteg állapotán segíteni; s így szeretett barátunk november 17-én reggeli 4 órakor, tehát alig háromnapi betegség után bélcsumósodás következtében örökre elaludt!

Igy végződött váratlanul és valóban lesújtó gyorsasággal egy tehetséges munkás élet, — és mi megrémülve állunk annak végpontján, kétszeresen megrémülve, mert idő előtt veszítette el őt családja és a tudomány, a melynek tehetségénél fogva oly sokat ígért. Az orvosi tudomány gazdag segédeszközei, a páratlan feláldozó ápolás, melyet csakis a szerető nő csendes heroismusában tud nyújtani, nem voltak képesek a sors gyorsan haladó végzetét feltartani!

November 17-én korán reggel villámgyorsasággal terjedt el a hír városunkban Róth tragikus halála felől. E hír mindenkit felzavart nyugalmaiból; kollegái, barátai, ismerősei megrémüléssel találkoztak, szemeiket könnyekre fakasztotta a fájdalom, az elkeseredés, melyet e csapás okozott. Az egész város kifejezést adott mély gyászának, hiszen egyik legderekabb, tiszteletre legméltóbb polgártársát veszítette el benne. Az iskolák, a nyilvános intézetek és egyesületek épületein, a városházán gyászlobogók tűzettek ki, jelélül annak, hogy szeretett igazgatójukat, jeles tanférfiút, vagy egyik kedvelt tagjokat gyászolják.

Távol lakó barátait és tisztelőit nem kevésbé lepte meg e hír, hiszen sokakkal még csak pár nappal halála előtt levelezésben állott! A távol és közelben érzett általános őszinte mély részvételnek hű tanújelei voltak a rendkívül nagy számmal érkező sürgönyök, valamint azoknak nagy száma, kik személyesen fejezték ki gyászoló özvegyénél részvétüket e veszteség fölött.

November 19-ikén délután 3 órakor utolsó nyugvó helyére kísértük. Ismerői és tisztelői a közelből és távolból, az iskolák növendékei, a városi képviselő testület, a szepességi és városi egyesületek és testületeknek képviselői jelen voltak a megható gyászünnepélyen.

A számtalan pompásnál pompásabb koszorúval díszített korporsó, melyet fáklyákat hordozó tanulói környeztek, a házból a zsúfolásig tömött evangélikus templomba vitetett, hol az egyház lelkesze megható gyászbeszédet mondott.

A temetőben a nyitott sír mellett Gebé tanártársa mélyen átérzett búcsúszavakban a testület nevében, Wéber bélai lelkész pedig a magyar Kárpátegyesület nevében meghatottan búcsúztak szeretett munkatársuktól.

Ha valami képes lett volna némileg enyhíteni a gyászoló özvegynek, szeretett öreg anyjának és többi rokonainak keservét, az csakis a megboldogult iránt nyilatkozó általános tisztelet és nagyrabecsülés, valamint a részvétnek azon számtalan jele lehettek, melyek úgy a közelből, mint a távolból érkeztek a fájdalom kifejezése jeléül.

És most Isten veled kedves barát — nyugodjál békében!

A fentebbi sorokban igyekeztem felejtethetlen barátunk életképét főbb vonásaiban vázolni, és ezzel feladatomat befejezettek lehetne tekinteni; mindazonáltal nem mulaszthatom el irodalmi és tudományos működését is legalább futólagosan érinteni, mert a szakembernek, a tudósnak legszebb emléke, az emberiség és a tudomány szolgálatában végzett munkája. Roth nemcsak igen sokat olvasott, de sokat írt is. A különféle adminisztratív hivatalok, melyeket elvállalt, kényszeríték őt megszámlálhatatlan jelentéseknek szerkesztésére, melyek bámulatos könnyűséggel folytak tollából. De még mindig talált elegendő időt arra működésének aránylag rövid idejében, hogy oly irodalmi tevékenységet is fejtsen ki, a minő úgy terjedelemre, mint sikerre nézve csak igen kevés halandónak sikerült.

Legelső tankönyve 1876-ban jelent meg, és azóta tíz, a természettudományokat tárgyaló tankönyvet írt, részint reáliskolai, részint a gymnasiumi tanterv tekintetbe vételével. Ezen tankönyvek közül a legtöbb két, néhány három és négy kiadásban jelent meg.

Czélja nem a tankönyvek szükségtelen szaporítása, nem a pénz, vagy hírnévszerzés volt, hanem hízagpótló igyekezett lenni, mert 1876-ig oly természettudományi tankönyvek voltak használat-

ban iskoláinkban, melyek elolvasásánál »elborzad az ember«. Őt tehát csakis a tudomány, a módszertan és a tanterv követelményei, valamint azon őszinte törekvés birták a tankönyvek megírására, hogy a természettudományok méltó helyet foglalhassanak el az oktatás terén. És hogy ő e téren valóban hézagot pótolts és kitűzött feladatának teljesen megfelelt, annak legfényesebb bizonyítéka e tankönyveknek rendkívüli elterjedése és a kiadások száma, melyekben megjelentek.

Tankönyveinek elolvasásánál kitetszik minden sorból a tanulmány, a szorgalom és a legtisztább lelkesedéstől vezérelt jóakarát és önállóság. Nyelvezete magyaros, könnyen érthető és mégis rövid és velős; mindenkor szem előtt lebeg a tanuló értelmi fejlettsége, karöltve a czéllal, melyet az oktatásban el akar érni. Mindezt elismerik szaktársai és tankönyveinek bírálói is. Paszlavszky, egyik jeles fővárosi tanárunk, közet- és földtanáról a következőt írta: »Tankönyve egyedül áll tankönyvirodalmunk terén. Hazánkra vonatkozó elszórt adatoknak összefoglalása oly érdem, melyet szaktársai részéről elismerés és hálás köszönet illet meg«.

Roth tankönyveiben a synthetikus módszert követi. A bennök előforduló illusztrációk mindig sikerültek és jellemzők. A tárgyi hibákat, melyek tankönyveinkben végtelen seregben előfordultak, minimumra szállította le.

Működése a tankönyvirodalom terén tehát nagy befolyású volt; nemcsak hogy buzgalomról, szakismeretről és jeles paedagogiai tapintatról tanúskodó munkákkal gazdagította irodalmunkat, hanem egyöntetű eljárást is indított meg úgy a tankönyvek módszereiben, mint a tananyag felfogásában és megnevezésében. Mint-hogy ő tankönyvek írásával foglalkozott tanározkodásának első évétől fogva, világos volt, hogy éles figyelemmel kísérte a természetrajzi irodalom terén mutatkozó mozgalmakat is.

Számos ilyenmű tankönyvnek bírálatát találjuk tőle részint a »Magyar tanügy«-ben részint az »Országos középtanodai közlöny«-ben letéve, a melyek tanuskodnak neveléstani elveiről és álláspontjáról.

Ő első sorban oly tankönyvek ellen kel ki, melyek a bélyeget magukon hordják, hogy nem a tárgy iránti buzgalomból fakadó tanulási vágyak, vagy a természettudományok örvendetes terjé-

désének, hanem más megvetendő okoknak szülöttei. Kárhoztatja a könyvgyártást, valamely tankönyvnek több munka felhasználásával szokásos összetákolását és bírálataiban sokszor igen élczen kimutatja a fejős tehenet, mely nyugodtan engedte át magát a szerzőnek. Nem helyesli a tankönyvekben a számtalan rendezetlen ténynek felhalmozását, hanem azt kívánja, hogy a tanulóknak támpontot kell nyújtani az önálló gondolkozásra. De azért a tankönyvet csak mellékes eszköznek tartja a természetrajzi oktatásban, melyben a tárgyak szemléltetése és vizsgálata a főszköz legyen. Kikel továbbá a sok rosszúl alkotott szó és korcskifejezés ellen, melyek az oktatás sikerét tetemesen leszallitják. Hogy Róth általában szigorú, de lelkiismeretes kritikus, az kitetszik minden egyes cikkéből. Megveti az igazságtalan támadást, és nem tart jogosultnak minden eszközt, hogy valakit tönkre lehessen tenni; mindenkor kiemeli az érdemet habozás nélkül, de másrészt szigoruan elíteli a kontár munkát, a felületességet. »De a ki a csatasíkra kiáll, az legyen készen a megtámadásra is«.

A tanügy és a tudomány érdekében írt bírálatai sokszor rossz vért szültek a szerzőknél, és más, mint nemes vezéreszmék által sugalt indokokból jötteknek itélték azokat. Sokszor élesen megtámadták és szemére lobbantották, hogy azok közé tartozik, kik mások romjain keresik dicsőségüket, de méltatlanul!

A nevelés, a tanügy és a tanári élet különböző viszonyaira vonatkozó számos értékezéseí szintén a Tanügyben, a tanári közlönyben, de a »Pester Lloyd«-ban és más lapokban is jelentek meg.

Legelső értekezései a népnevelés intenzivebb kifejlődését sürgetik kivált a természettudományok alapján; javaslatokat tesz, mikép lehetne ezen czélt áldozatok nélkül elérni. Általában »figyelme mindenre kiterjedt, hézagot pótló javaslataival és tanácsaival mindig kész, és a nevelésügy iránti szent lelkesültséggel akar ezen nemes ügynek szolgálni és azt előre mozdítani. Első értekezései ez irányban nagyon is mutatják még a nemes czél iránti tapasztalatlan lelkesültséget, csupa idealizmussal, melylyel az ifjú kebel telve van, küzd a nép oktatásáért, további működéseért, de oly úton akarja azt elérni, mely napjainkban csak eszményi lehet, de meg nem valósítható.« De az idő, a kor, a tapasztalat praktikusabb nézeteket fakasztottak,

Későbbi cikkei kivált a természetrajz tanítási módjával foglalkoznak; kijelöli a módszert, mikép kell a természetrajz tanításánál eljárni, hogy az valóságos nevelési eszközzé válhassék a középiskolai oktatás terén.

A természetrajz lényege és nevelési értéke fölött különösen az új tanterv megállapítása előtt igen elágazó vélemények nyilvánultak, melyek különösen két irány felé vonzódtak. Az egyik irány nem értett egyebet, mint néhány állat, növény vagy ásvány névleges ismeretét, tehát semmiféle nevelési értéket nem akartak neki tulajdonítani; a másik irány pedig csakis a természettudományoknak ítélte oda a legfontosabb nevelési képességet, a mennyiben az a természeti tárgyakban a szépirodalom és művészet eszményeit látta megtestesülve. Roth cikkeiben kimutatja, hogy mindkét irány tévedésben van; mert a természetrajzban nem szabad a tanulókkal csak tárgyakat és azok képét elsajátíttatni a nélkül, hogy ezen tárgyaknak egymáshoz való viszonyát kutatóknak, de nem is szabad az ellenkező szélsőségbe átcsapni, hogy az csak eszköz legyen egy magasabb, a természetén kívül létező erő intézkedéseinek és folytonos befolyásának bebizonyítására. Hanem az út, mely célhoz vezet, abban áll, hogy a tanulót azon képességgel kell ellátni, hogy az iskolából kilépve ismereteit önerejéből tovább fejleszthesse, és a természeti tüneményeket magának észszerűen megmagyarázhassa, erre pedig csak egy út vezet, »a természet tárgyaival és tüneményeivel lehetőleg a természet által létrehozott körülmények között meg kell ismerkedni«. Ha ily úton haladunk, akkor a természetrajz kivált az első években fontos nevelési és képzési eszközzé válik, sokkal fontosabbá mint a természettan vagy vegytan, melyhez sokkal magasabb értelmi fejlettség kívántatik meg.

Hasonló figyelemmel kíséri a földrajzi oktatást is a középiskolákban, többször szót emelvén a divatos szerkesztő módszer ellen, mely a tanuló önmunkásságát megfojtja; de megadja egyszersmind azon föltételeket, melyek alatt az alkalmazható, t. i. azon felfogások ellenőrzésére, melyeket a tanuló egy jó térképen — mely mindig a tanításnak alapjául szolgáljon — szerzett. Igen számosak azon cikkei is, melyekben a gyors átalakulások korszakában egymást sűrűn érő tanterveket megbirálja és taglalja, úgy czélszerűségi, mint

paedagogiai szempontból, különösen a természettudományokhoz illetőleg. Különösen kívánja, hogy a természettudományi oktatásnak feladata- és fontosságának megfelelő hely és idő engedjék át a tantervben; kimutatja azon tévedéseket, melyek a természettudományi oktatást nehezítik, sőt meggátolják, és javasolja a kirándulásokban való tanítást, mely ezen tudományokban a sikert különösen biztosítja.

Azon mély meggyőződéséből, hogy a természettudományi oktatás a kedély nemesítésére a legalkalmasabb eszközöknek egyike, sürgeti úgy a polgári iskolákban, mint pedig az ipariskolákban a természettudományi fölvételét és tekintetbe vételét, mivel ő nemcsak szakembereket, hanem művelt embereket is kíván nevelni.

Egyéb cikkei részint a latin nyelvnek a reáliskolákba behozatalára, részint bizonyos hiányok orvoslására vonatkoznak, melyeket a gyakorlati tanítás terén észlelt, részint a tanári élet, a szolgálati szabályzat, valamint a tanári körök ügyeit tárgyalják.

Roth tudományos munkái szintén igen sokoldalúak, és majdnem kivétel nélkül az ásványtan és közettan köréből valók. Daczára annak, hogy ő mint említettem egyetemi éveiben azon elhatározásra jutott, hogy a növénytant használandja majd kutatásainak színteréül, nem találunk munkái között egyetlenegy dolgozatot sem, mely növénytani problémával foglalkoznék. Az állattanból is csak egy dolgozata van, mely az »élődi férgek«-ről szól, és a melylyel úgyszólván inaugurálta irodalmi és tudományos működését, mert ez a legelső nyomtatásban megjelent munkája, mely még az 1872-ik évből való.

Későbbi munkássága, mint mondtam, az ásványtan és geologia terén mozog, és csakis a barlangok átkutatása alkalmával talált leleteknek meghatározása céljából tér át a palaeozoologia terére.

Ásványtani és geológiai vizsgálatai leginkább szűkebb hazájának, a neki oly kedves Szepesség földjének ismeretére, különösen a Magas-Tátra-ra vonatkoznak, és csak kivételesen lépi át ezen területnek szűk határait.

E helyen leginkább azon dolgozatokra fordítom figyelmemet, melyek új tényekkel és adatokkal gazdagítottak a tudományt.

Első geológiai munkájához, melyet még tanuló éveiben Hoffmann dr.-nak, a geológiai intézet főnökének vezetése alatt

végzett, a Baranyamegyében elterülő Fazekas-boda-moragyi hegy-láncz eruptiv kőzetei szolgáltatták az anyagot. De már ezen időszakban köti le figyelmét nagy mértékben a Magas-Tátra, foglalkozván az ottani állat-, növény- és ásványtani viszonyokkal. A »létérti küzdelem a Magas-Tátrán« című értekezésében szemünk elé tárja azon küzdelmet a létért, mely a természet minden országában szünet nélkül folyik le a vidéken.

Szepességre jöven, majd a Magas-Tatra gránitjait teszi vizsgálatának feladatává, azt találja, hogy e gránitok orthoklas-, de túlmennyiségben oligoklas földpátot tartalmaznak. A csillám szintén kétféle biotit és muszkovit. A gránit görcsői vizsgálatása útján, kimutatja a benne előforduló zárványokat, melyek rendesen muszkovit és magnetit. Némely helyeken, mint a felkai völgy déli oldalán gránát, a szalóki csúcs gránitjában haematit lemezek is fordulnak elő zárványok alakjában, az utóbbiak quarczba vannak benöve, miből arra következtet, *hogy a quarcz későbbben jégedett ki mint a vascsillám.*

A turmalin sziklának előfordulását a gránátfalban ő fedezte fel legelőször, mint új lelhelyét a Magas-Tátrában. Továbbá kutatásainak nyomán kimutatja, hogy a Javorina vidékén fekvő Siroka-hegy gránitja kőzettani tekintetben eltér a Magas-Tátra más vidékeinek gránitjától az elegyrészek mennyisége és minősége tekintetében. Egyúttal tudományos szempontból fontos tényre talált a zöld-tó környékén, hogy ott t. i. a gránit mint vörös homokkőnek — tehát egy üledékes kőzetnek — fedője fordul elő, mi nagyon fontos útmutatás képződésének módját és idejét illetőleg, *hogy tehát a Siroka gránitja vulkanikus kőzet*, melyet eruptio folytán már a homokkő lerakódása után tört ki.

Újabb vizsgálatainak tárgyát a Branyiszkó hegység gránitjai teszik. Összehasonlítja e hegység gránitjait a Magas-Tátra-éival, és közöttük lényeges különbséget talál. A Branyiszkó *gránitja eruptiv eredetű* és csak egyféle földpátot (orthoklast), és csak egyféle csillámot (biolit) tartalmaz, gránát mint zárvány benne nem fordul elő. A Branyiszkón a gnajsz az uralkodó kőzet, mely váltakozva gránittal fordul elő, a Magas-Tátrában gránit uralkodik és fekszik a gnajsznak. A Branyiszkó eruptiv eredetére mutat azon körülmény,

hogy a vörös homokkő, márga, mészkő és a kárpáti homokkő fedője a gránitnak.

Nevezetes egyik helyreigazítása, mely szerint Jekelfalva közelében a bécsi geológok által serpentín-nek tartott kőzetet diabas-porphyritnek ismerte föl. Kimutatja azonban, hogy ott serpentín is fordul elő, de csak tömzsök, valamint zárvány alakjában az őt fedő homokkőben. Vizsgálván a serpentint, azon eredményre jön, hogy a jekelfalvi serpentín hasonló összetételű a dobsinaival, melyben szintén gránát és diallag levelek fordulnak elő. *Mindkettő tehát gránátokat tartalmazó olivin-diallagból keletkezett.* — Az Alacsony-Tátra melaphyrjei szintén hosszabb ideig foglalkoztatták úgy a helyszínén, mint laboratóriumában. Új tények gyanánt kimutatja azt, hogy a melaphyrben előforduló mandola alakú zárványok nemcsak olivinból, hanem *földpátból és az alapanyagból is keletkezhetnek*; és hogy a melaphyr átváltozásának egyik neme az epidot erek képződése. Ez alkalommal az Alacsony-Tátrában ereket talált, melyek pistazitból állanak; a pistazit azonban nem praexistált erekben képződött, hanem a *tömör kőzetnek bizonyos irányban történt átváltozása folytán keletkezett*, mi ismeretlen tény volt a geológok előtt.

Az »Eperjes-tokaji« hegylánczat északi részét a magyar tud. akadémia megbízatása és támogatása mellett vizsgálta át kőzettani tekintetben, és különösen az eruptív kőzeteket illetőleg helyreigazítja a sok tévedést és helytelenséget, melyeket a régibb geológiai térképek e vidékről tüntetnek ki.

A felette regényes Dunajecz vidéke is több ízben kötötte le figyelmét, különösen pedig azon nevezetes körülmény, hogy az 1000 méternél magasabb mészsziroteket törte keresztül a folyó a »vörös klastrom« mellett, holott ezen akadályt könnyen megkerülhette volna, ha a víz a csak 640 méter magas Kroszienkő völgyben vette volna útját. Vizsgálat alá veszi annak okát, és azon eredményre jön, hogy csupán azon magyarázat számíthat méltatásra és tudományos értékre, hogy a *mészszirotekben oldalnyomás folytán hasadékok keletkeztek, melyeket a víz útul használt.*

Vége egész Szepesmegyének geológiai viszonyait karolja

fel, igen világos és vonzóan írt képet nyújtván a megye domborzati viszonyainak keletkezése felől.

Igen figyelemre méltók és tudományos, valamint őstörténelmi tekintetben nagy horderővel bírnak azon kutatásai és vizsgálatai, melyek egy évtized alatt majdnem egész munkaerejét vették igénybe, t. i. a Szepesség összes eddig ismeretes barlangjainak, valamint Abauj-, Sáros- és Liptóme gyék néhány barlangjának átkutatása, és tapasztalatainak valamint őstörténelmi leleteinek átkutatása és megvizsgál tatása.

Összesen 22 barlangot vizsgált meg és kutatott át, részint a magyar tud. Akadémia, részint a természettudományi társulat, részint pedig a magyar Kárpátegyesület megbizásából és anyagi támogatásával.

Hogy minő lelkiismeretesen végezte e nemű kutatásait, kitetszik abból, hogy némely barlangot 2—3-szor is meglátogatott, újra és újra ismételvén az ásatásokat, ha bizonyos viszonyok felől nem volt még egész tisztában, avagy adatoknak kiegészítésére vagy pótlására volt oka. A tudományos igazság iránti nagymérvű ragaszkodása, mondhatnám tudományos pedanteriája nem engedte meg azt, hogy az ősleleteknek általa eszközölt vizsgálatait és meghatározásait helyeseknek és döntőeknek fogadja el, hanem sokszor hónapokon át tartózkodott Budapesten, hogy a nemzeti muzeum gazdag őstörténelmi gyűjteménye nyomán, meghatározásait felülvizsgál tassa, sőt kritikus esetekben Nehring dr. wolfenbütteli tanárt — ki e téren auctoritás, — kérte föl a nyert eredményeknek fölülvizsgáltatására és ellenőrzésére.

Figyelmemet az általa átkutatott barlangok közül csak azokra fordítom, melyek őstörténelmi tekintetből nevezeteseek, tehát fontos adatokat szolgáltatnak vagy őslénytani, vagy pedig geológiai tekintetből.

Nevezetes állattani szempontból a porácsi nagy barlang, mely 3 órányira fekszik Iglótól. E barlang a »kitörési« barlangokhoz tartozik, mivel a felülről betörő viz a barlang torkán folyt ki; ellentétben állanak ezzel a »betörési« barlangok, melyeknél a torkon betörő viz volt keletkezésük okozója.

A porácsi barlang kulturrétegében különböző korszakokból származó agyagedényeket, csont- és kőeszközöket talált. Nevezetes tény gyanánt felemlítendő, hogy az őskori csontok között a *barlangi oroszlánnak jól* konservált csontjait sikerült fölfedeznie.

A leletek alapján a barlang kulturrétegének keletkezése nem a diluvialis korszakba esik, hanem a *történelem előtti oly régi korszakban ment véghez, melyben az ember a fémek használatát még nem ismerte.*

A Javorina környékén levő számos barlang közül igen nevezetes a Novi hegy oldalán levő 3 barlang, melyek állati csontokban bővelkednek. Ezen állati maradványok között oly állatoknak csontjait találta, mint p. o. a Lemming-sarkírókáéit, mely állatok ma a Magas-Tátrában már nem fordulnak elő. *E maradványok tehát bizonyítékai azon változásnak, mely a Tatra faunájában végbe ment.*

A Geraván levő Jatka barlangban, mely Káposztafalú közepén van, a bölény és szarvas ma már kihalt állatoknak csontjait gyűjtötte, *mi ismét annak bizonyítéka, hogy hajdan minő nagy állatok lakták erdeinket.* Geológiai és állatgeographiai tekintetben legnevezetesebbek az ó-ruzsini barlangok Abaujvármegyében. Geológiai tekintetben azért, mert nem a víz működésének, hanem vetődéseknek és réteg háborodásoknak köszönik eredetüket. Állatgeographiai tekintetben igen fontos pont különösen az »Antal«-barlang, mivel abban a jégkorszakból való állatfajok csontjait — sarkíróka rénszarvas, sarkinyúl, havasi fajt — találta, mely csontok már is kulturrétegekbe be vannak ágyalva. Ebből azon fontos tény következik, *hogy az ember Ó-ruzsini táján már akkor tartózkodott, midőn e vidéken e most csak a sark táján tartózkodó állatok éltek.*

Kiderül ezen leletek nyomán egyszersmind azon fontos adat, — mely eddig bebizonyítva még nem volt — *hogy hazánkban is élt diluvialis ember.*

Úttörők azon vizsgálatait, melyeket a Magas-Tátrában hajdan létezett és működött jégáraknak tudományos megállapítása körül, erre vonatkozó nagy számú adatoknak gyűjtése és tanulmányozása folytán végzett.

Bár az alpok területén már régóta indultak meg a kutatások és vizsgálódások, melyek a jégárak tüneményének alapos ismeretére és magyarázatára vezettek, ezek azonban hazánkban ez irányban mozgalmat nem keltettek. Bécsi geológok, valamint hazaiak is, sejtették ugyan, hogy a Magas-Tátrában is működtek hajdan jégárak, de biztos adatok erre nézve nem voltak.

Roth már 1878. óta gyűjtötte, fáradságot nem kímélve, a Magas-Tátra jégáraitra vonatkozó adatokat, és hogy ezen adatok gyűjtésében a kellő alapossággal, és szakismeretekkel el legyen látva, 1885-ben Svájcba utazott, hogy a helyszínen megfigyelhesse a jégárak működését.

A Magas-Tátra jégáraitra vonatkozó terjedelmes és hosszadalmas vizsgálatait szintén a magy. tud. Akadémia és a természet-tud. társulat anyagi támogatásával hajtotta végre.

A gyűjtött adatok nyomán sikerült biztossággal kimutatnia, hogy a Magas-Tátra déli oldalának testében mélyen bevágott völgyek eredetüket és sajátságos voltukat a jégárak működésének köszönik, úgy azt is, hogy a Tátra éjszaki oldalán szintén jégárak, de sokkal hatalmasabbak működtek, mint annak déli lejtőjén, mi mellett az ott létező völgyek hossza és kiterjedése tanubizonyosságot tesznek.

A jégárak által hagyott nyomok sorában legelől állanak a morénák, melyek a Magas-Tátra déli oldalán oly jellemzően vannak kiképződve, hogy jégári származásukhoz kétség sem fér. A morénák közül — melyek laza kötörmeléből állanak, és a legkülönbözőbb eredetű és nagyságú kőzetdarabokból vannak összehordva — szerinte előfordúlnak a Magas-Tátrában oldal-, közép-, alap- és homlokmorénák, mely utóbbiak a völgyekből jövő patakok által keresztül vannak törve.

A morénákon kívül a vándorkövek, a csiszolt lapok és hordsolt hegydúdorok, valamint a völgyek domborzati viszonyai jellemző adatokat szolgáltatnak a jégárak működése felől.

Hasonlóan döntő bizonyítékokat talált és gyűjtött a Tátra éjszaki oldalán is. Ezen oldalon voltak a Magas-Tátra leghatalmasabb jégárai, melyeknek legnagyobbja a Bialka-völgyben levő jégár volt, mely a mellékvölgyekből jövőket fölvette. A morénákon

kívül itt igen fontos adatokat nyújtottak a vándor kövek, mivel itt a kőzet nem áll kizárólag granitból, mint a déli oldalon, hanem a völgyek feneke és oldalai különböző kőzetekből állván, könnyű volt a vándorkövek származási helyét megállapítani.

Azonkívül ez oldalon különösen tanulságossá teszik a jégárok működését a sziklák behorzsolása és simára csiszolása, valamint a fenéken gördített sziklatöredékek koptatása és karczolása. A tavak medenczéinek falaiban, és a völgyek oldalain oly simára csiszolt sziklákat talált, hogy jellemzőbbek Svájcban sem fordulnak elő. A Magas-Tátra tavai, melyek leginkább moréna-tavak, — zöld tó, felkai tó stb. — azaz tavak, melyeket a völgy alsó vége felé omladékgát határol, maradványai a jégáraknak. Azon ténnyel, hogy hajdan a Magas-Tátra északi oldalán bírta a legnagyobb jégárakat, összeesik az, hogy ott most a legnagyobb tavakat is találjuk. Az ottani tavak, melyeket leginkább a szálban levő szikla alkot, — tengerszem, halastó — csakis a jégár vájó hatásának köszönhetik létüket, mi mellett bizonyít az, hogy mindnyájan granitban vannak, mely kőzetben a nagy mérvű beszakadások nem fordulhatnak elő, továbbá alakjuk — circusvölgyek — nagyságuk, mélységük nemkülönben tengerszín fölötti magasságuk.

A tavakat csakis ott találjuk, hol hajdan jégárok működtek, keletkezési idejük tehát csakis a jégkorszak lehet. Hogy az a geológiai értelemben nem régen uralkodott a Magas-Tátrán, bizonyítják ezt az Alpok, melyekben a völgyek felső szakaszai még jégárok által ki vannak töltve, tehát csakis alsó szakaszukban találunk ott tavakat. *A Magas-Tátra tehát azon viszonyokat tárja elénk, melyek a jégáraktól elhagyott vidéken uralkodnak.*

A Magas-Tátrán uralkodott jégkorszakról, még a jégkorszakbeli fauna is tanúságot tesz, melynek maradványait — lemming, havasi róka, sarki nyúl, — a bélai mészkő havasok Novi barlangjaiban és az ó-ruzsini barlangban találta. Mindezen adatok arról tanúskodnak, hogy *hajdan vidékünkön oly éghajlat uralkodott, a minővel ma csak a sarkvidéken találkozunk.*

A Magas-Tátra tövén elterülő nagy fensík is valószínűen a jégárok létezésének és működésüknek köszöni eredetét, minek bebizonyítását későbbi időkre hagyja. Általában e kutatások alkal-

mával oly számos megfejtendő kérdés merült föl, hogy mind ezen eddig elért eredményeket csak egy későbbi nagy munka kezdetének tekinti.

Meg kell még említenem, hogy Roth kiváló mértékben el volt látva azon tehetséggel, hogy a tudomány vívmányait népszerű modorban előadhassa és közölhesse, miről számos czikke úgy a napi- mint a szépirodalmi lapokban, de nyilvános felolvasásai is világos és határozott tanúbizonyságot tesznek.

Dr. Roth Samu megjelent munkáinak jegyzéke:

I. Tankönyvek:

1. Ásvány-, közet- és földtan. Gymnasiumok és reáliskolák felsőbb osztályai számára. Budapest, 1877. Franklin-társulat.
2. Összehasonlító természettani földrajz. Reálisk. és gymn. VII. osztálya számára. Budapest, 1878. Frankl.-társ.
3. Az ásvány-, közet- és földtan alapv. Gymn. IV. oszt. sz. Budapest, 1880. Frankl.-társ.
4. A növénytan alapvonalai a középiskolák felsőbb oszt. sz. Budapest, 1881. Frankl.-társ.
5. Az állattan alapvonalai a középiskolák felsőbb oszt. sz. Budapest, 1882. Frankl.-társ.
6. Az állattan elemei a reálisk. I. és II., a polg. isk. II. oszt. sz. Budapest, 1883. Frankl.-társ.
7. A növénytan elemei a reálisk. I., II. és a polg. isk. I. és III. oszt. sz. Budapest, 1883. Frankl.-társ.
8. Ásvány-, közet- és földtan a reálisk. VII. oszt. sz. II. kiadás. Budapest, 1884. Frankl.-társ.
9. A növénytan alapvonalai a középisk. felsőbb oszt. sz. II. kiadás. Budapest, 1885. Frankl.-társ.
10. Ásvány-, közet- és földtan alapvonalai a gymn. IV. oszt. sz. III. kiadás. Budapest, 1885. Frankl.-társ.
11. Az állattan alapvonalai a középisk. felsőbb oszt. sz. II. kiadás. Budapest, 1886. Frankl.-társ.
12. Az állattan elemei. II. kiadás. Budapest, 1887. Frankl.-t.
13. A növénytan elemei. II. kiadás. Budapest, 1887. Frankl.-társ.

14. Az ásvány-, kőzet- és földtan alapvonalai a gymnasium IV. oszt. sz. IV. kiadás. Budapest, 1887. Frankl-t.

15. Ásvány-, kőzet- és földtan elemei a polg. isk. I. és III. oszt. sz. II. kiadás. Budapest, 1888. Frankl-t.

16. A növénytan alapvonalai, középisk. felsőbb oszt. sz. III. Budapest, 1888. Frankl-társ.

17. A természetrajz elemei, felsőbb népiskolák számára. Budapest, 1890. Frankl-társ.

18. Állat- és növénytan, polg. és felsőbb leányisk. számára. Budapest, 1890. Franklin-társ.

II. Tudományos munkák:

19. Az élődi férgekrol. Természet. 1872. 21. szám.

20. A létérti küzdelem a Magas-Tátrán. Természet. 1873. 6 füzet.

21. A Magas-Tátra gránitjai. Földtani közlöny. 1874. 4, 5. f.

22. A Fazekasboda-moragyi hegyláncz eruptiv kőzetei. Földtani közlöny. 1875.

23. A Fazekasboda-moragyi hegyláncz eruptiv kőzetei. Földtani intézet évkönyve. 4 köt. 3 füz.

24. Die eruptiven Gesteine des Fazekasboda-Moragyer Gebirgszuges. Ugyanott.

25. Lőcse város környékének geotektonikai és hidrographiai viszonyai. A főreáliskola értesítője 1876.

26. A Magas-Tátra gránitjai. Magyar Kárpátegyesületi évkönyv. 1871. III. évfolyam.

27. A Lőcse környékén előforduló homokkő petrographiai leírása. Földtani közlöny. 1876. 10 füzet.

28. A Branyiszkó-hegység földtani és hydrographiai viszonyai. Magy. Kárpátegyes. évkönyv 1877. IV. évfolyam.

29. Az Alacsony-Tátra melaphyrjei. Földtani Közlöny. 1878. 3—4. füz.

30. A Pistazit erek képződéséről. Természetrajzi füzetek. 1878. 2, 3. füzet.

31. A völgy- és tóképződés a Magas-Tátrában. Magyar Kárpát-egyesületi közlöny. 1878. V. köt.

32. A Jekelfalva mellett előforduló, és eddig serpentinnak tartott Diabas-porphyrtról. Földtani közlöny. 1878. 7—8. füz.
33. Einiges über die Porácser Knochenhöhle. Zipser Bote. 1878. October.
34. A porácsi barlang Szepesmegyében. Természettudományi közlöny. 1878. 10. köt. 111—112. füz.
35. Jegyzetek a Magas-Tátráról. Földtani közlöny. 1878. 11—12. füz.
36. Eine eigenthümliche Varietät des Dobschauer Grünsteines. Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt, 1879. Nr. 10.
37. Zement-Fabrikation. Zipser Bote. 1879. September.
38. A földrajzi homológiák. Földrajzi közlemények. 1879. VII. köt. 8. füzet.
39. Einiges über geogr. Homologien. Ausland 1880. Nr. 4.
40. Werner és Lyell. Havi szemle 1880. májusi füzet.
41. Néhány újabb elmélet a földtan köréből. A hegységek keletkezése. Budapesti szemle. 1880. 45. füz.
42. A tengerek elosztásának változása. Budapesti szemle. 1881. 54. füz.
43. A Dunajecz folyása a Kárpátok mészsirtjei között. Magyar Gea. 1880. 3. füz.
44. Az ó-ruzsini barlangok leírása. Természettud. közlöny 1881. 138. füzet.
45. Szepesmegye néhány barlangjának leírása. Mathem. és természettud. közlemények. 1879. 16. köt.
46. Észrevételek Lóczi L. úrnak az ó-ruzsini barlangok czímű cikkem megismertetéséhez. Földtani értesítő. 1881. V. szám.
47. Felső-Magyarország néhány barlangja. Magyar Kárpát-egyesületi évkönyv. 1881. VIII. köt.
48. Ugyanez németül.
49. Die Edelsteine. Karpathen-Post. 2. Jahrgang. Nr. 21—22.
50. Azon légköri tényezők megismertetése, melyek a földfelület átalakításánál közreműködnek. Lőcsei főreálisk. értesítő. 1881.
51. A jekelfalvi és dobsinai diallag-serpentin leírása. Földtani közlöny. 11. évf. 4—5. szám.
52. Ugyanaz németül. Ugyanott.

53. Az ó-ruzsini nagy barlangban eszközölt újabb ásatások eredménye. Földtani értesítő. 2. évf. 6. szám.

54. Einige neue Daten über das Karpathen-Murmelthier. Kárpát. egyes. közlöny 1882. IX. évfolyam.

55. Turmalin szikla a felkai völgyben, ugyanott.

56. Der vorgeschichtliche Mensch. Karpathen-Post. 3. évf. 26—27. szám.

57. A Magas-Tátra és környéke barlangjainak leírása. Magyar Kárpátégyesületi évkönyv. 1882. IX. évf.

58. Die Höhlen der Hohen Tátra und ihrer Umgebung. Ugyanott.

59. Jelentés az Eperjes-tokaji hegyláncz északi részében tett utazásomról. Mathem. és természett. közlöny. XVIII. köt. 9. sz.

60. Der Fremdenverkehr in der Schweiz und in Zipsen. Zipser Bote, 1883. (külön lenyomat) 40—45. szám.

61. Edelweiss auf Granitboden. Kárpátégyes. közl. 1883.

62. Die Gletscher der Vorzeit in den Karpathen. Kárpát-egyes. évkönyv. 1883. X. kötet.

63. Az Eperjes-Tokaji hegyláncz északi részének Trachitjei. Földtani közlöny. 1884. XIV. kötet. 9—11. füzet.

64. A Magas-Tátra déli oldalának hajdani jégáraitól. Földtani közlöny. 1885. XV. köt., 1—2. füz.

65. Egykori jégáraktól karczott kövek a Magas-Tátra déli oldalán. Földtani közlöny. 1885. XV. köt. 11—12. füz.

66. Ugyanaz németül, ugyanott.

67. Egykori jégárak nyomai az Alacsony-Tátrában. Földtani közlöny. 1885. XV. köt. 11—12. füz.

68. Egy kis körút a Magas-Tátrában. Kárpátégyesületi közlöny. 1886. XIII. évf.

69. A hajdani jégárak nyomai a Magas-Tátra déli oldalán. Akadémiai közlemények. 1886. XXII. köt.

70. Ugyanaz németül.

71. A Magas-Tátra tavai. Földrajzi közlemények. 1887. 15 k.

72. Szepesvármegye földtani múltja. A magyar orvosok és természetvizsgálók tiszteletére kiadott évkönyvben 1888.

73. A Magas-Tátra északi oldalának hajdani jégárai. Földtani közlemények. XVIII. köt., 8—10. füz.

74. A Magas-Tátra jégáraitól. A magyar orvosok és természetvizsgálók munkálataiban. 1888.

III. Tanügyi értekezések:

75. Fillinger állattanának bírálata. Magyar tanügy. 1874. November.

76. A természetrajz a reáliskolában. M. tanügy. 1875. Jan.

77. Észrevételeim Fillinger ellenbírolatára. Magyar tanügy. 1874. III füz.

78. Pap Ján. növénytanának bírálata. Tanáregyes. közl. 1875. 12 füz.

79. Észrevételeim Pap Ján. ellenbírolatára. Ugyanott.

80. A természettudományok a reáliskolában. Tanáregyes. közlöny. 1875. 15. füz.

81. Az osztályozásról. Tanáregyes. közlöny. 1875. 4. füz.

82. A felnőttek oktatásáról. Tanügy. 1876. Január.

83. A természetrajz oktatásáról a középiskolákban. Tanáregyesül. közlöny. 1876. 6—9. füz.

84. A növénytan tananyagának felosztása az V. osztályban. Tanáregyes. közlöny. 1876. 3. szám.

85. Bemerkungen zum Referat über mein Buch »Ásvány-, közet- és földtan«. Pester Lloyd. 1876. 23. October.

86. Észrevételek Paszlavszky bírolatára. Tanáregyes. köz. 1877. Ápril 15.

87. Természetrajzi tankönyvek bírálatai (Paszlavszky, Borbás, Wissinger). Tanügy. 1877. Ápril.

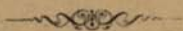
88. Mihálka, Modoros és Szabó ásványtanának megismertetése. Tanáregyes. közlöny. 1877. Jun. 1.

89. Ausflug in die Hohe Tátra (mit Schülern). Zipser Bote. 1877. Julius 14.

90. A szolgálati szabályzat ügyében. Tanáregyes. közlöny. 1877. Febr. 15.

91. Kriesch-Simkovics növénytana (bírálat). Tanáregyes. közl. 1877. 15. füzet.

92. A gymnasium és reáliskola viszonya egymáshoz és a tervezett középipariskolához. Lőcsei főreáliskolai értesítő. 1877/8
93. Jegyzetek az oktatás köréből. Tanáregyes. közlőny. 1878. 9. sz.
94. Egynehány észrevétel a közép ipariskola tantervéhez. Magyar tanügy. 1879. 1. füz.
95. A szerkesztő módszer a földrajzi oktatásnál. Tanáregyes. közlőny. 1879/80. évf., 11. szám.
96. A latin nyelv a reáliskolában. Tanáregyes. közl. XIV. évf. 16. sz.
97. Einiges über die geologischen Verhältnisse der Zips; und über die Geologie als Gegenstand des Volksschulunterrichtes. Protokoll der 20. Haupt-Versammlung des Zipser Lehrerv. 1881.
98. A Kárpáti muzeum tervezett szervezete. Tanáregyes. közlőny. 1882. Márczius.
99. Die geplante Organisation des Karpathen-Museums. Zipser Bote. 1882. Február.
100. A Magas-Tátra látogatói hajdan és most. Lőcsei főreáliskola Albuma. 1882.
101. Nehány észrevétel Petrogalli úrnak, állattanomról írt bírálatára. Középiskolai szemle. 1. évf. 6. szám.
102. A természetrajzhoz kiadott utasításokról. Tanáregyes. közlőny. 1883/84. évf. 3. szám.
103. A zürichi sekundärschule természetrajzi gyűjteménye. M. tanügy. 1884.
104. Szemann G. ásványtanának bírálata. Tanáregyesül. közlőny. XVII. évf. 8. szám.
105. Felelet Szemann önvédelmére. Nép- és polgáriskolai közlőny. I. évf. 11. sz. 1884.
106. A tanári körök. Tanáregyes. közlőny. XVIII. évf. 9. sz.
107. A felsőbb nép- és középiskolák legújabb tantervei. Tanáregyes. közlőny. 1884/85.
108. Közgyűléseink. Tanáregyes. közlőny. 1886/87. 9. sz.

4. Változások a tanári testületben 1889—1896-ban.

Dr. Roth Samu igazgató halálának hírére véve a tanári kar, a testület legidősebb tagját *Kordos Gusztáv* rendes tanárt kérte fel az igazgatói teendők átvételére, ki azt elvállalta s a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. ministerium által 52.808/1889. sz. a. az igazgatói teendőkkel megbízatván, azokat 1889 decz. hó végéig vezette, amikor addigi buzgó működéséért a ministerium neki köszönetet mondva, őt az igazgatói teendők alól felmentette. Ekkor a vall. és közokt. m. kir. ministerium 54.942/1889. sz. a. kelt rendeletében *Dr. Demkó Kálmán* rendes tanárt bízta meg ideiglenes minőségben az intézet igazgatásával, aki az igazgatói hivatalt 1890 január 1-én átvette, Ő csász. és apostoli kir. felségének Bécsben 1891. évi április 20-án kelt legfelsőbb elhatározásával az iskola rendes igazgatójává neveztetvén ki (Min. leirat 1891. ápril 28. 18.861. sz.), jelenleg is ezen minőségben működik.

Demkónak igazgatóvá történt kineveztetése következtében az általa előbb betöltött tanszékre *Förster Rezső* a lőcsei állami felsőbb leányiskola r. tanára, szintén rendes tanári minőségben, helyezettett át (1890. márcz. 5. 720. sz.) *Dr. Theisz Gyula* tanár franciaországi tanulmányútjából visszatérve, az 1889/90 tanév elején újra elfoglalta rendes tanszékét, míg helyettese *Dr. Kálmán Miksa* a pécsi áll. főreáliskolához helyezettett át.

Az 1890—91. tanév új változásokat hozott. Pöltzel Dezső, intézetünk volt tanára áthelyezettett a lugosi kir. főgymnasiumhoz, helyére meg ide *Dr. Bauer Simon* a szegedi állami főreáliskola rendes tanára ugyanazon minőségben jött át (1890. aug. 4. 31.240. sz.). *Dr. Theisz Gyula* 1890. szept. 4-én a budapesti V. ker. állami főreáliskolához helyezettett át, helyére jött *Berkovics Arnold* (37.760. sz. 1890.) aki itt helyettes tanári minőségben az 1893—94. tanév.

végéig működött. Ekkor kineveztetett rendes tanárrá a kecskeméti állami főreáliskolához.

1891—92-ben Zerdahelyi Ödön r. tanár saját kérelmére a szegedi állami főreáliskolához helyeztetván át, helyére *Macher Ede* jött helyettes tanárnak. Ez az 1893/94. tanév elején Budapestre a Ferencz József nevelőintézetbe nevelővé neveztetván ki, helyére jött *Dr. Pekár Károly* (33.927/1893. sz.). Az 1894/95. tanév elején Berkovics Arnold helyét *Alvinczy Sándor* a beregszászi állami reáliskola r. tanára szintén rendes tanári minőségben foglalta el (32.366/1894.). Itt azonban csak egy tanéven át működött. 1895. aug. 12-én egészségi okokból saját kérelmére áthelyeztetett az egri állami reáliskolához, ahonnan ide *Hegedüs Pál* rendes tanár helyeztetett át (22.892. sz. a.).

Az 1890 óta történt változások mind a francia-német nyelvi tanszéket illették.

Deésy Károly és Kurovsky Adolf rendes tanárok, akik a tornázást egy évtizeden át dicséretes buzgalommal tanították, az 1893/94 tanév végén a torna tanítása alól saját kérésükre felmentetván, *Halácsy Antal* szakolczai gymnasiumi tornatanító rendes tornatanítónak neveztetett ki az intézethez.

Nagy változások történtek a hitoktatók körében: Az itten az 1888—89. tanév kezdetétől működött Csurják Lajos r. kath. hittanár a szepeshelyi püspöki tanítóképzőhöz tanárrá neveztetván ki, helyére az 1891—92-ik tanév elején az egyházmegyei kormány *Laczkó József* volt lőcsei r. kath. segédlelkészt bízta meg a hittan tanításával. Ennek helyét az 1893 május elején *Liteczky Béla* volt iglói segédlelkész és főgymnasiumi hittanár foglalta el. Az ág. ev. tanulók hitoktatásában *Justh Alfréd*, *Sztehlo Gerő*, *Menyhárd Frigyes*, *Ratzenberger Ferencz* ág. ev. segédlelkészek rövid időközben váltották fel egymást.

Az iskolaorvosi teendőkkal 1895. évi aug. 4-én 40.983. sz. a. Rosenzweig Bertalan dr. bízott meg ideiglenesen.

Mielőtt ezen rovatot lezárnók, kegyelettel kell megemlékeznünk két halottunkról: 1. 1891 január 24-én meghalt *Kupetz Lycurg* ez intézetnek volt igazgatója, ki 14 éven át ritka ügybuzgalommal és teljes odaadással vezette a gondjaira bízott iskolát és

azt finom modora, helyes tapintata és nagy műveltsége segítségével a mostoha helyi viszonyok és kedvezőtlen szellemi áramlatok daczára virágzásra hozta. A 70. oldalon közölt életrajzi adatokat kiegészítjük a következőkkel: Ez időben a reáliskola nagy és lényeges változásokon ment keresztül úgy belső mint külső szervezetében. A hatosztályú iskolából nyolcz osztályú lett; az érettségi vizsgálat itt is behozatott, a francia nyelv kötelező tantárgy lett, és avval együtt a túlnyomóan realistikus és első sorban gyakorlati irány teljesen megváltozott; a modern nyelveken és filozófiai ismereteken alapuló magasabb általános műveltség volt az új cél, mely felé az átalakított reáliskolának, mint a gymnasium versenytársának kellett haladnia. Mindenki, a ki ismeri az iskoláknak beléletét, tudni fogja, milyen nagy feladatokat róttak ez új viszonyok az intézet igazgatójára, melyeknek nehézsége nem is annyira az árként növekvő irodai munkában, mint inkább a megszorodott testület összehangolásában, az egyéni ambíciónak és a közszellemnek, a szakszerű elszigetelés és a szellemi kölcsönhatás tapintatos kiegyenlítésében rejlett. És Kupetz ezen feladatnak magaslatán állott. Minden hiuság és uralkodás vágytól ment, szelíd és jóakaró egyénisége, mindig a közjóra irányuló nemes ambíciója, sokoldalú és alapos tudományos műveltsége és széles, semmiféle előítélet vagy elfogultság által nem korlátolt látóköre őt arra kiválóan képesítették és a lőcsei főreáliskola tanártestülete mindenkor őszinte elismeréssel és szíves ragaszkodással csoportosult igazgatója körül, ki a szószoros értelmében az intézet lelke volt. Ha az intézet érdekében kifejtett áldásos működését a maga teljességében méltányolni akarjuk, egy igen fontos körülményt nem hagyhatunk figyelmen kívül. A reáliskola éppen a jelzett szervezeti váltságok következtében nem volt népszerű sehol az országban, mert a jogok nem álltak arányban az új terhekkel és daczára a 8 évre emelt tanfolyamnak és a felcsigázott követelményeknek a képesítési kör nem tágult. Ilyen körülmények között a reáliskolák országszerte elnéptelenedtek. Ha mégis a lőcsei főreáliskola még akkor is a népesebbek közé tartozott és évről-évre gyarapodott az első sorban szintén az igazgató kiváló személyiségének tulajdonítható, ki a város és vidék culturalis és szellemi élet minden ágaiban tevékeny részt vett és

oly osztatlan és őszinte közbecsülésben részesült, hogy ennek jó-tékony hatását a vezetése alatt álló intézet is érezte. 1887-ben a jól kiérdemelt nyugalomba vonúlt. De ez a nyugalom ő nála nem volt tétlenség. Még azután is folytonos érintkezésben maradt az intézettel és meleg érdeklődéssel kísérte annak további fejlődését. Egy hosszú és folytonos tevékenységben töltött élet tapasztalásainak gazdag tárháza nyitva állott mindenkor a fiatalabb kartársaknak és sokan érezték atyai barátságának jótékony melegét tanácsban és tettben. Azért élni fog közöttünk emlékezete és áldva lesz örökké!

Intézetünknek még egy másik halottja is volt ez évben. *Gretzmacher János*, 1827—1860 az ev. Lyceum illetve az ev. állami gymnasium tanára és a helybeli evang. ref. hitközség második hitszónoka, az állami főreáliskola felállítására után, abban még 1869/70—1884/85-ben 16 éven át mint az ev. ref. tanulók hitoktatója működött. A köztisztviselőként álló férfiú, ki a tanügy és egyház terén szerzett érdemeinek elismerésül ő Felsége által a koronás érdemkeresztrel is kitüntetve lett, intézetünknek és az ifjúságnak mindig hű és lelkes barátja volt, miért is fájó szívvel róvtuk le a kegyelet adóját a 91 éves korában elhunyt aggastyán koporsója felett. Legyen áldott emléke!

5. A jelenleg működő tanári kar:

1. **Demkó Kálmán dr.** (Ö. é.)* Borsodvármegyében Görönbölyön, ahol atyja görög kath. lelkész volt, 1852. évi október 3-án született. Az elemi iskolákat Miskolcson és Eperjesen, a gymn. I.—V. osztályát Eperjesen, a VI-ikat Ungvártt végezte a kir. kath. főgymnasiumban. A VI. osztályt bevégezve, Bereg-Kövesdre, majd L.-Volyára (Zemplén m.) ment magántanítónak s a VII. és VIII. osztályokat mint magántanító végezte, a VII-ből Ungvártt, a VIII-ből Sáros-Patakon tett vizsgákat, az utóbbi helyen tett érettségi vizsgát 1873 június 17-én. 1873 szeptembertől 1876 február végéig a budapesti m. kir. tud. egyetemen bölcsészeti, történelmi, diplomatikai, földrajzi és nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozott. 1876 május

*) Ö. é. = önéletrajz.

8-án u. ott tanári vizsgálatot, majd 1882 június 10-én bölcsészettudori szigorlatot tett.

1876-ik évi szeptember hó elejétől Budapesten a tanárképző gyakorló iskolájában mint gyakorló tanárjelölt tanította a történelmet, 1877 február 25-én helyettes tanárnak neveztetett ki a trsztenai kir. kath. algymnasiumhoz. Innen 1878 augusztus 6-án (18.131. sz. a.) rendes tanárrá lett a lőcsei áll. főreáliskolánál, mely intézetnek 1889 deczember 20-án (54.942. sz. a.) ideiglenes, majd 1891 április 20-án rendes igazgatójává nevezett ki és jelenleg is ezen minőségben működik.

Irodalmi működése: 1879—82-ben a történelmi kutatás céljára tárgy és időrendi csoportokban berendezte Lőcse levéltárát, az 1319—1780 közé eső iratokat (52.000 db-on felül) feldolgozva. Soprontól Brassóig bejárta a városi levéltárakat, ezen tanulmányi útjának eredménye *»A felső magyarországi városok életéről a XV—XVII. századokban«* című munkája, kiadta a magy. tud. Akademia 1890-ben. Továbbá önállóan megjelent tanulmányai: *Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XV—XVII. században.* Lőcse 1882. *Szepesvármegye városi levéltárai.* Lőcse 1889. *A szepesi jog,* keletkezése, viszonya országos jogunkhoz és a németországi anyajogokhoz. Budapest 1891. akad. értekezés. *A szepes-szombati krónika.* Lőcse 1891. *A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig,* a magyar orvosok és természetvizsgálók által a Poór Imre-féle 100 arany pályadíjjal jutalmazott mű. Lőcse 1892—94. *A szepesi szászok ősi jogélete.* Lőcse 1896. *Szepesvármegye történeti térképe.* Budapest 1896. *Értekezések:* A »Századok«-ban: Egy rendőri szabályzat a XVII. század végéről (1880.). Lőcse levéltárának Lengyelországra vonatkozó irományai a XVI. századból (1880.). Lőcse levéltárának legrégibb irományai 1600-ig (1880.). Adatok az 1619—20-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez (1881.). Hain Gáspár és krónikája (1882.). Lőcse a Bocskay-féle felkelésben (1883.). Az 1637—38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez (1885.). A magyar cseh confoederatio és a beszterczebányai országgyűlés 1620-ban (1886.). A lőcsei áll. főreáliskola értesítőiben: Tisztujítás Lőcsén a XVI—XVII. századok-

ban és vonások a városi hatóság hajdani életéből (1881.). Lőcsének erődítése és védelmi rendszere (1884.).

Ezekon kívül a »Századok«-ban több könyvismertetés, a »Történelmi tár«-ban művelődéstörténeti adatok. Az orsz. középiskolai tanáregy. közlönyében »Tanári segélyszövetkezet« (1888/89); az Egyet. közoktatási szemlében: »Az egységes középiskoláról« (1890/91). Hírlapokban és folyóiratokban több kisebb társadalmi cikk, tárcza.

1883-ban megalapította a »Szepesmegyei történelmi társulat«-ot, melynek kezdettől fogva titkára, mint ilyen szerkesztette a társulat évkönyveit és nagy millenniumi kiadványait, melyeknek bevezető részét és »Lőcse története« című, sajtó alatt levő V-ik kötetét írta. 1890-ben megalapította a »Lőcsei magyar szinpártoló egyesület«-et.

1887 óta kültagja a műemlékek országos bizottságának.

Bauer József r. tanár (Ö. é.). Született Tyniec községben Galicziában 1859 nov. 17. Édesatyját igen korán elvesztvén gyermekéveit eleinte Csehországban utóbb Magyarországon töltötte. A középiskolát Lőcsén végezte a kir. kath. főgymnasiumban, hol 1877 július hóban érettségi bizonyítványt nyert. Felsőbb tanulmányait a budapesti tud. egyetemen végezte, hol 1880-ban vég-bizonyítványt nyert. 1878 kezdetén özv. gróf Pálffy Pálné idősb fiának Pálffy Miklós herczegnek, később második fiának Pálffy Sándor grófnak nevelését bizta reá, mely minőségben 6 évig működött. Az 1881. év nyarán tanítványával két hónapi tanulmányútat tett beutazva egész Magyarországot, Szerbiának és Romániának egy részét.

1882-ben nyert tanári oklevelet, az erre következő 1882/83. tanévben a budapesti VII. ker. áll. gymnasiumban tett próbaszolgálatot. 1883-ban, befejezvén tanítványai nevelését, a vallás- és közoktatásügyi ministerium számvevőségénél nyert alkalmazást. 1884. július hóban a csáktornyai áll. segélyezett polgári fuiskolához neveztetett ki rendes tanítónak, honnan három évi működés után 1887-ben (23.996 sz. a.) a lőcsei m. kir. áll. főreáliskolához rendes tanárrá neveztetett ki.

Dr. Bauer Simon. Született Budapesten, 1851 ápril 21-én. Bölcsészeti tanulmányait 1870—73 közt a bécsi egyetemen végezte. 1874-ben tanári oklevelet nyervén, ideiglenes alkalmazást Budapestén kapott, honnan a következő év elején a szegedi áll. főreáliskolához nevezték ki rendes tanárrá. Szegeden 1890-ig tanított, akkor Lőcsére helyezték át s azóta itt működik. Irodalmi működése: Goethe Iphigeniája (a »Jeles írók iskolai tára«-ban XIII.); Goethe Egmontja (u. o. XXX.); Schiller Die Braut von Messina (u. ott XXXIV.); Schiller Die Jungfrau von Orleans (Német írók iskolai tára IV.); Leibnicz kisebb philosophiai művei magyarra fordítva. »A szólásmódról« (Lőcsei áll. főreáliskola értesítője 1891/92); Molière »Avare«-ja (Jeles írók iskolai tára XLV.). Folyóiratok és hirlapokban több tanügyi, philosophiai, aesthetikai, nyelvészeti értekezés, cikk, könyvismertetés és bírálat.

Deésy Károly. Született Deésen, 1848 okt. 30-án. Felsőbb tanulmányait a budapesti műegyetemen végezte 1867—70 között. 1869-től 1872-ig műegyetemi tanársegéd volt Budapesten. 1872-ben tanári oklevelet nyervén, a pécsi áll. főreáliskolához neveztetett ki rendes tanárrá. 1882-ben Pécsről a lőcsei áll. főreáliskolához helyeztetvén át, azóta itt működik.

Forberger Vilmos. Született Késmárkon, 1848 május 7-én. 1867—70 közt az eperjesi ev. coll. theologiai facultásán tanult. Szaktanulmányait magán uton végezte. 1870—72 közt az eperjesi ág. ev. főgymnasiumban működött mint rajztanár. Innen 1872-ben a nagykállói áll. főreáliskolához nevezték ki h. rajztanárrá. 1876-ban oklevelet nyervén, rendes tanárrá lett. Mint ilyen 1882-ben a lőcsei áll. főreáliskolához helyezték át s azóta itt működik. Tátrakepei az 1885-iki országos kiállításon nagy elismerést nyertek. A »Magyar történeti életrajzok«-ban, a »Magyarországi Kárpát-egyesület évkönyvei«-ben és más folyóiratokban számos rajza jelent meg.

Förster Rezső r. tanár. (Ö. é.) Született 1856 junius 16-án Szepes-Olasziban, hol elemi iskoláit is végezte. Középiskoláit Sáros-Nagy-Patakon kezdte, folytatta Nyiregyházán és befejezte Iglón, hol érettségi vizsgálatot tett. Már mint középiskolai tanuló nevelősködött. 1876 évben beiratkozott a budapesti egyetem bölcsészeti

karára és a tanárképző intézet ösztöndíjas rendes tagjává lett. 1881-ben nyert tanári oklevelet a történelem és földrajzból. Időközben mint egyévi önkéntes tett eleget hadkötelezettségének és kineveztetett cs. és kir. tartalékos hadnagynak a 70-ik gyalogezredhez, majd hasonló minőségben a magy. kir. honvédséghez helyezték át. Mivel tanári álláshoz nem jutott, Budapesten Harkányi Károly báró, országos képviselő házában annak fia mellett, kinek nevelését az érettségi vizsgálatok befejezéseig vezette, 5 $\frac{1}{2}$ éven át nevelősködött. Eközben Budapest főváros tanácsa a fővárosi statisztikai hivatal segédjévé nevezte ki, honnan 2 $\frac{1}{4}$ évi szolgálat után megválasztották a nyíregyházai főgymnasium rendes tanárává; de mert néhány héttel reá kineveztetett a lőcsei állami felsőbb leányiskolához rendes tanárnak, ez utóbbi állást foglalta el, előnyt adván szép szülőföldjének, hová mindig vonzotta régi vágya. A leányiskolánál töltött 3 évi szolgálat után áthelyezték ugyancsak Lőcsén az állami főreáliskolához a történelem földrajz tanszékére. Már mint nevelő, később mint tanár beutazta Magyarországot és nagyobb külföldi utazást is tett. Bejárta az Alpokat, megfordult Németországban, Belgiumban, Angolországban, Franciaországban és Svajcztban, mely utazások alatt földrajzi és művelődéstört. ismereteit gyarapította.

Gebé János. Született Bukócson, Beregmegyében, 1847 febr. 11-én. 1867—71. közt a budapesti központi papnöveldeből látogatta az egyetem theologiai előadásait. 1871—73. közt az ungvári lyceumban, 1874—76. pedig az ungvári tanítóképezdében tanított. 1876-ban középiskolai oklevelet nyervén, a lőcsei áll. főreáliskolához nevezték ki rendes tanárrá s azóta itt működik.

Hegedűs Pál. Született Szanádon, Torontálmegyében, 1858 május 4-én. Bölcsészeti tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, hol 1882-ben tanári oklevelet is nyert. 1882—89. közt a kikindai gymnasiumban tanított. 1889—91. közt a temesvári felsőbb leányiskolánál. 1891-ben a beregszászi áll. reáliskolához neveztetett ki rendes tanárrá, honnan 1892-ben a brassói állami főreáliskolához helyezték át. 1893-ban áthelyezték az egri áll. reáliskolához, innen pedig 1895-ben a lőcsei áll. főreáliskolához helyeztetett át.

Kordos Gusztáv r. tanár. Született 1836. aug. hó 14-én, Magurkán, Liptó megyében. Az elemi iskolát végezte Német-

Lipcsén, a gymnasiumot Selmeczbányán, az ottani ág. ev. Lyceumban. 1855—1857-ben elemi tanító volt a selmeczbányai ág. ev. hitközségnél.

Az 1857/8 iskolai évet a berlini egyetemen töltötte, hol a természetrajzzal, különösen a növény- és az állattannal foglalkozott. Ugyanott és ugyanabban az időben látogatta, mint vendég, a városi iskolák számára fennálló tanítói-szemináriumot is. Az 1858/59-ik iskolai évre beiratkozott a göttingai egyetemre, hol többek közt, különösen a vegytant, természettant és az ásványtant tanulmányozta. Az 1859-60-ik iskolai évet a mennyiségtannak és filozofiának szentelte a hallei egyetemen. Az 1860/62-ben természettudományi és matematikai tanulmányait a bécsi egyetemen folytatá és bevégezte. 1862-ben megválasztatott az eperjesi ág. ev. collegiumra póttanárnak, hol félévig működött. 1863-ban a m. k. helytartó tanács kinevezte póttanárnak Lőcsére az akkoriban fennállott ág. ev. állami gymnasiumhoz.

Az 1865-ik évben letette a tanári vizsgát Bécsben, melynek alapján a természettudományok és a matematika tanítására képesítettett. Az 1865-ik évben 16598. sz. udv. r. kineveztetett rendes tanárnak. Az 1868-ik év végén megszűnt a lőcsei ág. ev. gymnasium és ő is megkapta a végkielégítést. Az 1869-ik évben kineveztetett Lőcsén ugyanabban az évben megnyílt áll. főreálsikolához rendes tanárnak, mely minőségben mai napig tanít: természetrajzot és mennyiségtant.

Tanári hivataloskodása alatt szerkesztett több tankönyvet az elemi iskolák számára és pedig, magyar, német és tót nyelven.

Kurovsky Adolf Bruno, r. t. (Ö. é.) Szül. 1851. szept. 7-én Nagyszebenben, Szebenmegyében, 1858—1862-ig a nagyszebeni szász elemi iskolába járt, 1862—1870-ig az előbb cs. kir. tisztán német tanítvánnyal és csak 1868-tól fogva magy. kir. nagyszebeni állami főgymnasium növendéke volt, a hol 1870-ben érettségi vizsgálatot tett. 1870—73-ig a budapesti egyetem bölcsészeti karának rendes hallgatója volt és 1874-ben tanári oklevelet nyert. (mennyiségtan — természettan). E közben az 1871/2-iki tanévben tanulmányai folytatása mellett katonai kötelezettségének Budapesten mint egyéves önkéntes a 38-dik gyalogezrednél eleget tett, és a 31-dik gyalog-

ezred tartalékos hadnagyává neveztetett ki. 1874-ben tanulmányainak kibővítése céljából néhány hónapra külföldre utazott, a honnan visszatérve az egész 1874/5-iki tanév alatt a nagyszebeni állami főgymnasiumnál részint mint próbaéves, részint mint kisegítő helyettes tanár működött. Az 1875/6-iki tanév elején neveztetett ki helyettes tanárnak a lugosi kir. kath. főgymnasiumhoz, onnan pedig 1876. júl. 10-én rendes tanárnak a lőcsei állami főreáliskolához, (11697 sz.) a hol jelenleg is működik. Az 1885-diki évben Budapesten a tornatanító vizsgáló bizottságtól a középiskolákra képesítő tornatanítói oklevelet nyert.

Megjelent tanügyi értekezései:

1. Az egységes középiskolák elhelyezésének terve. (Országos tanár egyesületi közlöny 1893.)

2. A nagyváradi állami főreáliskola fegyelmi ügye és a »kosztos« tanulók (u. o. 1894.)

3. Zur Frage des Leutschauer Oberrealschulgebäudes (Zipser Bote 1895.)

4. »A fogarasi gymnasiumi ügy« (»Fogarasi és Vidéke« 1896.)

5. »Déesnek középiskola kell« (Szolnok-Doboka 1896.)

6. »A reáliskolai tanulók és a tanári pálya« (Országos tanár egyesületi közlöny. 1896.)

Azonkívül írt több tourisztikai cikket a nagyszebeni napilapok számára a magyar Kárpát egyesület érdekében.

Dr. Pekár Károly h. tanár. (Ö. é.) Született 1869 deczember 16-kán Aradon. Elemi s középiskoláit Aradon végezte, hol a főgymnasiumban 1887-ben érettségi vizsgálatot tett. Ezután a budapesti tudomány-egyetemen négy évet hallgatott a bölcsészeti karnál s absolutoriumot nyert. 1889-ben tanári alapvizsgálatot tett: 1. A magyar nyelv és irodalomból; 2. a francia nyelv és irodalomból; 3. a latin philológiából, mint segéd tárgyból. Innen kezdve két éven át 1889/90—90/91. tanárképző intézeti évi 300 forintos ösztöndíjat élvezett. 1890-ben »Az aesthetikai érzések psychológiája« című pályamunkájával megnyerte az egyetem aesthetikai pályadíját. E pályamunka utolsó ötöde mutatóványképp megjelent a Magyar Philosophiai Szemle 1891-iki utolsó füzetében s ugyanakkor különlenyomatban is, melynek alapján 1891-ben doc-

tori diplomát szerzett az aesthetikából, mint főtárgyból, s a magyar irodalomból és a francia philológiából, mint melléktárgyakból. Ugyanez évben tanári szakvizsgát tett: 1. a magyar nyelv és irodalomból; 2. a francia nyelv és irodalomból. Az 1891—1892. iskolai évre ezer forintos állami ösztöndíjjal Párisba és Dijonba volt kiküldve a francia nyelv és irodalom tanulmányozása szempontjából. 1892—93-ban önkéntesi évet szolgált a cs. és kir. 33-ik gyalogezrednél Aradon s a megfelelő vizsgálat letétele után tartalékos tisztté neveztetett ki ugyanahhoz az ezredhez. 1893—1894. iskolai évre már a lőcsei m. kir. állami főreáliskolához került helyettes tanárnak. Ez első gyakorlati év után letette a philosophiai paedagogiai vizsgálatot s 1207. szám alatt 1894 május 18-án tanári oklevelet nyert.

Irodalmi dolgozatok: aesthetikai dolgozatok: »Az aesthetikai érzések psychológiája« munkája egyetemi pályadíjat nyert 1890-ben: »Az aesthetikai érzések psychológiája« rövid mutatvány a »Magyar Philosophiai Szemle« 1891 III./IV. füzetében s innen különlenyomatban is (Pallas 1881); a M. Tud. Akadémia folyóiratában. az »Athenaeum«-ban: »Uj eredmény a physiologiai aesthetikában, Az astigmatismus aesthetikai értékesítése« (Athenaeum 1895. I.); »Ujabb eredmények a physiologiai aesthetikában« (Ath. 1895. II.); »Az aesthetikai érzések psychológiája« (a Physiologiai és Psychologiai Aesthetika vázlata című hosszabb munka eddigi közleményei (Ath. 1895. II. IV. 1896. I. II.); »Az aesthetikáról általában« (Aradi Közlöny 1895); »Astigmatisme et esthétique« a »Revue philosophique de la France et de l'étranger« (Th. Ribot) 1895. aug. füzetében s erre feleltek Dr. Laupts s V. Henri »Esthétique et Astigmatisme« czim alatt (1895. okt.). Ismertette a »L'Année psychologique« 1895. kötetében (725. l.). *Oktatásügyi czikkek:* »Francia nyelvi retorikai, verstani és beszédgyakorlatbeli oktatás a VI. osztályban« az »O. K. Tanáregyesületi Közlöny«-ben 1895/6. 7. sz.) s »Francia nyelvi irodalmi, poetikai és beszédgyakorlatbeli oktatás a VII. osztályban« ugyanott (1895/96. 18, 19, 20, 21. sz.) *Fordítások francziából,* a fővárosi s vidéki lapokban Musset, Villon, Guy de Maupassant, Lamartine stb. Francziára fordította Arad sz. kir. város Jelentését az egészségügyi és demographiai nemzet-

- 2) A légeccsavas kalium behatása chlorecczetsavra.
1873. Lőcsei áll. főreáliskola értesítőjében: »A hidrogen a modern vegytanban«.
1874. »Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft«-ban.
- 1) Molekulare Verbindung der Essigsäure mit Brom und Bromwasserstoff.
 - 2) Gebromte Aether der Essigsäure
 - 3) Synthese der Bernsteinsäure.
 - 4) Ueber Methylenbromid.
 - 5) Einwirkung von Brom auf Methylacetat.
 - 6) Wirkung von Ammoniak und substituierter Ammoniake auf Knallqueksilber.
 - 7) Löslichkeit des Knallqueksilbers im Ammoniak.
 - 8) Wirkung des Schwefelwasserstoffs auf Knallqueksilber.
 - 9) Chlorbromessigäther.
 - 10) Xanthogenessigäther.
1875. »Berichte der deutsch. chem. Gesellschaft«-ban.
- 1) Zersetzung des Knallqueksilbers durch Schwefelwasserstoff.
 - 2) Neue Bildung der Fulminursäure.
 - 3) Verbindung von Knallqueksilber mit Cyankalium.
1877. Magyar tud. Akademia értesítőjében: Vizsgálatok a fulminatok (durrsavvegyek) vegyalkata felett.
1878. Berichte der d. chem. Gesellschaft«-ban.
- 1) Ueber Dithymolothau.
 - 2) Nekrolog auf Dr. A. Fleischer.
1881. Magyar földtani társulat 1881-iki értesítőjében: A kárpáti homokkő különböző színének okairól
1882. A lőcsei áll. főreáliskola értesítőjében: »A vegytani tanítás módszeréről a reáliskolában, és a vegytani gyakorlatok.«
A lőcsei főreálisk. által kiadott »Album«-ban: A chemiai synthesis, és legújabb eredményei.
A »Deutsch. chem. Gesellschaft Bericht«-jeiben:
- 1) Quantitative Umsetzung der Persulfocycansäure mit Cyankalium.
 - 2) Die Zersetzungsproducte des Nitroacetessigäthers.
 - 3) Wirkung des Chlors auf Amiole.

1883. A »Deutsche chem. Gesellschaft Bericht«-jeiben: Umwandlung der Fulminate in Hydroxylamin.
1886. Magyarországi Kárpát-egyesület évkönyvében: A szepes-tótfalvi ásványvizek elemzése.
1888. A lőcsei k. főreáliskola értesítőjében: Megemlékezés, »Dr. Roth Samu«.
1889. Magyar tud. Akadémia értesítőjében: Ásványvíz-elemzések: 1. Szt.-Andrássy, 2. Horkai, 3. Lublóí ásványvizek.
1896. Magyarorsz. kárpát-egyesületi évkönyvben: A Magas Tátra közeteinek vizsgálata ipari célok szempontjából. Gróf Migazzy-pályadíjt nyert munka.
1880. óta vezeti a főreáliskolával kapcsolatos vegyakisérleti állomást, és ezen időben, mai napig 1342 vizsgálatot végzett.
- 1885 óta a helybeli törvényszéknél mint állandó szakértő van alkalmazva, és ezen minőségében körülbelül 316 esetben működött.

Halácsy Antal, r. tornatanító. (Ö. é.) 1862-ben junius hó 7-én született Szegeden. Az elemi és gymnasiumi osztályokat, úgy szintén a tanítóképezdét Szegeden végezte. Katona szolgálati idejét Komáromban az 5-ik cs. kir. vártüzér zászlóaljnál szolgálta le 1882/3 évben. Népiskolákra szóló oklevelet nyert Szegeden 1884. év szept. 18-án. Tornatanításra nyert oklevelet Budapesten, 1885. év május hó 8-án. Az iskolai játéktanfolyamot elvégezte Budapesten, 1895. év junius havában. Tűzoltó tiszti oklevelet nyert Budapesten, 1892. év augusztus 19-én. Mint vivó tanár működött a szolnoki, munkácsi, ujbpesti, kőbányai és losonczy torna- és vívőegyleteknél. — 1885. év feb. 2-án Budapesten megtartott 4 órai távversenyért egyleti érmét nyert — 1885. év aug. 2-án Szabadkán megtartott harmadik országos torna és athletikai versenyen ezüst érmét nyert a bajnoki 15 kilométeres futásért; emlékdíjakat és koszorúkat az akadály vasparipa, — bicycle versenyben, — vasparipa lassú versenyben tanúsított ügyességeért. — 1885. évben Szegeden tornázásban és futásban tanúsított ügyességeért egyleti emléktárgyát és babérkoszorút nyert. — 1885. évben Szegeden tartott 28·8 klm. távgyaloglásért egyleti díjat nyert. — 1885. év augusztus 23-án megtartott athletikai tornaversenyen H.-M.-Vásárhelyen 5 egyleti

érmet, 5 díszoklevelet és 5 koszorút nyert. — 1886. év augusztus 23-án H.-M.-Vásárhelyen megtartott versenyen 3 egyleti érmet, 3 díszoklevelet, 3 koszorút és 3 emlékdíjat, az előző évben pedig 5 drb. emlékdíjat nyert. 1884. 1885. 1886. évben Budapest és Gödöllő között tartott athletikai versenyekben több emlékdíjat és koszorút nyert. — Irodalmi munkái: »Rózsalevelek« című költeményei. »Általános fogalmak a vívásról«. »A tornázásról általában«. »A leány tornázás alapelvei és jelentőségei« című cikkek. — Mint tornatanító 10 év óta van alkalmazásban az államnál: 1886—87-ben a kassai áll. főreáliskolában. 1887—90-ben a szolnoki, azután a munkácsi áll. főgymnasiumnál, 1893/4-ben a szakolczai kir. gymnasiumban, 1894-ben (35292 sz. a.) rendes tornatanítónak kinevezetett a lőcsei áll. főreáliskolához.

Hittanárak:

Dianiska András, (Ö. é.) ev. lelkész s vallástanár, egyházkerületi törvényszéki bíró s a tiszakerületi evang. egyházi gyámintézet elnöke, szül. 1840. augusztus 9. Batiszfalván Szepesmegyében, a gymnasiumot Lőcsén, Rozsnyón és Késmárkon, a theológiát Eperjesen végezte, hol az utolsó évben a gymnasium alsó osztályában mint helyettes, a latin és német nyelvet tanította. Theologiai, bölcséleti s nyelvészeti tanulmányait 1862—64-ben Rostockon, Erlangenben és Bécsben folytatta s rövidebb időszakokban Lipcsében és Berlinben, valamint a missióügy tanulmányozása végett jótékony intézeteiről híres Neuendettelsan-ban is tartózkodott. Batiszfalván mint lelkész és körlelkész 1864—79-ig működött, a magyar nyelv rendes tanítását dekánatusának összes iskoláiba behozta s Stólán kizárólag segélyadományokból templomot és iskolát építtetett. A németországi Gusztáv Adolf egyesület közgyűlésein mint a magyarhoni ev. gyámintézetet, özvegyek és árvák érdekében tiszser vett részt s Czékus püspököt kánoni egyház látogatási körútjában kerületi jegyzői minőségben többször kísérte. Zágrábban 1879—82 mint lelkész Isten ígését a többi nyelvek mellett magyarul is hirdette, Német-, Magyar- és Angolországban gyűjtött adományokkal az új iskola, paplak és az új díszes temploma felépítését lehetővé tette, az egyetemen a magyar nyelvet és irodalmat adta elő, s e téren

kifejtett sikeres működéseért a m. kir. miniszteriumtól 1881-ben dícsérő elismerést nyert. Lőcsén 1882. óta működik. Egyházi, theologiai s tanügyi czikkei s beszédei részint folyóiratokban és évkönyvekben (Zeitschrift für Mission, Gusztav Adolfs Blätter, Protestans egyházi és iskolai lap, Evangelikus egyház és iskola, Evang. Glocken s. a. t.) részint külön kiadványokban jelentek meg.

Liteczky Béla, r. kath. hittanár, szepesegyházmegyei áldozó pap. Született 1863. évi április 1. Almáson. Középiskolai tanulmányait a lőcsei kir. kath. főgymnasiumban, a theológiát a szepes-helyi papnevelő intézetben végezte. 1885. évi decz. 28-án áldozó pappá felszenteltetvén Poprádra küldetett, a hol segédlelkészi minősége mellett a r.-kath. népiskolában mint segédtanító is 4½ évig működött. 1893. április végeig Iglón segédlelkész és az ág. ev. főgymnasium r.-kath. ifjúságának hitoktatója volt, mint ilyen behozott a gymnasiumi és képezdei ifjúság számára magyar isteni tiszteletet és magyar exhortákat, melyek még most is tartatnak. Jelen hittanári állomását intézetünknel a szepesegyházmegyei kormány kinevezése folytán 1893. évi május elején foglalta el. Ezen állásában a nagym. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium által ugyan ez évi jun. 27-én 24.636. sz. alatt kelt magas rendelettel erősítettet meg. Intézetünkön kívül tanítja a vallástant még a helybeli m. kir. állami felsőbb leányiskolában, és a kir. kath. főgymnasium II. hitszónoka. A Szt. István-társulat, a lőcse-vidéki r. kath. tanítóegylet, a szepesmegyei történelmi társulat s más társadalmi egyleteknek rendes, illetve választmányi tagja.

Ratzenberger Ferencz. (Ö. é.) Született 1863. aug. 23-án Svedlérben, Szepesmegyében. Apja Ferencz, anyja Kail Zsuzsanna. Látogatta 7 évig szülővárosának elemi iskoláit. 13 éves korában az iglói gymnasiumot kereste fel, hol is mind a nyolcz osztályt elvégezte. Matura után elment Eperjesre, hol 4 évig hallgatta a theol. kursust. Papi vizsgáit letévén tanulmányait a greifswaldi (Pommerania) egyetemen folytatta 1 évig. Azután hazajövéen toporczy káplánnak szentelte fel Czékus. Toporczról — főnöke halála után — Cservenkára (Bácska) került segédlelkésznek, hol is 3 évet töltött míg Lőcsén meg nem választották káplán-tanítónak. Ilyen

minőségben megszerezte Eperjesen a tanítói oklevelet is és egy évre rá megnősült.

Nevelősködött Szlovinkán a Galligh-, Kún-Szt.-Mártonban a Nagy-, Tibold-Darócson a Bottlik-, Eperjesen a Péchy és Dessewffy-, Dolyánban a Teőke-családoknál. Utazott Kopenhágában, Rügen szigetén, a Rajnán fölfelé, a Dunántúlban, Erdélyben és a Vaskapunál. — Írt a Gölniczvölgyéről cikkeket a »Karpathen Post« és a »Zipser Bote« számára és svedléri dialektusban német verseket ugyan ezekbe a lapokba.

Weisz Nathán. (Ö. é.) Született 1858. évben november hó 4-én Sárosmegyei Péchujfalu községben. Az elemi iskolát Nagy-Sároson végezte. 1870—1876-ig a mező csáthi, péchujfalusi, abaujszántói és nagyváradai rabbi iskolákat látogatta. 1876. évi augusztus hó végén letette a nagyváradai polgári iskolában az első és második osztályról a vizsgát, melynek alapján azután ugyanaz intézet harmadik osztályába mint rendes tanuló fölvétetett. 1877. évi szeptember hó elején a nagyváradai róm. kath. férfitanítóképezdében felvételi vizsgálatot tett a középiskola IV. osztályáról, melynek letétele után a nagyváradai róm. kath. tanítóképezdének három tanfolyamát nyilvánosan hallgatta és 1880. évi június hónapban el is végezte. Ezen időtől kezdve azután két évig gyakorlati tanítással foglalkozott, mely idő alatt Szepes-Sümegeen nevelősködött. 1882. évi október hó 17-én ugyancsak a nagyváradai tanítóképezdében letette a tanítóképesítő vizsgálatot magyar és német tannyelvű iskolák számára. Azután még 1883. évi április hó végéig Györkén (Abauj m.) nevelői, ettől tovább 1884. évi szeptember végéig Lemesen és azután 1886. évi augusztus hó végéig Berzeviczén, mindkét helyen tanítói minőségben működött. 1886. évi szeptember hó 1-től kezdve pedig Lőcsén az izr. hitközségnél mint anyakönyvezető és az összes tanintézetekben mint hitoktató alkalmazásban van.

6. Az intézet tanulóiról.

A tanintézet fennállása óta mostanig a tanulóknak különféle viszonyait feltüntetik a következő statisztikai táblázatok:

Tanév	A tanulók száma					Vallásuk					Anyanyelvre nézve			
	felvételtett az egész év folyamán		kimaradt	meghalt	vizsg. tett	róm. kath.	gör. kath.	ágost. ev.	ev. ref.	izraelita	magyar	német	tót	más
	rendes tanuló	mag. tan.												
1869—70	49	—	7	—	42	15	2	19	1	5	12	25	3	—
1870—71	99	2	5	—	96	39	1	40	—	16	16	69	11	—
1871—72	182	1	6	—	177	72	1	75	4	31	48	104	31	—
1872—73	207	2	20	—	189	74	1	65	10	40	53	111	26	—
1873—74	201	3	16	—	188	73	1	70	9	39	52	127	13	—
1874—75	189	—	7	—	182	69	2	57	13	42	56	122	10	—
1875—76	174	1	14	—	161	62	2	49	13	43	46	111	11	1
1876—77	152	1	9	—	143	48	—	39	12	44	40	94	8	—
1877—78	127	—	5	—	122	33	—	40	15	34	36	76	10	—
1878—79	113	2	4	—	109	24	—	35	11	39	24	77	8	—
1879—80	98	2	6	—	94	23	1	34	6	30	22	60	12	—
1880—81	88	—	5	—	83	28	1	26	8	20	26	49	8	—
1881—82	100	—	3	—	97	28	1	39	6	23	25	69	3	—
1882—83	104	—	2	—	98	30	1	39	9	19	35	59	4	—
1883—84	103	—	5	—	98	27	1	36	8	26	25	62	11	—
1884—85	100	—	2	—	98	24	1	39	8	26	26	62	10	—
1885—86	106	—	7	—	99	27	1	47	3	21	20	65	14	—
1886—87	105	3	7	—	101	27	—	46	5	23	20	70	11	—
1887—88	131	3	4	1	129	40	2	53	6	28	32	87	8	—
1888—89	166	2	1	1	164	51	1	74	9	33	47	102	12	2
1889—90	185	1	6	—	180	59	1	71	11	44	66	97	15	2
1890—91	201	—	8	1	192	68	3	62	16	43	82	95	13	2
1891—92	210	—	12	—	198	63	4	73	16	42	82	105	10	1
1892—93	201	1	11	—	191	62	3	69	17	40	81	97	12	1
1893—94	207	1	4	1	203	68	3	71	20	41	91	96	15	1
1894—95	212	1	8	1	204	67	3	76	21	37	90	94	19	1
1895—96	230	3	4	—	229	70	4	82	25	48	117	92	19	1

Tanév	A tanulók illetősége				A tanulók szülőinek polgári állása					
	lőcsei	szepesvár- megyei	más megye- beli	külföldi	őstermelő, (nagy- és kis- birtokos)	iparos, keres- kedő	magán tiszt- viselő	köztisztviselő és más értel- miségi	magánzó és sze- nelyes szolgá- latban álló	
1869—70	28	14	9	—						
1870—71	51	29	21	—						
1871—72	71	44	62	—	Külön kimutatott adatok nincsenek					
1872—73	70	52	86	1						
1873—74	44	61	99	—						
1874—75	38	60	85	—						
1875—76	22	51	90	—						
1876—77	33	45	73	2	38	39	11	53	2	
1877—78	34	29	60	1	33	33	9	41	6	
1878—79	30	30	49	1	29	35	6	33	6	
1879—80	33	20	42	—	26	33	6	22	8	
1880—81	25	20	38	—	24	26	8	19	6	
1881—82	28	27	42	—	27	29	10	24	7	
1882—83	26	30	42	—	31	27	3	34	3	
1883—84	25	36	37	—	23	40	8	62	1	
1884—85	22	35	40	1	17	43	8	28	2	
1885—86	28	35	35	1	21	37	16	24	1	
1886—87	31	31	38	1	29	32	19	20	1	
1887—88	43	36	52	3	31	49	5	32	12	
1888—89	55	42	68	3	35	65	10	50	7	
1889—90	49	49	85	3	49	56	7	70	4	
1890—91	52	51	85	4	34	62	18	52	11	
1891—92	57	51	86	4	34	73	16	56	10	
1892—93	77	41	73	—	35	57	14	58	5	
1893—94	87	45	71	—	36	59	22	73	13	
1894—95	85	39	80	—	38	61	21	77	6	
1895—96	105	32	91	1	50	66	24	76	11	

Tanév	Előmenetelre nézve				Magaviseletre nézve			
	jeles	jó	elégé- sés	elégte- len	jó	szabályszer- tű	kevésbé sa- bályszer- tű	rossz
1869—70	7	26	elkülönített adatok nincsenek	9	külön kimuta- tott adatok nin- csenek		—	—
1870—71	14	61		20			—	—
1871—72	22	126		28			—	—
1872—73	25	134		29	89	100	—	—
1873—74	33	128		27	108	79	—	—
1874—75	27	98		56	123	59	—	—
1875—76	15	107		39	116	45	—	—
1876—77		113	elkülönített adatok nincsenek	30	99	35	9	—
1877—78		107		15	104	15	3	—
1878—79		93		15	103	16	2	—
1879—80		81		13	84	10	—	—
1880—81		74		8	72	9	—	1
1881—82		83		14	85	9	3	—
1882—83	4	18		35	80	16	1	—
1883—84	5	23	46	24	78	17	3	—
1884—85	10	36	44	6	82	13	1	—
1885—86	12	31	42	9	80	12	2	—
1886—87	9	36	37	16	72	26	—	—
1887—88	13	51	50	10	89	32	3	—
1888—89	19	58	70	15	126	33	—	3
1889—90	20	59	74	25	146	28	3	1
1890—91	17	62	82	29	147	43	2	—
1891—92	19	74	75	19	159	38	1	—
1892—93	15	59	86	27	143	46	1	—
1893—94	15	58	77	35	144	50	3	—
1194—95	14	54	105	28	159	39	3	—
1895—96	—	—	—	—	—	—	—	—

Érdekes tanulságokul vonhatjuk le ezekből a következőket.
A tanulók száma: Amíg a reáliskola hat osztályú volt, a szám rohamosan emelkedett; amint a gymnasiummal egyenlően nyolcz osztályúvá fejlesztették, oly nagy mérvű apadás állott be, hogy már-már az iskola beszüntetésén gondolkoztak az illetékes körök.

Az intézetnek kedvező fekvése, jó hírneve és a tanári testület buzgalma, mely 1881-ben Lőcse várossal karöltve megteremtette a tápintézetet is és így megkönnyítette a szegényebb sorsú tanulók megélhetését: nemcsak megmentették az iskolát, hanem azt a virágzás magas fokára emelték.

Anyanyelvre nézve átlagosan volt: magyar $32\cdot4\%$; német $56\cdot4\%$; tót $11\cdot2\%$. A nem magyar ajkúak tehát átlagosan $67\cdot6\%$ -át képezték az intézet növendékeinek, ami nemzeti szempontból egy-magában is indokoltá teszi az intézet fentartását itt, ahol Kassától Körmöczbányáig sehol sincsen más állami középiskola.

A szülők lakóhelye szerint: lőcsei $31\cdot6\%$; szepesvármegyei $25\cdot9\%$; más megyékből $41\cdot7$, külföldi $0\cdot8\%$. A tanulóknak tehát átlagosan $57\cdot1\%$ -ja Szepesvármegyéből került ki. Itt különösen feltűnik, hogy a lőcsei polgárok a nyolcz osztályúvá lett reáliskolától annyira megriadtak, hogy míg 1872/73-ban 70 lőcsei volt az intézetben, a következő tanévben azok száma 44-re, majd 84/85-ig fokozatosan 22-re apadt le. Ettől kezdve bizalmuk mindinkább a reáliskola felé fordult úgy, hogy a lőcsei illetőségű tanulók száma az utolsó 10 évben 22-ről 105-re emelkedett. A vármegyebeliek száma csaknem egyenletes maradt, de nagyban emelkedett a más vármegyeiből valóké, 85/86 óta 35-ről 91-re. A más vármegyék közül mindig legjelentékenyebb számot adott Liptó, azután Szabolcs, Szatmár, Zemplén, kisebb számmal évenként voltak tanulók az ország minden vidékéről.

A szülők közt polgári állás szerint volt átlagosan: Nagy és kisbirtokos $20\cdot4\%$; iparos és kereskedő $28\cdot5\%$; magasabb értelmiségi 44% ; magánzó, személyes szolgálatban álló $7\cdot1\%$. A tanulók javarészt tehát, mintegy $75\text{—}80\%$ -it, rendesen az értelmiségi osztályhoz tartozó körökből kapta az intézet. Ennek tulajdonítható részben azon kedvező eredmény, hogy

tanulmányi előmenetelre nézve tanévenként átlagosan csak $15\cdot9\%$ kapott elégtelen tanjegyet, míg $84\cdot1\%$ megütötte az elégséges mértéket. Ezek közül az 1882—1895. tanévekben minden tantárgyból jeles volt $8\cdot8\%$; legalább jó $31\cdot9\%$, vagyis a tanulóknak $40\cdot7\%$ -ja elérte az általános jó eredményt.

Erkölcsei magaviselet tekintetében a tanuló ifjuságnak átlá-

gosan 75·7⁰/₀-ja volt jó, 23·8⁰/₀-ja szabályszerű magaviseletű, ezen alul csak 1·3⁰/₀ maradt. 1878-tól (mióta a tanintézetnél vagyok mint tanár és igazgató), kizáratott 3, tanács folytán távozott 5 tanuló.

Összefoglalva a statisztika tanulságait, azt látjuk, hogy Lőcsén az állami főreáliskolának fontos nemzeti és közművelődési hivatása van. Százakra megy azoknak száma, akik itt tanulták meg nemzeti nyelvünket, itt tanultak magyarosan érezni és gondolkozni, itt szerezték az ismereteket ahhoz, hogy közéletünk fiatalabb nemzedékének becsületére váljanak, amint tanintézetünk volt növendékei közül már is nem egy emelkedett kiváló állásra.

Az érettségi vizsgálatot sikerrel letett tanulók a következő életpályákra szándékoztak lépni: bányászat 5; bizonytalan 14; elektrotechnikai 2; erdészeti 20; építész mérnöki 14; gazdasági 35; gépész mérnöki 6; hivatalnoki 8; jogi 8; katonai 20; keleti akademia 1; kereskedelmi 4; mérnöki 42; művészi 6; orvosi 5; tanári 12; vas kohász 3; vasuti hivatalnok 4; vegyész 5; összesen 198.

Emlékezetül soroljuk fel azon tanulók neveit, akik *az érettségi vizsgálatot itt tették le:*

1875/76-ban *fokozat nélkül* érettek lettek: Barnás Gusztáv, Berger Adolf, Berger Lipót, Buxbaum Miksa, Fankovits Jenő, Firbasz Adolf, Füzessey Barna, Haag Arnold, Hankó Gyula, Hoffmann Lajos, Horváth Ákos, Hubay István, Izsépi József, Laviczka Aladár, Lux Arthur, Oravetz Frigyes, Fankovits Béla, Szepesházy Jenő, Záborszky Imre és Zanathy Zsigmond.

1876/77-ben *egyszerűen* érettek lettek Alexy József, Balló Ede, Benyovits Antal, Binder Gusztáv, Gabos Béla, Lupkovits Aladár, Méhelyi Lajos, Pilissy Jenő, Polnisch Árpád, Popper Miksa, Sváby Béla, Szépréthy Béla, Tamásy József, Tischler József, Turián Gábor és Tyahun György.

1877/78-ban *egyszerűen* érettek lettek: Grósz Ignác, Halbsch Béla, Lumniczer Béla, Pater Béla, Scheffer Ödön, Szumrák Jenő és Zsedényi Géza.

1878/79-ben *egyszerűen* érettek lettek: Egyed Mihály, Fornét Jenő, Korláth Andor, Kornhäuser Zsigmond, Penkala József, Tomann Antal, Tilkovszky István és Utassy Géza.

1879/80-ban *egyszerűen* érettek lettek: Groó Viktor, Hutflész

Aladár, Korach Jakab, Korach Miksa, Lange Pál, Melles Jenő, Nagel Zsigmond, Szalagyi Emil és Szentiványi Károly.

1880/81-ben *jelesen* érettek lettek: Hankó Pál, Hibján János és Liebenheymer József; *egyszerűen*: Firbas Ferdinánd, Fleischer Kálmán, Fraenkel Salamon, Hartmann Samu, Hollaender Jakab, Pajer István, Polacsek Adolf, Pollag Géza, Schmiedt Albert, Szomjas Aladár, Tardy György, Teichner Samu, Veress Dezső és Wieland Aladár.

1881/82-ben *jelesen* érettek lettek: Gábor Sándor, Mattausch Tivadar és Rosenfeld Armin; *egyszerűen*: Bottka István, Gál József, Kohn Armin, Lorencz Jenő, Palugyay Gáspár és Sztrázsik András.

1882/83-ban *egyszerűen* érettek lettek: Buzzi Géza, Dérczy Péter, Fogarassy Károly, Harmos János, Kiss Béla és Szadeczky Miklós.

1883/84-ben érettek lettek: Gróf Csáky Adorján, Gaál Bertalan, Kubik András, Langer Jónás, Martinka György, Mihályik István és Petrás Jakab.

1884/85-ben *jelesen* érettek lettek: Omaszta János és Szent-Imrey Géza; *jól*: Roth Mór, Szent-Imrey Jenő és Tornyos Gyula; *egyszerűen*: Barcza Dániel, Führer Béla, Lehoczky Sándor, Schleifer Imre, Uray Mór és Zayhofszy Vilmos.

1885/86-ban *jelesen* érett lett: Stein Bernát; *jól*: Hoepfner Guido, Kolba Miksa, Munkácsi Sándor és Razgha Dezső; *egyszerűen*: Schlesinger Mór.

1886/87-ben *jelesen* érett lett: Kuhn Gyula; *jól*: Grósz Ábrahám, Jármay Tamás, Reintz Ödön és Schusztek Vilmos; *egyszerűen*: Berzeviczy Kristóf és Komoróczy Iván.

1887/88-ban *jelesen* érettek lettek: Jermy Sándor, Kozmata Jenő és Salamon Andor; *jól*: Zülchner Adolf.

1888/89-ben *jelesen* érettek lettek: Koromzay Frigyes és Zhorszky Alfonz; *jól*: Balpataky József, Bartholy Béla, Hornung Gusztáv, Hoselitz Mór és Ordelt Róbert; *egyszerűen*: Eördögh Bertalan, Koromzay György és Pauer Vilmos.

1889/90-ben *jelesen* érett lett: Philipp István; *jól*: Báthory István, Béler Mihály, Biók Zoltán, Dörner Gyula, Lähne Hugo és Papp István; *egyszerűen*: Hoepfner Gusztáv, Klein Lajos és Rác József.

1890/91-ben *jelesen* érettek lettek: Kircz Bernát és Reich

Ernő; *jól*: Pauer Gyula, Singer Henrik és Soltész Nagy Lajos; *egyszerűen*: Képeßy Elemér és Scholtz Kálmán.

1891/92-ben *jelesen* érettek lettek: Klein Mór, Lorx Pál, Prihradny Miklós, Schwarcz Gyula és Szóbel Dávid; *jól*: Bartsch Jenő, Erdős Béla, Höffer Ferencz, Kralovánszky János, Lányi Jenő, Lipták Albert, Mikler Andor és Pavella Győző; *egyszerűen*: Elek Sándor, Gerstner Lajos és Szennovitz Frigyes.

1892/93-ban *jelesen* érettek lettek: Benedek József és Müller Miksa; *jól*: Redner Hugo és Weisz Károly; *egyszerűen*: Igaz Gusztáv, Illetskó Béla, Klein Gyula, Lipscher Kálmán, Plander Ernő és Toperczer Árpád.

1893/94-ben *jelesen* érettek lettek: Kerschnyák Géza, Müller Károly, Prihradny Kálmán, Szabó Kálmán és Szönyey Lóránd; *jól*: Hönel Pál, Klein Béla, Klein Miksa és Szép Kálmán; *egyszerűen*: Fintor Dezső, Kegel Árpád, Lányi Gusztáv, Rakus Imre, Réthy Aladár, Székely Andor és Zaitsek Ottó.

1894/95-ben *jelesen* érettek lettek: Geyer Vilmos, Schlesinger Márk és Wettl Adolf; *jól*: Becker Ottó, Lux Árpád, Majunke János, Mracsek Lipót, Roth Rezső és Trieber Elek; *egyszerűen*: Bartholy Sándor, Clauder Erik, Hercz Henrik, Hermann Lajos, Kubinyi György, Spengel Sándor, Sroczyński Gyula és Wieland György.

7. A tanulásról.

a) Rendes tantárgyak.

A rendes tantárgyak tanítása mindig a rendtartás és az utasítások szellemében történt. Az eredményt feltüntette a 155., 156. és 157. oldalon közölt kimutatás.

b) Rendkívüli tantárgyak.

A tanári testület mindig önzéstelen buzgósággal igyekezett alkalmat és módot nyújtani arra, hogy a tanintézet növendékei a lehetőségig sok oldalú képzettséget sőt a gyakorlati életben közvetlenül alkalmazható ismereteket is szerezhessenek. Mint rendkívüli tantárgyak tanítottak:

1. Latin nyelv.

A latin nyelvnek facultative tanítását a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. Ministerium 1887-iki 896. sz. a. kelt rendelete alapján egy tanfolyammal 1887/88-ban kezdtük meg. Az évfolyamok száma fokozatosan négyre emelkedett. A tanítást az intézetnek a latinnyelv tanítására képesített rendes tanárai Gebé János és Dr. Sárffy Aladár végezték.

Tanulta a latint: 1887/88-ban az V.—VIII. osztályok tanulói együtt 12-en; 1888/89-ben I. foly. 5, II. 7. — 1889/90-ben: I. 9, II. 4, III. 5. — 1890/91-ben: I. 8, II. 7, III. 4, IV. 3. Ezek közül 2 tett sikerrel érettségit. — 1891/92-ben I. 6, II. 6, III. 4, IV. 5. Sikerrel tett érettségit 3. — 1892/93-ban: I. 5, II. 3, III. 5, IV. 3. Sikerrel tett érettségit 1. — 1893/94-ben: I. 6, II. 4, III. 1, IV. 5. Sikerrel tett érettségit 3. — 1894/95-ben: I. 10, II. 6, III. 3, IV. 1. Sikerrel tett érettségit 1. — 1895/96-ban: I. 8, II. 10, III. 6, IV. 3. Érettségi vizsgára jelentkezett 3.

2. Angol nyelv.

Az 1887/88. tanévben a nagymélt. vallás- és közokt. m. kir. Ministerium engedélyével *Zerdahelyi Ödön* r. tanár angol nyelvi tanfolyamot nyitott heti 2 órában. A tandíj tanévenként 10 frt volt. Tanuló volt: 1887/88-ban 7; 1888/89-ben I. foly. 13, II. 20. 1889/90-ben: I. 10, II. 14. — 1890/91-ben 11.

3. Könyvviteltan.

A nagyméltóságú vallás- és közoktat. m. kir. Ministerium 11982/1890. sz. intézkedése alapján az 1891/92. tanév kezdetétől taníttatik az egyszerű könyvviteltan heti 2 órában. Kezdetől fogva tanítja *Bauer József* r. tanár. Tandíj 6 frt. A tanulók száma tanévenként volt: 13, 8, 8, 2, 10.

4. Gyorsírás.

Bauer József r. tanár 1892/93-tól hetenkint 1 órában tart gyorsíró tanfolyamot. Tanulók száma tanévenként: 8, 20, 5.

5. Vegytani gyakorlatok.

A vegytannak gyakorlati oktatása céljából a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Ministerium az 1881/82. tanévben a tanulók részére vegytani dolgozó szobát rendeztetett be. A gyakorlatokat 1881/82-től állandóan *Steiner Antal* dr. tanár vezeti. Tandíj évenként 5 frt.

A vegytani gyakorlatokban 1881/82-től tanévenként részt vett tanulók száma: 5, 6, 6, 4, 6, 8, 9, 8, 8, 10, 10, 19, 8, 14, 7.

A kezdők előbb egyszerűbb kézi, később vegytani műveletekkel, végre egyszerűbb elemeléssel; a haladók térfogat elemeléssel és ezen módszerek gyakorlati alkalmazásával, később különös kívánságukra bizonyos iparczikkék, — keményítő, czukor stb. vizsgálatával és mennyileges elemelésével foglalkoztak.

6. Műének.

A műének tanítását 1881/82-ben *Bayer Ferencz* dr. tanár honosította meg, magára vállalva annak tanítását s 42 tanulóval megkezdte.

1882/83. Vezető *Bayer Ferencz*. Tanuló 20.

Bayer Ferencz dr.-nak a tanintézettől eltávozásával a műéneknek tanítása hosszú időn át szünetelt. 1887/88-ban új életre kelt az és azóta folytonosan igen szép sikerrel halad.

1887—92-ig tanította *Ormossy Károly* ev. elemi iskolai igazgató-tanító. 1892-től pedig *Szent-Istványi Dani* áll. felsőbb leányiskolai r. tanár. A tanulók száma 1887/88-tól tanévenként: 80, 89, 77, 92, 92, 109, 110, 134.

A tanítás mindig két csoportban u. m. kezdők és haladókra osztva történt. Az ifjúság vegyes és férfi kara az évenként nagy közönség jelenlétében tartatni szokott iskolai ünnepeken és a reáliskolai hangversenyeken kitűnő iskolázottsága által igen jó nevet vívott ki. A tandíj tanévenként 1 frt.

c) Ifjúsági körök.

Az önképzésre alkalmat adtak az ifjúságnak a következő körök:

1. A magyar önképzőkör.

Az »Arany-kör«-nek nevezett főreáliskolai magyar önképzőkör multját illetőleg a következő fontosabb történeti adatok érdekelnek említést:

A kör az 1873/74-ik tanév kezdetén alakult meg, a mikor a reáliskola 6 osztályú intézetté lett. Az akkori évi »Értesítő« így referál alakulásáról s a kísérleti év munkálkodásáról: »A tanév megnyitása alkalmával tartott tanári értekezleten *Kosztka* György a magyar nyelv s irodalom tanára egy ifjusági önképző kör állapítását hozván indítványba, a tanári testület örömmel fogadta az indítványt s az indítványozó tanárt bizá meg az egylet vezetésével. Felügyelete alatt tetteg a felsőbb osztálybeli tanuló-ifjuság kebelében, a magyar nyelv s tudományos képzettség mívelését célzó önképző kör alakult, mely az első félévben 45, a másodikban 25 rendes tagot számlált. Az egyleti működés tervrajza a következő pontokból áll: 1. Remek költemények és szónoklatok elszavalása. 2. A vezető tanár által tartandó széptani felolvasások. 3. Irodalmi remekművek szép- és műtani értelmezése. 4. Hasonló irányú írásbeli pályakérdések. A szellemi munkásság a fentebb említett irányban folyt s tekintve a kezdeményezés nehézségeit, teljes elismerésre méltó«. — Szó van az ismertetésben pályadíjakról is, de a nyertes tanulók neve nincs megemlítve. Az évi működést »ünnepélyes zárgyűlés fejezé be« — ennek műsorát azonban nem ismerjük.

A következő tanévek főbb mozzanatai:

1874/75. Körvezető-tanár: *Görög* Gyula. Az »Értesítő« ekkor említi meg először, hogy az évi tagdíj 2 frt., de a pályázatokról, jutalmakról s zárógyűlésről még nem közöl adatokat.

1875/76. Körvezető-tanár: *Görög* Gyula. Közelebbi adatok hiányzanak.

1876/77. Körvezető-tanár: *Szegfi* Mór. A reáliskola ez évben lett 8 osztályúvá s úgy látszik ettől fogva csak felsőbb osztályú növendékek lehettek a kör tagjai, kiknek száma 46.

1877/78. Körvezető-tanár: *Szegfi* Mór. Pályadíjat nyert: *Malatinszky* István. Volt versenyszavalat is. A díjakat egyes tanulók tűzték ki. A kör június 8-ikán, a koronázás évfordulója alkal-

mával záróünnepélyt rendezett. Szavalattal nyertek : Csemiczky Pál, Scheffer Ödön és Lumniczer Béla.

1878/79. Körvezető-tanár: *Szegfi* Mór. Pályadíjat nyertek: Fornet Jenő, Tilkovszky István, Liebenheimer József és Utassy Géza. Pályadíjat Roth Samu és Borostyány Béla tanárok tűztek ki, kik ezt a későbbi években is többször ismétlik. Szavalattal nyert: Pájer István.

1879/80. Körvezető-tanár: *Szegfi* Mór. Pályadíjat nyertek: Melles Jenő, Pájer István, Veress Dezső és Liebenheimer József. Szavalattal nyert: Veress Dezső.

1880/81. Körvezető-tanár: *Szegfi* Mór. A tagok száma, bár az alsóbb osztályúak is beléphettek, ez évben csak 34 volt (az egész intézeti ifjúság létszáma 83.) Pályadíjat nyertek: Hibján János, Pájer István, Strazsik Andor és Veress Dezső. Szavalattal: Pájer István, Hibján János és Hollaender J.

1881/82. Körvezető-tanár: *Gebé* János. Az intézeti növendékek számának folytonos apadása miatt a kör tagjainak száma ez évben már csak 22. Ily körülmények közt tehát könyvtára gyarapítására s pályadíjak kitűzésére alig-alig áldozhat valamit. Szellemileg azonban a kisded és lelkes csoport is dicséretes munkásságot fejt ki. Pályadíjat nyertek: Rosenfeld Armin és Fogarassy Károly. Szavalattal: Gaál Bertalan.

1882/83. Körvezető-tanár: *Gebé* János. Pályadíjat nyertek: Fogarassy Károly és Gaál Bertalan.

1883/84. Körvezető tanár: Dr. *Bayer* Ferencz. A tagok ekkor már feloszlának rendes, pártoló és olvasó tagokra. Pályadíjat nyertek: Csáky Adorján gróf és Gaál Bertalan. Szavalattal: Gaál B. és Martinka György.

1884/85. Körvezető-tanár: *Gebé* János. Pályadíjat nyertek: Omaszta János, Roth Mór, Szent-Imrey Jenő és Tornynos Gyula. Szavalattal: Az előbbieket és Reintz Ödön.

1886/86. Körvezető-tanár: *Zsámár* Lajos. Pályadíjat nyertek: Hoepfner Guido, Razgha Dezső, Schlesinger Mór és Kuhn Gyula. Szavalattal: Razgha D., Kuhn Gy. és Reintz Ödön.

1886/87. Körvezető-tanár: *Zsámár* Lajos. Ez évtől fogva nem a tagok tetszésétől függ a pályázati tételek választása, a

mennyiben azokat a körvezető s a szaktanárok jelölik ki. Pályadíjat nyertek: Grosz Adolf, Kuhn Gyula és Jermy Sándor. Szavallat: Grosz A., Kuhn Gy., Schustek Vilmos és Reintz Ödön.

1887/88. Körvezető-tanár: Dr. *Sárffy* Aladár. A kör nyilvános díszgyűléseinek műsora a tanévtől fogva olvasható az »Értetítő«-ben, hol a körvezető referál a beadott dolgozatokról is. Az évzáró díszgyűlés napjaul jun. 8-ika tűzetik ki. Ekkor osztják ki a pályadíjakat is. A díszgyűlésen az intézeti zenekör és énekkar is közreműködik. Pályadíjat nyertek: Jermy Sándor, Hoselitz Mór, Zülchner Adolf és Ordelt Róbert. Szavallat: Jermy S., Hoselitz M., Koromzay Frigyes és Biok Zoltán.

1888/89. Körvezető-tanár: Ugyanaz. A körvezető mellözi az eddig érvényben volt és évről-évre elfogadott köri szabályokat s helyettük végleges alapszabályokat dolgoz ki, melyeket a tanári kar átvizsgál és elfogad. E szerint a kör célja az önművelés. Eszközei: olvasás, szavallás, írásbeli dolgozatok készítése és pályázatok, hogy a tagok önmunkássághoz szokjanak. Tisztviselői: Ifjúsági elnök, fő- és aljegyző, pénztáros, könyvtárörök és ellenörök. Tagjai kétfélék: 1. Rendesek a VII. és VIII. 2. Rendkívüliek az V. és VI. o. növendékei. Évi tagdíj 2 frt. A kör minden r. tagja köteles évenként egy nagyobb vagy két kisebb dolgozatot készíteni. A dolgozatok zárt jeligés levéllel adatnak be és azokat 3 rendes tag bírálja meg. Ezek vagy elvetik, vagy elfogadják dolgozatszámba vagy pedig — ha méltó rá — »Emlékkönyv«-be. Ez utóbbi esetben beiratik a díszes kiállítású könyvbe, hová a nyertes és a pályázaton megdicsért művek is bekerülnek. A jeligés levelek csak a bírálatok felolvasása után bonthatók fel. A szavallatokat mindig tanulságos bírálatok kísérik. — Ez évben pályadíjat nyertek: Biok Zoltán, Koromzay Frigyes, Eördögh Bertalan, Lipták Béla, Papp István és Hoselitz Mór. Szavallat: Hoselitz M., Papp I. és Biok Z.

1889/90. Körvezető-tanár: Ugyanaz. A kör könyvtára kerül ez évben rendezés alá. A csonka és hasznavehetetlen könyvek nagy részét ki kellett selejtezni. A könyvek szakcsoporthokba osztatnak, róluk új leltárak készülnek s a kiselejtezés folytán támadt hiányok pótlására a kör nagyobb összeget szentel. — Ez évben pályadíjat nyertek: Pauer Gyula, Biok Zoltán, Lörx Viktor, Philipp

István, Béler Mihály és Báthory István. Szavalattal: Biok Zoltán és Klein Lajos.

1890/91. Körvezető-tanár: Ugyanaz. A kör elkészítteti Arany János díszes arczképét s azt egy zárt díszgyűlésen leplezi le. Pályadíjat nyertek: Lipták Béla, Pauer Gyula, Rottmann Béla és Singer Henrik.

1891/92. Körvezető-tanár: Ugyanaz. Pályadíjat nyertek: Gerstner Lajos, Lipták Béla, Schwarcz Gyula és Erdős Béla. Szavalattal: Lipták B., Klein Gyula és Alexay György.

1892/93. Körvezető-tanár: Ugyanaz. Pályadíjat nyertek: Müller Miksa és Klein Gyula (mind a kettő több díjat.) Szavalattal: Alexay György, Klein Gyula és Schlesinger Márk.

1893/94. Körvezető-tanár: Ugyanaz. Pályadíjat nyertek: Székely Andor, Müller Károly és Szabó Kálmán. Szavalattal: Schlesinger Márk, Hönel Pál, Mracsek Lipót és Szabó Bálint.

1894/95. Körvezető-tanár: Ugyanaz. Pályadíjat nyertek: Geyer Vilmos, Horthy István, Lux Árpád, Hadik Béla, Schlesinger Márk, Tureczek Károly és Szabó Bálint. Szavalattal: Schlesinger Márk, Mracsek Lipót, Szabó B. és Hartmann Mór.

1895/96. Körvezető-tanár: Ugyanaz. Pályadíjat nyertek: Horthy István, Egry István, Tureczek Károly, Szabó Bálint és Demkó Kálmán. Szavalattal: Wagner Manó, Nagy Sándor, Hartmann Mór és Jekelfalussy Ferencz.

A kör az 1895/96-ik tanév bezártával 23 éves munkásságra tekinthet vissza. A jelen 23-ik évben volt 34 rendes és 49 rendkívüli tagja. Anyagi helyzete annyira javult, hogy a f. évben már 80 koronát tűzhetett ki írásbeli és szavalati pályadíjúl. Szakcsoportos és jó karban tartott könyvtára ma a következő művekből áll: *A.* Költemények: 106 mű. *B.* Regények és elbeszélések: 326 mű. *C.* Aesthetikaiak: 38 mű. *D.* Színművek: 68 mű. *E.* Történelmiek: 43 mű. *F.* Tudományosak: 25 mű. *G.* Vegyesek: 110 mű. *H.* Folyóiratok: 29 mű. *I.* Classica-philologiaiak: 10 mű. Az összes művek száma 755, melyek 1013 darabot tesznek ki és megközelítő értékük 1300 frt.

Ezekén kívül őriz a kör multjából 1 db. régi emlékkönyvet, mely azonban csak az 1878/84. közötti jobb műveket tartal-

mazza és 1 db. régi jegyzőkönyvet. Pontos és megbízható jegyzőkönyvek az 1884/85-ik tanévtől, rendes díszesebb emlékkönyvek pedig az 1887—88 ik tanévtől kezdve állanak rendelkezésére.

Adja az ég, hogy a magyar önképzőkör közelebbről megüendő negyed százados jubileuma alkalmával büszkén és nemes ambícióval tekinthessen vissza 25 éves munkálkodására!

2. Francia önképzőkör.

A francia önképzőkört *Theisz Gyula* tanár szervezte az 1879/80. tanévben. A kör működését *Theisz Gyula* tanár vezetése alatt 1879. december 18-án kezdte meg 41 tanulóval. Ezen tanévben vettetett meg alapja az ifjúsági francia könyvtárnak. Az önképző körben dicséretes munkásságot fejtettek ki: *Rosenfeld Armin*, *Löwinger Armin*, *Tropper Adolf*, *Veress Dezső*, *Gábor Sándor*, *Remenyik László* és *Hibján János* tanulók.

1880/81. Vezető tanár *Theisz Gyula*. Tagok száma 24. Dicséretet kaptak: *Rosenfeld Armin*, *Hibján János*, *Pajer István*, *Fleischer Kálmán*, *Mattausch Tivadar*.

1882/83. Vezető tanár *Theisz Gyula*. Tagok száma 19. Dicséretet kaptak: *Kiss Béla*, *Mihalyik István*, *Csáky Adorján gróf*, *Hankó Miksa*, *Roth Mór*.

1883/84. Vezető tanár *Theisz Gyula*. Tagok száma 9. Dicséretet kaptak: *Roth Mór*, *Omaszta János*, *Kiss Béla*.

Hosszabb szünet után 1890/91-ben *Berkovics Arnold* tanár vezetése alatt újra megkezdte működését 19 tanulóval. A munkásságban kiváltak: *Singer Henrik*, *Altmann Imre*, *Kircz Bertalan*, *Pauer Gyula* és *Klein Mór*.

1891/92-ben újra szünetelt.

1892/93-ban. Vezető tanár *Berkovics Arnold*. Tagok száma 30. Pályadíjakat nyertek: *Müller Miksa*, *Schlesinger Márk*, *Müller Károly*, *Szönyey Loránd*.

1893/94. Vezető tanár *Berkovics Arnold*. Tagok száma 28. Pályadíjakat nyertek: *Müller Károly*, *Halmos Jenő*, *Lux Árpád*, *Becker Ottó*, *Mracsek Lipót*.

1894/95. Vezető tanár *Alvinczy Sándor*. Tagok száma 25. Pályadíjakat nyertek: *Schlesinger Márk*, *Wettl Adolf*.

1895/96-ban. *Hegedüs Pál* tanár betegsége miatt szünetelt.

3. Zenekör.

A zenekört 1881/82-ben szintén *Bayer Ferencz* dr. tanár alapította meg és a zene tanítását 10 tanulóval ő kezdte meg.

1882/83. Vezető: *Kottler* D. próbaéves tanárjelölt. Tanuló 11. A hosszabb időn át szünetelt zenekör 1887/88-ban újra megkezdte működését és ettől kezdve öröndetesen fejlődött mostanig.

1887—90-ig felügyelő tanár *Pöltzel* Dezső, 1890—96-ig *Forberger* Vilmos. Karmester *Kottler* Mihály 1887—91-ig; *Holub* János 1891/92-ben; *Szent-Istványi* Dániel 1892—96-ig. Tanuló tanévenként: 17, 15, 17, 15, 16, 14, 20, 22, 21.

4. Tornakör.

Az ifjusági tornakör *Deésy* Károly r. tanár, tornatanító vezetése alatt 1893. december 23-án alakult meg 50 taggal. Hetenkint két külön gyakorlati órát tartott. 1893/94-ben két nagyobb menetgyakorlatot tartott, 1-et Görgőre, 1-et Iglóra.

1894/95. Vezető tanár *Deésy* Károly, kinek vezetése alatt a körnek 40 tagja részt vett az 1894. szeptember 16-án Kassán tartott kerületi tornaversenyen, melyen a »katonai rendgyakorlatokban tanúsított kiváló képzettségért« díszoklevelet nyert.

Deésy Károly tanárnak a tornatanításról lemondása után a kör vezetését *Halácsy* Antal r. tornatanító vette át. Ezen tanévben még 2 menetgyakorlat volt Iglóra, ahol a kör tagjai az ev. főgymnasium tornatermében ezen intézet tanulóival együtt végeztek gyakorlatokat.

1895/96. Körvezető: *Halácsy* Antal tornatanító. A kör tagjainak száma 50. Volt egy menetgyakorlat Iglóra. A magyar tanulók országos tornaversenyén az igazgató és *Bauer* József tanár felügyelete alatt a körnek 37 tagja vett részt.

5. Vívökör.

Az 1894/95. tanévben a nagymélt. vallás és közokt. m. kir. Ministerium engedélyével az ifjuság körében vívökör alakult *Halácsy* Antal r. tornatanító és vívómester vezetése alatt. Évi tandíj 10 frt.

A kardvívást tanulta 1894/95-ben 20, 1895/96-ban 18 tanuló.

8. A tanulók segélyezése.

a) Ösztöndíj.

Tanintézetünk növendékei hosszú időn át nem részesültek semmiféle ösztöndíjban s e részben csak az 1882/83. tanévben fordult felénk a magas tanügyi kormány figyelme. Ettől kezdve élveztek ösztöndíjat:

1. Budai Mária Terézia alapból 120 forintot: Rédey József, Szlivkó Sándor, Hoffmann Ferencz, Szedlacsek László, Hadik Béla, Sterbinszky Béla, Tureczek Károly.

2. A győri kir. árva alapítványból 100 frtosat: Illetksó Béla, Márki Dénes.

3. A jövedéki bírság alapból 60—100 frtosat: Uruszký Elemér, Kopasz Béla, Kopasz Géza.

4. Bésán József féle alapból 100 frtosat: Forberger Vilmos.

5. Jettim féle alapból 60—80 frtosat: Jermy Sándor, Geyer Vilmos.

6. A Böhm Nándor féle alapból: a) Segélyt: Elsner József, Omaszta János, Bartsch Jenő, Klein Mór, Lipták Albert, Szamuelis Pál, Engländer Zsiga, Neupauer Mihály 20—20 frt. Ordelt Róbert 25, Kuhn Gyula 30, Stein Bernát 50 frt. b) Az alapítvány rendes ösztöndíj alappá alakíttatván át, abból 60 frtos ösztöndíjat élveztek: Kerschnyák Géza, Beer Zsigmond.

7. Schwarcz István féle Eger-városi alapból: Reintz Ödön 40—50 frtot.

8. Ordódy féle családi alapból: Ordódy Antal 1000 frtot.

b) Tápintézet.

Egy, a szegényebb sorsú tanulók olcsó élelmezésére szolgáló tápintézet alapítására 1875/76-ban tett első kísérlet nem sikerülvén (l. 88. old.) a tanári testület az 1880/81. tanévben újra kezdeményezte egy tápintézet alapítását s ekkor Lőcse szab. kir. város és a nagy közönség áldozatkészségével sikerült is az alapítás (l. 97. old.) Lőcse város 1880/81-től 1889-ig évenként 500 frtot adott a tápintézet javára. A tanári testület a tápintézeti választ-

mánynyal együtt 1881-től kezdve évenként hangversenyt rendezett s ezek 1886-ig összesen 2900 frt tiszta hasznot eredményeztek.

A vállvetett munkásságnak sikerült legyőzni a kezdet nehézségeit s elérni a következő táblán feltüntetett eredményt:

Kimutatás a tápintézet fejlődéséről.

Tanév	Az élel- mezett tanulók száma	Elengedett díjak összege		V a g y o n			
				Alaptőke		Tartaléktőke és felszerelés	
		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1880—81	19	238	¹⁾	—	—	—	—
1881—82	15	660	—	—	—	1941	69
1882—83	16	810	—	2675	90	411	80
1883—84	22	760	—	2929	90	633	81
1884—85	22	500	—	2974	90	1013	59
1885—86	30	430	—	2984	90	1671	60
1886—87	24	390	—	2984	90	2254	91
1887—88	29	740	—	2984	90	2643	18
1888—89	44	910	—	3252	40	3553	30
1889—90	33	718	—	4765	70	2297	19
1890—91	40	822	—	4765	70	2568	68
1891—92	52	1150	—	4765	70	2975	59
1892—93	42	1043	—	5400 ²⁾	70	2907	98
1893—94	42	1166	—	5400	—	2791	21
1894—95	48	1208	—	5400	—	2788	36
1895—96	50	1221	—	5400	—	Még nincs meg- állapítva	
Összesen	528	12766	—	—	—	—	—

¹⁾ Havi részletekben előirányozott segély.

²⁾ 5400 frt névértékű magyar papír járadéki kötvény.

c) Segélyezés tankönyvekkel.

A ifjúsági könyvtár részére a tanulóktól szedett díjak egy kisebb része tanévenként tankönyvek bevásárlására fordítottatott. Az így vett tankönyvekből tanévenként 30—40 szegény sorsú tanulót látott el az intézet a szükséges tankönyvekkel.

9. Épületek és felszerelés.

Amint az áll. főreáliskola az egykori ág. ev. állami gymnasium örökébe lépett, ugyanazon épületben maradt, ahol előde volt, a XVII. században épült Hain féle házban. Az egykor magánlakásul épített ház nem felelve meg a fejlődő iskola igényeinek, előbb kiépítették a Zárda utcára néző oldalát, az emeleten szabadkézi rajztermet és egy osztálynak való szobát készítve. Ezen épület a lőcsei ág. ev. hitközség tulajdona, melynek azért évi 800 frt bért fizet a város. A kibővített épület is szűkké levén, a város az előbbtől mintegy 4—5 percz járásnyi távolságra levő saját u. n. Lang féle házában adott helyet a vegytani intézetnek, a vegytani és ábrázoló mértani-rajz előadó termeinek. A tornázás a helybeli kir. főgymnasium által azon célra már régebben használt kassai utcai — ma Kossuth Lajos utca — minorita zárda hajdani refectoriumában a gymnasiummal közös használatban van.

Elteltekintve attól, hogy így egymástól jó távol eső épületben van az iskola, a tantermek, tanári szoba, igazgatói iroda és a szertárak általában czélszerűtlenek és elégtelenek.

Az iskola részére állítandó új épületekre nézve már több mint 2 évtized óta folynak a tárgyalások a vall. és közokt. ministerium meg a város közt. Legújában már meg van véve a szép, alkalmas telek és reményleni lehet, hogy 1—2 év lefolyása alatt a tanítás és a kor igényeinek megfelelő épületet kap az iskola.

A felszerelés egészben véve megfelel a kívánalmaknak, amint azt a következő kimutatásból látni:

Az intézet felszerelésének állása 1895. év végén:

Csoport	darab	kötet	füzet	Érték	
				frt	kr.
I. Bútorzat.	733	—	—	4446	99
II. Természettajzi szertár	1983	2	—	2650	79
III. Természettani "	488	—	—	4092	15
IV. Vegytani "	766	—	—	3928	33
V. Mértani rajz "	171	—	—	260	30
VI. Szabadkézi rajz "	680	—	52	1052	08
VII. Könyvtár:					
A. Magyar nyelv és irodalom	—	622	379	1100	08
B. Német " " "	—	241	29	445	44
C. Francia " " "	—	231	29	401	04
D. Bölcsész, neveléstudomány	—	201	16	473	39
E. Földrajz	120	206	60	1013	63
F. Történelem	107	865	205	1969	49
G. Mennyiségtan	—	98	69	230	31
H. Természettajz	57	234	32	868	42
I. Természettan	7	92	23	324	65
K. Vegytan	—	132	21	380	48
L. Abrázoló mértan	—	127	24	266	70
M. Szabadkézi rajz	—	14	175	135	90
N. Szótárak	—	75	91	367	29
O. Folyóiratok	—	476	487	2713	37
P. Vegyesek	—	393	246	1050	69
Q. Görög, latin, szláv irodalom	—	95	8	237	47
R. Torna	—	12	—	22	29
S. Angol	—	7	—	10	65
T. a) Zene	—	—	8	16	33
T. b) Ének	—	—	12	23	60
U. Torna szertár	88	—	—	287	05
Dr. Roth Samu-féle könyvtár	—	238	500	410	25
Összesen:	5143	4363	2466	29179	16

10. Végző.

Egy negyedszázadot átélte iskolánk nagy múltja még nincs. Úgy vagyunk vele, mint a fiatal ember az étellel. Átesett a kezdet nehézségein, megizmosodott és egészséges, erőteljes fejlődése a leg-szebb reményekre jogosítja. Tovább fejlődésének útjában mi sem áll

s ha valahára már biztos és kényelmes otthonra tesz szert, a tanári testület szeretetteljes gondozása mellett a most már minden tekintetben kedvező körülmények közt bízvást fejlődhetik hazánk első rangú középiskolájává.

Azon ponton állva, hogy ezen tanintézetnek vezetését egy másiknak igazgatóságával cseréljem fel; az iskolának, melyben mint tanár és csaknem 7 éven át igazgató, teljes 18 tanéven át működtem, amelyikhez férfikorom legszebb évei munkásságának emlékei kötvek: lelkem mélyéből kívánom, hogy fejlődjék, virágozzék, derék, munkabíró, jellemes és mindenekfölött jó hazafiakat neveljen szeretett magyar hazánkunk.

A magyarok Istenének áldása legyen rajta az idők végtelenéig!

Dr. Demkó Kálmán.

TARTALOM.

	Lap
I. A lőcsei evang. gymnasium története	7
II. A lőcsei m. kir. állami főreáliskola története	
1. Az első évtized	75
2. A második évtized	90
3. További fejlődés és mai viszonyok: dr. Roth Samu emlékezete	99
4. Változások a tanári testületben 1889—96-ban	139
5. A jelenleg működő tanári kar	141
6. Az intézet tanulóiról	155
7. A tanulásról	161
8. A tanulók segélyezése	170
9. Épületek és felszerelés	172
10. Végző	173

TABLA

